

54558

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

MEKTEB DERGİSİ

(I.CİLT, 1891-1892)

(TASNİF, İNCELEME VE DEĞERLENDİRME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KEMAL TİMUR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. HİMMET UÇ

DIYARBAKIR - 1995

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	6
a-)Gazete, Dergi ve Edebiyatımızda Nesrin Gelişmesi.....	7
b-)Dünyada ve Memleketimizde Dergicilik Faaliyetleri.....	10
c-)Mekteb DergisindenÖnce Memleketimizde Yayınlanan Mecmualar....	12
d-)Derginin Çıktığı Yıllarda Memleketin Siyasî ve Sosyal Durumu....	14
e-)Mekteb Dergisi Üzerine Genel Bilgiler.....	18
DERGİYLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER.....	26
a-)Derginin Dili.....	26
b-)Dönemin Eğitimi Üzerindeki Tesiri.....	30
c-)Yayın Politikası.....	33
DERGİNİN DAİMİ YAZAR KADROSU.....	36
1-)Mehmet Celal Bey.....	36
2-)Ahmet Rasim.....	37
3-)İbrahim Hakkı (Paşa)	39
4-)Müstecâbizâde İsmet İbrahim Bey.....	40
5-)Reşit Ahmet Şerif Paşa.....	42
6-)Faik eşat.....	42
7-)Salih Zeki Bey.....	43
8-)Mazhar Bey.....	44
9-)Ali Muzaffer Bey.....	45
10-)Diğer Yazarlar.....	46
DERGİDE YER ALAN YAZILARIN KONULARI.....	48
I-DİL.....	48
a-)Osmanlıca.....	48
b-)Fransızca	49
c-)Farsça.....	52

II-EDEBİYAT VE SANAT	54
a-)Nesir Bahisleri(Usul-i İnşa).....	54
b-)Mektuplar (Evrâk-ı Mekâtib).....	75
c-)Seyahat Yazıları.....	82
1-Avrupa'ya Seyahat.....	82
2-Asya'da Seyahat.....	87
d-)Sanat Yazıları, Resim (Sanayi-i Nefise).....	94
III-TARİHİ YAZILAR.....	100
a-)Tarih-i Umumî.....	100
b-)Tarih-i Tabîf.....	108
IV-DİN VE AHLÂK	111
V- MUHTELİF KONULAR.....	122
VI- MÜSBET İLİMLER	134
a-)Matematik (Hendese Müzakeresi).....	134
b-)Kimya.....	135
c-)Fennî Mes'eleler.....	136
d-)Kozmoğrafya.....	136
e-)Hikmet-i Tabiiyye.....	137
f-)Fennî Eğlenceler	138
g-)Sağlık (Hıfz-ı Sıhhat).....	141
ğ-)Sanayî (Dikiş ve El işleri).....	147
h-) Muhtelif Konular (Mütenevvia).....	148
SONUÇ.....	149
BİBLİYOGRAFYA.....	155
İNDEKS.....	157

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geçen eser.
Ank. : Ankara.
C. : cilt.
İst. : İstanbul.
mad. : Maddesi.
M.E.Y. : Milli Eğitim Yayınları.
nr. : numara.
s. : sayfa.
S. : sayı.
vb. : ve benzeri.
Yay. : Yayınları.
-

ÖNSÖZ

Gazete ve mecmualar, Tanzimat sonrası fikir ve edebiyat tarihimizin en önemli kaynakları arasında yer alırlar. Yakın dönem dediğimiz bu dönemin gazete ve mecmuaları incelenmeden "Türk fikir ve edebiyat tarihi"nin tam olarak yazılamayacağı kanaati yaygındır.

Bugün karşılaştığımız ve gelecekte karşılaşılabileceğimiz pek çok meselenin özü ve bunların çıkış yolları gazete ve mecmualarda gizlidir. Buralarda kamuoyuna tanıtılan ve müdafaası yapılan fikir akımları, gerek dönemlerine, gerekse günümüz Türkiye'sine yön vermiş, içtimaî, siyasî ve edebî hayatımızın istikametini belirlemiştir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, zikredilen dönemde yayınlanan gazete ve mecmuaların incelenip, kamuoyuna takdim edilmesi zarurî bir ihtiyaçtır. Biz de bu düşüncelerle, II. Abdulhamid dönemi, ilmî, fikrî, edebî ve tarihî mecmualarının en önemlilerinden biri olan "Mektep Dergisi"ni incelemeye karar verdik.

Mektep dergisinin kısmen de olsa tatınıtılıp değerlendirilmesinin, kültür ve edebiyat tarihimiz için faydalı olacağı kanaati bu çalışmayı doğurmuştur. Derginin tümünü okuma fırsatı bulamayan kültür, sanat ve edebiyat meraklıları; bu çalışmadaki yazıları okuyarak dergi hakkında fikir sahibi olabileceklerdir. Bildiğimiz kadarıyla, Dergi üzerinde bu güne kadar geniş ve ilmî bir inceleme yapılmamıştır. Ancak bazı ansiklopedilerde kısa ve genel bilgiler verilmiştir.

1891-1897 yılları arasında yayın hayatını devam ettiren dergi; önceleri, okul çağındaki çocuklara ve gençlere, rüştüye ve

idadî programlarına uygun bilgiler vermek maksadıyla çıkmış, fakat daha sonra çok değişik konuları inceleyen bir edebiyat dergisi hüviyetini kazanmıştır.

Dergi, yaklaşık olarak beş yıl yayın hayatını devam ettirmiştir. Bizim çalışma yaptığımız kısım, bir yıllıktır ve elli iki sayıyı kapsamaktadır. Dergi'nin ismi, birinci sayıdan yirmi dördüncü sayıya kadar "Pazartesi Günleri Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale"dir. Yirmi dördüncü sayıdan elli ikinci sayıya kadar ise "Fennî ve Edebî Haftalık Risale" şeklinde değiştirilmiştir. Bu isimlere uygun olarak, okul mecmuası hüviyetinde neşir hayatına başlayan derginin ilk sayısı, 26 Temmuz 1307 (8 Ağustos 1891) tarihinde çıkmıştır. Derginin imtiyaz sahibi, o dönemin meşhur kitapçısı "Kitapçı Karabet Efendi"dir. Mecmua'da, bilhassa rüştiye ve idadî programlarına uygun olarak; tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik, resim, seyahat yazıları ve tabiat bilgisi gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca her sayıda "Ahlâk" başlığı altında eğitici hikayeler yer alır. Bu hikayeler, çocuklara millî ve manevî değerleri aşılama gayesi ile kaleme alınmıştır. Bu hikayelerin pek çoğu devrin edebiyatçılarından Ahmet Rasim ve Mehmet Celâl gibi yazarlar tarafından yazılmıştır.

Derginin çıktığı dönemde memleket; siyasî, sosyal ve ekonomik bakımdan problemlî, karışık ve buhranlı bir durumdadır. Çalışmamız esnasında bunları da nazara alarak "Derginin Çıktığı Yıllarda Memleketin Siyasî ve Sosyal Durumu" başlığı altında ülkenin siyasî ve içtimaî bakımdan genel bir değerlendirmesini yaptık. Bu değerlendirmelerdeki amacımız, derginin fikir ve sanat yönünün daha iyi anlaşılmasıdır. Ayrıca giriş kısmında; "Gazete, Dergi ve Edebiyatımızda Nesrin Gelişmesi", "Dünyada ve

Memleketimizde Dergicilik Faaliyetleri", "Mekteb Dergisi'nden Önce Memleketimizde Yayımlanan Mecmualar" ve "Mekteb Dergisi Üzerine Genel Bilgiler" başlıkları altında bilgiler vermeye çalıştık.

Daha sonra, "Dergi İle İlgili Bazı Tespitler" ana başlığı altında "Mecmua'nın Dili", "Dönemin Eğitimi Üzerindeki Tesiri" ve "Yayın Politikası" hakkında bilgiler verdik.

İncelediğimiz sayılarda, Mecmua'nın devamlı yazar kadrosu arasında; Ahmet Rasim, Ali Muzaffer, İbrahim Hakkı (Paşa), Mazhar Bey, Mehmet Celal, Müstecâbizâde İsmet, Reşid Bey, Reşad ve Salih Zeki yer alır. Bunlar hakkında kısa bilgiler verip diğerlerinin de sadece isimlerini yazdık.

Dergide yer alan konuları altı bölümde tasnif ederek incelemeye çalıştık. "Dil" başlığı altında, "Osmanlıca", "Fransızca" ve "Farsça" dilleriyle ilgili yazılan makaleleri inceledik. "Edebiyat ve Sanat" başlığı altında; nesir bahislerini, mektupları, seyahat yazılarını ve sanayi-i nefise adıyla yazılan makaleleri, konularına göre tasnif ederek inceledik. Tarihi yazıları; Tarih-i tabîî ve Tarih-i umumî başlıkları altında ayrı ayrı incelemeye çalıştık. Din ve ahlâkla ilgili yazıları kendi aralarında tasnif edip, değişik konulardan bahseden nesir yazılarını da "Muhtelif Konular" başlığı altında değerlendirdik.

Çalışmamızın altıncı kısmını, müsbet ilimler ile ilgili yazıların tasnifine ayırdık. Burada, matematik (hendese müzakeresi), kimya, fennî mes'eleler, kozmoğrafya, hikmet-i tabiiyye, fennî eğlenceler, sağlık, sanayi(dikiş ve el işleri) ve bu konularla ilgili "Mütenevvia" başlığı altındaki yazılara yer verdik. Konuların daha iyi anlaşılması için de bazı makalelerden örnekler sunduk.

Araştırmamızın "Sonuç" bölümünde ise derginin genel bir değerlendirmesini yaptık. Ayrıca, Bibliyografya ve İndeks kısmından sonra, örnek olarak, Dergi'nin birkaç kapak sayfasını da ekleyip çalışmamıza son verdik.

Çalışmamızın ana kaynağı "Mekteb Dergisi"dir. Dergi'yi incelerken yazıların aslına sadık kalarak; makalelerden alıntılar yaptık ve bunları dip notlarda gösterdik. Makalelerden yapılan alıntılarının tamamı 1891 yılına ve derginin birinci cildine ait olduğundan dipnotlarda bu iki hususu belirtmedik. Bibliyografya kısmında belirttiğimiz kaynaklardan, bilhassa giriş bölümündeki konuların hazırlanmasında yararlandık.

Mekteb dergisinin birinci cildinin incelenip değerlendirilmesi hakkında yaptığımız bu araştırmamızın mükemmel ve eksiksiz olduğunu iddia edemeyiz. Çalışmamızın bazı yerlerinde gözden kaçmış hususlar olabilir. Bunların anlayış ve müsamaha ile karşılanacağı ümidindeyiz.

Burada, Tez konusunun tesbitinde ve çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen ve bana daima yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Himmət UÇ'a teşekkür ederim. Her zaman teşvik edici yardımlarını gördüğüm ve metodolojik çalışmalar konusunda faydalı bilgiler aldığım, değerli hocam Prof. Dr. Önder Göçgün'e şükranlarımı arz ederim. Ayrıca, Sosyal Bilimler Enstitüsündeki çalışmalarım sırasında bana her türlü kolaylığı sağlayarak destek veren Enstitü Müdürümüz sayın hocam Prof. Dr. Ensar Aslan'a minnet borçluyum.

Bir de, tezimin hazırlanması safhasında beni devamlı teşvik edip ilgi ve yardımlarını esirgemeyen, D.Ü. Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyeleri, değerli hocalarım

Yrd.Doç.Dr. Sadettin Özçelik, Yrd.Doç.Dr. Münir Erten, Yrd.Doç.Dr. Mahmut Fidancı ve Öğrt. Gör. Halil Çeçen'e de teşekkür etmeyi bir borç bilirim..

Diyarbakır 1995

Kemal TİMUR

GİRİŞ

Osmanlıların, Batı medeniyeti ile teması onaltıncı asra, hatta biraz daha evveline kadar gider. Batı medeniyetine, resmen, devlet politikası olarak yönelmemiz için, tarihi determinizmin şartlarının tamamlanması gerekmişti. Bu da 1839'da "Tanzimat Fermanı"nın ilanı ile olacaktır. Tanzimat, yakın tarihimizde, hakkında, lehte ve aleyhte olmak üzere en çok yazı yazılan, en çok münakaşa edilen tarihi olaylardan biri olmuştur. Edebiyata adını veren Tanzimat, bu siyasî Tanzimat devresi içinde sınırlı bir süreyi işgal eder. Aslında, Batı edebiyatını tanımamız epey geç bir tarihte olur.

Edebiyat tarihleri, edebiyatımızın yenileşme yahut batılılaşma devrini Şinasi ile başlatırlar. Şinasi'nin Modern Türk Edebiyatı için örnek olabilecek çalışmaları 1859 veya 1860 yıllarına rastlar. Tanzimat edebiyatının birinci ve ikinci devreleri beraber düşünüldüğü zaman bu devrelerin başlıca şahsiyetlerine bağlanarak, ilkinde Şinasi- N.Kemal- Z.Paşa Mektebi; ikincisine Hamid- Ekrem- Sezai Mektebi denilmesi adet olmuştur. Bu iki edebiyatın şahsiyetlerinin karakterleri kadar eserlerinin hususiyetleri de birbirine - tam olmasa da - zıttır. Buna mukabil Servet-i Fünûn Edebiyatı az veya çok değişikliklerle Tanzimat'ın ikinci devresinin uzantısı gibidir.

Prof. Dr.Mehmet Kaplan, Tanzimat'tan sonraki edebî devirleri; siyasî ve tarihî hadiselerle bağlamayarak, edebiyatın ve edebiyatçıların karakterlerini dikkate almak suretiyle üç grupta mütalâa eder: 1- Şinasi, N. Kemal ve Ziya Paşa'nın temsil ettikleri politik ve sosyal fikirler devri; 2- A. Hamid ve Rezaizade Ekrem'in eserlerinde ifade ettikleri romantik ve büyük ihtiraslar devri; 3- Ara

neslin eserlerinde kendini gösteren günlük, küçük hassasiyetler devri. M. Kaplan, bu üçüncü grubu, Servet-i Fünûn'u hazırlayıcı bir faaliyet olarak gösterir. Bu grup, Mehmet Celal, Nabizâde Nazım, Mehmet Ziver, Fazlı Necib, Mustafa Reşid gibi daha çok şiir vadisinde kendini gösteren, edebiyat tarihlerinde de ikinci planda kalmış şahsiyetlerden teşekkül etmiştir.

1896-1901 yılları arasında, kısa fakat kesif bir çalışma gösteren Servet-i Fünûn Edebiyatı, cemiyete küskün şahsiyetlerin biraraya gelmesinden kurulmuştur. Bu yönleriyle, zengin bir sanat dünyasına sığınmayı tercih etmişlerdir. Böylece, Servet-i Fünûncular, gerek nesir, gerekse şiirde derinliği olmayan fakat estetik açıdan itinalı bir edebiyat devrini başlatmışlardır.

Bu edebî grubun bilinen sebeplerden dolayı dağılmasından sonra, yeni edebiyat hareketlerinin ortaya çıkması için ikinci meşrutiyeti beklemek gerekecektir.

Dilde sadeleşme dediğimiz hadisenin ilmî seviyede münakaşasına da bu dönemde rastlanır. O dönemde çıkan gazete ve dergilerde de bu dil bahisleri, çok tartışılmıştır. Dil meselesinin daha da yaygın olarak tartışılması 1908'den sonraki yıllardır. Tabiatıyla büyük çapta Türkçülük hareketine bağlanan sadeleşme, zaman zaman farklı isimlere bürünür. Yeni lisan, Tasfiyecilik, Halk dili vb. gibi..

a-)Gazete, Dergi ve Edebiyatımızda Nesrin Gelişmesi*

Edebiyatımızda nesrin gelişme göstermesi, Tanzimat'tan sonraki yıllarda olmuştur. Klasik Türk Edebiyatı'nda nazım, Yeni

*

Bu konunun hazırlanmasında, Prof.Dr.Önder Göçgün'ün ders notlarından yararlanılmıştır.

Türk Edebiyatı'nda ise nesir hakimiyeti görülür. Hiç şüphesiz, Klasik dönem, nesri; Yeni Edebiyat da nazmı inkar ve ihmal etmiş değildir. Ancak Klasik Edebiyatta nazmın, Yeni Edebiyat dediğimiz Teceddüd Edebiyat'ında da nesrin öncelik kazandığı bir gerçektir. Bu duruma tesir eden faktörler şu şekilde sıralanabilir:

Klasik edebiyatımızda, Batılı tarzda; roman, hikaye, makale, gazete, dergi gibi nesrin asıl faaliyet sahasını teşkil eden türler yoktur. Hikaye ve romanın yerini tuttuğu söylenen mesneviler de hep nazım tekniği içerisinde ifade olunmuşlardır. Klasik edebiyatın nazma verdiği öncelik şark kültürünün düşünceden ziyade, duyguya önem vermesinden kaynaklanmıştır denilebilir. Çünkü, Klasik Doğu Kültürü, Rasyonalist Batı'dan farklı olarak duyguya ve gönüle yönelmiştir. Bu tür bir tavrın ifade vasıtası olarak da şiir, âdeta rakip kabul etmez derecede ön plana çıkmıştır.

Doğu ve Batı kültürü arasındaki önemli farklardan biri "kalem" ve "kelâm" vafıdır. Batı'da "kalem" esastır. Kalem, düşüncenin ifade vasıtasıdır ve düşünceler onunla ortaya konulur. Batı'daki bu durumun aksine olarak Doğu'da kelam (söz) esastır. Kastedilen söz, akla dayalı rasyonel değerlerden ziyade, gönülden söyleyişlerin hakim kılındığı, sohbet meclislerinde ifadesini bulan manzum eserlerdir.

Tanzimat'tan sonra Batı'ya yönelik, beraberinde Batılı anlamda düşünüş tarzını da getirmiştir. Dolayısıyla, masal unsurunun çoğunlukla hakim kılındığını söyleyebileceğimiz eski manzum hikayeler, yerlerini realist hikayelere bırakmışlardır. Eski edebiyatımızda, nesrin, üslûp açısından sanatlı söyleyişlerin ifade vasıtası olmasına karşılık; yeni edebiyatta nesir, gittikçe sadeleşen

bir hüviyet kazanır. Bunun ilk görüldüğü yer ise, yeni bir edebî tür olan "gazete" ve daha sonraları çıkan "dergi" lerdir.

1831'de yayın hayatına başlayan "Takvim-i Vekâyî"nin kullandığı resmî dilin, önce ağır olmasına karşılık; II.Mahmud'un emriyle gazetenin dilinde bir sadeleşme hareketi başlamıştır. Bu ilk hareket, Türk nesrinin sadeleşerek değişmesi yolunda atılan önemli bir adımdır. Çünkü, gazete, öncelikle her seviyedeki halk tarafından anlaşılacak gayesine yöneliktir. Bu itibarla gazete dilinin sadeleşmesi, yeni Türk nesrinin gelişmesi yolunda önemli bir merhale olmuştur.

"Takvim-i Vekâyî" nin çıkmasından bir yıl sonra "Tercüme Odası" kurulur(1832). Bu suretle dil meselesi yeniden önem kazanır. Özellikle Batı'dan gelen kelime ve kavramlara karşılık bulmak düşüncesi hâsıl olur. Bunun mümkün olmadığı yerlerde Batı lisanlarından kelime ve kavramların alınmaya başlandığı görülür. Böylece Türk nesri, hatta zaman zaman nazım bile; Arapça, Farsça kelimelerin yanısıra Batı'dan, özellikle Fransızca'dan gelen kelimelere kapısını açmış olur.

Gazete ve dergicilik, Türk nesrinin gelişme ve sadeleşmesi yolunda büyük bir vasıta olmuşlardır. "Takvim-i Vekâyî"de başlatılan sadeleşme hareketi, "Cerîde-i Havâdis", "Tasvîr-i Efkâr", "Tercümân-ı Ahvâl", "İbret", "Hadîka", "Diyojen", "Tercümân-ı Hakîkat" gazetelerinde de devam etmiştir. Böylece bu gazeteler, hem okuyucuyu hazırlamak hem de halkı aydınlatmak yolundaki çabalarıyla, Türk nesrinin sadeleşmesi yolunda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Tanzimat nesrinin başlangıçta kuvvetli bir şahsiyet bulamamasının sebeplerinden birisi olarak o dönemdeki yazarların,

klasik kültürle yetişmiş olmaları gösterilebilir. Çünkü nesirde sadeleşme yolunda şahsi bir üslûp yaratabilmek, herşeyden önce bir zihniyet değişikliğini gerekli kılmaktadır. Bunu ilk gören kişilerden biri İbrahim Şinasi'dir. Tanzimat'tan sonra Batı ile münasebetlerimiz daha da bir hareketlilik kazanmış ve Tanzimat'tan sonra gelen edebî nesil; önce, Batı kültürüyle yetiştiğinden, gazete ve dergilerin sayıları artarak nesir alanındaki çalışmalar gittikçe ilerleme kaydetmiştir.

b-)Dünyada ve Memleketimizde Dergicilik Faaliyetleri

Dergi, belirli aralıklarla çıkan, belli konularda ve çeşitli yazarlar tarafından yazılmış yazılardan meydana gelen süreli yayın olarak tanımlanabilir. Gazete, genel olarak günlük çıktığı ve habere dayandığı halde; dergi belirli aralıklarla çıkar ve bir fikre dayanır. Gazete büyük halk çoğunluğuna hitap ettiği halde; dergi, teknik, sanat, mizah, çocuk, kadın veya siyaset dergisi olmasına göre belirli bir zümreye hitap eder. Böylece derginin okuyucu sayısı gazeteden daha sınırlı fakat daha seçkindir.

Dergiler haftalık, on günlük, onbeş günlük, aylık, iki aylık, üç aylık, dört aylık, altı aylık, yıllık, bazen de (Türkiyat mecmuası gibi) belirsiz süreler içinde yayımlanır. Haftada iki kere çıkan mizah dergileri vardır. Macaristan'da 19.Asırda günlük şiir dergileri çıktığı da görülmüştür. Dergilerin ebadı, cep kitapları büyüklüğünden başlayarak, günlük gazete ebadına kadar değişir. Sayfa sayısı Orhan Veli'nin tek yapraktan ibaret "Yaprak" (1949-1950) dergisi hariç tutulursa sekiz sayfadan yüzlerce sayfaya kadar çıkabilir. Çeşitli ve daha çok günlük konulardaki yazılardan

meydana gelen ve resimli olarak çıkan dergilere magazin denir. Dergiler konularına göre, haber ve yorum dergileri, meslek dergileri, ilmi dergiler, fikir ve sanat dergileri, magazinler, çocuk dergileri, kadın dergileri ve siyaset dergileri gibi sınıflara ayrılır.

Dünyada bilinen ilk dergi 5 Ocak 1665'te Paris'te çıkan *Journal des Savants*'dir. Yine aynı yıl Londra'da *Philosophical Transaction*(acda philosophica) yayımlandı. Aynı dönemde Roma'da *Giornale de Letterati* (1668), *Acta eruditorum* (Lat. Leibzig 1682) ve *Monatsgesprache* (Alm. 1688) dergileri görülür. Amerika'da ilk dergi *American Magazine* (1741) ve yine aynı yıl *General Magazine*'dir. 18.asırda İngiltere'de üç önemli dergi *Monthly Review* (1749), *Orritical Review* (1756) ve *Edinburg Review* (1802) yayımlandı. Dünyada en uzun ömürlü dergiler olarak *Letopis* (Yugoslavya 151 yıldan beri), *Revue des deux mondes* (Fransa, 1829 yılından beri) ve *Revue philosophique* (Fransa, 90 yıldan beri) gösterilir.

İlk Türk dergisi "Vekâyi-i Tıbbiye" nin 1849'da çıkışından itibaren 1908 yılına kadar, Osmanlı devletinin sınırları içinde ne kadar dergi yayınlandığı kesin olarak tespit edilememiştir. Fakat 1908-1909 yıllarında 353 dergi ve gazetenin yayınlandığı bilinmektedir. 31 Mart Vak'ası'ndan sonra, 1909'dan itibaren, sansür ile birlikte bu sayının gittikçe azaldığı görülür. 1910'da 130, 1911'de 124, 1914'te 71, 1915'te 6, 1916'da 8, 1917'de 14 ve 1918'de 71 dergi ve gazete çıkmıştır. Milli mücadele döneminde de dergi ve gazete sayısında azalma görülmüştür. 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesinden sonra bir duraklama geçiren Türk dergiciliği, 1930'dan itibaren hızlanmıştır. II.Dünya Savaşı sırasında gazete sayısı artarken, dergilerde bir azalma görülmüştür.

1952'de 624 dergi yayımlandığı bilinmektedir. 1961'den sonra bu sayı tedricen artmış, 1961'de 751, 1962'de 817, 1963'de 861, 1964'te 924, 1965'te 956, 1956'da 1115, 1967'de 1123, 1968'de 1189 dergi yayınlanmıştır. Bu sayı 1973 yılında 1225, 1976'da da 1315'e ulaşmıştır. Çocuk dergi ve gazeteleri de göz önünde bulundurulursa; başlangıcından günümüze kadar binlerce derginin çıkıp battığı görülür. Buna sebep olarak üst üste gelen savaşlar, siyasî çalkantılar, zaman zaman basına konmuş olan sansür, Latin harflerine geçişin ortaya çıkardığı intibaksızlık, dergi okuyucusunun azlığı ve mali imkansızlıklar gösterilebilir. Bir tek sayı çıkıp kapanmış dergiler hayli yekün tutmaktadır. Ancak, Türkiyat Mecmuası, Ayın Tarihi, Belleten, Tercüme Dergisi, Türk Dili, Türk Yurdu, Türk Kültürü gibi devlet, üniversite ve kurumlarca çıkarılan dergiler uzun ömürlü olabilmıştır.

c-)Mekteb Dergisinden Önce Memleketimizde Yayımlanan Mecmualar

Türkiye'de ilk dergi Vekâyi-i Tıbbiye'dir(1850-1851). Daha sonra Münif Paşa'nın Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye adına çıkardığı Mecmûa-yı Fünûn (1862-1867) önemli bir dergidir. Yine bu dönemde Mir'at (1862), Cerîde-i İbret-i İntibâh (1862), Cerîde-i İbret-i İntibah (1862), Cerîde-i Askeriye (1864-1919), Mecmûa-yı İbret-nümâ (1865), Âyine-i vatan (1867, Mehmet Ârif), Tuhfetü't-Tıp (1867) adlı dergiler çıkmıştır. 1870'ten Mekteb'e kadar çıkmış olan belli başlı dergiler şunlardır:

Diyojen (1870, ilk mizah dergisi), Ravzatü'l-Maârif (1870, 1871, Hasan Rıza), Dağarcık (1871-1872, Ahmet Mithat Efendi),

Sıhhatnümâ (1871), Cerîde-i Tibbiyye-i Askeriyye (1871), Mazbütatü'l-Fünûn (1872), Cüzdan (1872), Dolab (1873-1874), Mecmûa-yı Nevâdir-i Âsâr (1873), Mütferrika (1873, Mehmet Ferit), Revnâk (1873-1875), Âsâr-ı Perâkende (1873), Kırganbar (1873-1876, Mehmet Cevdet), Mir'at-ı Vatan (1873), Çekmece (1873, Tefvik Bey), Armağan (1873, Mehmet Arif), Sandık (1873, Mehmet Cemil), Hayat (1873), Kasa (1873, Talat Bey), Çanta (1873-1874, Mehmet Rifat), Öteberi (1873), Mecmûa (1873), Medeniyet (1874-1878, Mehmet Arif, sonradan Musavver Medeniyet adıyla yayımlanmıştır.), Misbah-ı Felâh (1874), Âfitâb-ı Maârif (1874), Cihan (1874), Keşkül (1875), Mir'at-ı İber (1876), Arkadaş (1876), Muharrir (1876-78, Ebüzziyâ Tefvik), Derme Çatma (1878-79, Mehmet Esat), Medrese-i Edep (1878, Mehmet Necib), Yâdigâr (1878, Ahmet Cevad), Mecmûa-yı Ulûm (1878-79), Cerîde-i Mehâkim (1879-1901), Maâriften Bir Sadâ (1879), Bahâriye-i Edebiyat ve Mütenevvia-yı Ulûm ve Hikâyât ve Mudhikât (1879-80, Mehmet Hilmi), Musavver Meşâhir-i Âlem (1879), Mebâhis-i Mütenevvia (1879-81, Osman Nuri), Mecmûa-yı Âsâr-ı Edebîyye (1879-80), Mecmûa-yı Ebuzziyâ (1880-1912), Bağçe (1880, Kemal Efendi), Şark (1880-81), Sûmrûh-ı Edeb (1880), Hazine-i Evrak (1881-82), Manzarâ-yı İrfân (1881), Hafta (1881, Şemsettin Samî), Envâr-ı Şarkîye (1881-82), İbn-i Sina (1881), Hadikatü'l Maârif (1881, İmadeddin Vâsıf), Rehber-i Fünûn (1882, Mehmet İzzet), Musavver Türkistan (1882), Vasıta-i Terakki (1882), Âfâk (1883), Mecmûa-yı Âsâr (1882-83, Mehmet Ârif), İnsaniyet (1883, Mahmut Celalettin), Güneş (1885, Beşir Fuat), Gayret (1886, Menemenlizâde M.Tâhir), Berk (1886, Mehmet Remzi), Nilüfer (Bursa 1889-1893, Ferâizcizâde M.Şâkir), Servet-i Fünûn (1891-1944 zaman zaman

yayınına ara vererek yayımlandı, 1928-1940'da Uyanış adıyla, Ahmet İhsan Tokgöz), *MEKTEB (1891-1897, Karabet Efendi)*.

d-)Derginin Çıktığı Yıllarda Memleketin Siyasî ve Sosyal Durumu

Mekteb Dergisi'nin çıktığı yıllar, II.Abdulhamit devrinin, devleti ve milleti, ısrarlı, iç ve dış baskılar karşısında ayakta tutmak için, istibdadın uygulandığı en yoğun ve en problemlili bir dönemdir. Tanzimat inkılabı ve edebiyatı, Osmanlı Devletinde yeni ve Avrupaî bilgilerle yetişmiş bir gençlik meydana getirmişti. Onlar, aldıkları bu kültür ile ülkede serbest ve hür bir hava estirmeye çalışıyorlardı. Bu gençler, böyle bir serbest havayı estirmeye çalışırken, ülkenin de bu serbest havaya uygun olup olmadığını pek iyi hesaplamamış gibi idiler. Çünkü hergün kan kaybeder gibi toprak ve insan kaybeden ülkenin durumu bu serbestiyete uygun değildi. İşte ve dışta yapılan oyunlar ülkemizi yakıp kavurmaya devam ediyordu. İşte ülkeyi bu kötü durumdan kurtarmak fikri için, Sultan II.Abdülhâmid'i; devleti ve milleti, ısrarlı iç ve dış baskılar karşısında ayakta tutmak için sıkı tedbirler almak zorunda bırakmıştı. Alınan sıkı tedbirler, memlekette, hürriyet havasına imkan vermemiş, bu imkansızlıklar, pek tabii olarak en çok devrin gençliğini hırpalamış, onları ümitsiz veya asabî hareketlere sürüklemiştir.

Daha 1876 yılında Mithat Paşa'nın bir hatasıyla açılan Türk-Rus Harbi dolayısıyla, çocukluk çağlarının ilk acı hatırasını Rus'ların Ayastefanos'a dayandıkları dehşet verici günlerde tadan bu yeni nesil; ayrıca devletin Rumeli'de, istiklallerini kazanmaya

çalışan küçük devletlere karşı bile yenik düştüğünü, gün geçtikçe daha iyi anlıyordu. Bununla beraber içte ve dışta ülkemizi yıkmak isteyen devletler, var güçleri ile çalışıyorlardı. Dış ülkeler, harbler vasıtasıyla topraklarımızı işgal ederken, içte de gizli teşkilarlar kurarak anarşist yöntemlerle ülkemizi yiyip kemirmeye çalışıyorlardı. Bu devletlere karşı, Osmanlı Devleti Yönetimi, ülke dahilinde ve haricinde şiddetli tedbirler almaya zorlanıyordu. Ülke öyle kötü bir duruma düşmüştü ki, bu şiddetli tedbirler bile fazla bir işe yaramıyordu. Çünkü yara büyümüştü. Devlet, hem içte hem de dışta kan kaybediyordu. Bütün bu kötü durumlara temasla, N.Sami Banarlı : *"Ancak, Dünyayı kaplamakta bulunan, milliyet, hürriyet ve istiklal cereyanlarının baş döndürücü sür'ati karşısında bunalmış; kendi tebeası olan yabancı kavimlerin en çok dışardan kuvvet alan ihtilal hareketlerini önlemek imkanları daralmış ve her zengin coğrafyaya saldırmaktan yorulmayan büyük devletlerin türlü baskıları karşısında, bilhassa kendi aydınları tarafından desteklenme talihini kaybetmiş bir idarenin, aldığı her tedbirin sebebini açıklayamamak mecburiyetindeki hareketleridir ki Saray'ı, devrin gençleri nazarında bütün talihsizliklerin yegane suçlusu durumuna düşürüyordu."*¹ şeklinde devletin o gün, içinde bulunduğu acı durumu anlatmaya çalışmıştır.

Dışarda bunlar devam ederken, bir de içerde, bizim aydınlarımızdan "Jöntürkler" diye bir grup ortaya çıkmış, devletin içinde bulunduğu bu acı durum yetmiyormuş gibi; devleti, var güçleriyle yıkmaya çalışıp yerine yeni bir yönetim kurmaya çabalıyorlardı. Bunlar, devletin düştüğü kötü durumda, devleti

¹ N.Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" C. II, M.E.Y., İst. 1987, s. 1013.

ayakta tutmak için ülke yönetimine yardım etmeleri gerekirken, her ne pahasına olursa olsun -ülkeyi ayakta tutmaya çalışan- Sultan II. Abdulhâmid idaresini devirmek azmindeki -işin nereye varacağını düşünmeyecek hale gelmiş bir hürriyet anlayışı yüzünden- Ermeni anarşistleriyle işbirliği yaparak yönetimi ele geçirmeye çalışmışlardır. Sarayın ise bütün bunlara karşı, sağlam bulunmak gayesiyle devam ettirdiği şiddet siyaseti bu sebeplerle alınmıştır. Bu şiddet siyaseti de o dönemdeki genç sanatçıları ister istemez, içlerine kapanmaya ve düşüncelerini içlerine dökmeye sebep olmuştu. Bundan dolayı, bu gençlerde, Saray'a karşı düşmanlık o derece artmıştı ki, iktidarın Saray'ın elinden alınmasıyla, imparatorluğun kurtulacağına ve memleketin tam bir huzura kavuşacağına inanmışlardır. Gençler bu durumdan öyle sıkılmışlardı ki, topluca başka bir memlekete göç etmeyi bile düşünmüşlerdir.

Bu konuda Orhan Okay II. Abdulhamid'in sözünü de alarak o dönem hakkında şu yorumu yapar: *"İşte Ahmed Mithat Efendi'nin devlet ve millete büsbütün başka bir gözle baktığını ifade ettiği husus, Yeni Osmanlıların fikir ve siyaset hürriyeti veya rejim meseleleri yerine madde ve kültür sahalarında terakki meselesidir. O da, çok yakından tanıdığı ve kanaatimizce samimiyetle bağlı bulunduğu devrin hükümdarı II. Abdulhamid gibi, tahsil ve kültürün muayyen bir seviyeye ulaşamadığı cemiyetlerde rejim meselesinin ön plana çıkamayacağı inancındadır. Abdulhamid: "Bizim memleketimizde halk, henüz çok saftır, çok az okumuştur. İnsanlarımıza, çocuk muamelesi yapmaya mecburuz. Çünkü gerçekte onlar büyük çocuklardır. Aileler ve terbiyeciler gençliğin elinde zararlı yazıların bulunmamasına itina gösterdikleri gibi, hükümet de biz de halkın zihnini zehirleyecek herşeyi andan uzak*

*bulundurmalıyız." diyordu. Burada zikredilen halkın zihnini zehirleyecek fikirler arasında, bilhassa siyasi fikirlerin de bulunduğunu düşünmek yerinde olur."*²

Ülkenin problemleri o kadar çoğalmıştı ki, her an patlamak üzere olan bir balon gibi olmuştu. Gittikçe çoğalan ve bir türlü bitmeyen problemler, memleketi 1908 inkılabına kadar getirmiş ama ne yazık ki bu yeni dönem de sorunları bir türlü çözememiştir. Selanik'te bulunan hareket ordusu -dıştan da yardım görerek- İstanbul'a yürümüş, Sultan II.Abdulhamit'i tahttan indirerek yerine İttihat ve Terakkî Hükûmeti'ni başa geçirmiştir.

İttihat ve Terakkî Hükûmeti de ülkenin düştüğü bu acı durumu düzeltememiş, nihayet Balkanlar'da çıkan savaşı da önleyemeyen hükûmet, tecrübesizlikler içinde ne yapacağını bilemez olmuştu. Balkan savaşlarının açtığı yaralar henüz sarılamadan, ülkeyi 1914'te çıkan I.Dünya Harbine sokmuşlardı. Böylece, otuz yıl kadar, Sultan II.Abdulhamid'in ömrünü uzattığı bu ihtişamlı Osmanlı ülkesini bu tecrübesiz gençler dört yıl kadar kısa bir zamanda yıkıp bitirmişlerdi.

İşte "Mekteb Dergisi"nin çıkarıldığı yıllarda Osmanlı Devleti siyasî ve içtimaî olarak böyle kötü bir durumla karşı karşıya idi. O devirde "Mekteb Dergisi"ni çıkaran yazarlar, devlet aleyhinde hemen hemen hiç bir yazı yayınlamamışlardır. Devamlı olarak, devletin, millî ve manevî duygularını pekiştirmek, milleti bütünleştirmek için çalışmışlar, 1891'den 1897 yıllarına kadar derginin varlığını devam ettirmişlerdir. Böylece, Dergi, bu zor şartlar altında, yaklaşık beş altı yıl yayın hayatını devam ettirmiş, hatta, derginin bu güzel ve müsbet yazılarından dolayı; dergi

²Orhan Okay, "Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi", M.E.Y., İst.1988, s. 8.

sahipleri, bizzat -Sultan II.Abdulhamit Han- tarafından özel taltif ve teşekkürler bile almıştır. Bu teşekkür ve taltif yazılarına, derginin muhtelif sayılarında rastlamak mümkündür.

Mekteb Dergisi yayınının sona ermesiyle, yazar kadrosu, Servet-i Fünûn dergisi etrafında toplanarak yazılarını bu dergide yayınlamışlardır. Derginin 1896'da çıkan sayılarında, Servet-i Fünûn dergisinin önde gelen şâirlerinden Cenab Şehabeddin'in şiir anlayışı hâkim olmuştur. Bu yıllarda Cenab, bir taraftan Mekteb'te, diğer taraftan da etrafında bir edebiyat topluluğu teşekkül etmeye başlayan "Servet-i Fünûn Mecmuası"nda şiirlerini -aynı anda- neşreder.

Mekteb, Servet-i Fünûn estetiğini ihtiva eden eserleri bünyesinde toplamış şekilde 1896-97 yıllarında birinci sayıdan başlamak üzere yetmişikinci sayıya kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak, zaman içinde usta sanatkarlarının, Servet-i Fünûn Mecmuası etrafında toplanması üzerine, bu sayıdan sonra yayın hayatına son vermiştir.

e-)Mekteb Dergisi Üzerine Genel Bilgiler

1891-1897 yılları arasında yayın hayatını devam ettiren "Mekteb Dergisi"; önceleri haftada bir çıktığı halde, daha sonraki yıllarda bazen onbeş günde bir, bazen de haftada bir çıkıp yayınına devam ettirmiştir. Bizim asıl araştırma sahamız ilk yıl yayın hayatına giren ve haftada bir çıkan Mekteb dergisinin I.cildi üzerindedir. Derginin imtiyaz sahibi o zamanın meşhur bir matbaacısı ve kitapçısı olan Karâbet Efendi'dir. Mecmuanın onuncu sayısında: "*Mekâtib-i Umûmiye talabesinin malûmâtına hizmet*

edebîlecek mevâddan bahis olmak ve haftada bir defa Dersâadet'te tab' ve neşr edilmek üzere (Mekteb) nâmıyla bir risale-i mevkûtenin tab' ve neşrine müsaâde ve i'tasına (Resmî Gazete) sahib-i imtiyazı Karâbet Efendi tarafından vuku bulan istidâ ve ol bâbda ale'l-usûl icrâ edilen muâmele üzerine leddü'l-istizân irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Pâdişâhî şerefsünûh buyurulduğu 16 Eylül sene 1307(1891) tarihli buyuruldu. Sâmi ile tebliğ buyurulduğundan tab' ve neşredilecek nüshaları kable'l-tab' maârif nezâreti encümen-i teftiş ve muâyenesine irâe ve tasdîk ettirmek ve matbûât hakkında cârî olan usûl ve kavâide tamamıyla mütâvât eylemek ve tab' ve neşr edeceği nüshalardan altışar nüshasını beher hafta muntazaman idâre-i matbûâta göndermek şartıyla sâlifü'z-zikr "Mekteb" risâlesinin tab' ve neşrine me'zun bulunduğunu meş'ur işbu ruhsatnâme mûmâileyh Karâbet Efendi'ye i'tâ kılındı. 3 Rebîü'l-evvel 1309 (5 Ekim 1891), 25 Eylül 1307 (1891) (veminallâhittevfik).³ şeklinde derginin mahiyeti hakkında açıklamalar yapılarak, zamanın yönetiminden nasıl izin alındığı, derginin onuncu sayısında anlatılmıştır.

Mekteb Dergisi'nin çıkan sayıları daha sonra yıllara göre tasnif edilerek ciltlenmiştir. Derginin birinci cildi elli iki sayıdır. Önceleri okul çağındaki çocuklara ve gençlere Rüşdiye ve İdâdi (Ortaokul ve Lise) programlarına bağlı olarak bilgiler vermek maksadıyla çıkan dergi, daha sonra belirtileceği üzere, karışık bir neşir devri geçirmiş ve edebiyat dergisi hüviyetini kazanmıştır.

Birinci sayıdan elli ikinci sayıya kadar üzerinde çalıştığımız Mekteb Dergisi'de anlatılan konuların daha iyi anlaşılması için resimlerle zenginleştirileceği, dergide şu şekilde ifade edilmiştir:

³ Mekteb, nr. 10, s.113.

*"Coğrafyaya, kimyaya, hikmet ve tarih-i tabiiyyeye ve saireye âid mesâilin teşrih ve tavzihi zımında icab ettikçe resimler ve şekiller dahi konulacaktır."*⁴

Birinci sayıdan yirmi dördüncü sayıya kadar, "Pazartesi Günleri Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale" adıyla çıkan dergi, yirmi dördüncü sayıdan elli ikinci sayısına kadar, "Fennî ve Edebî Haftalık Risale" şeklinde ismi değiştirilmiştir. Her sayısı onaltı sayfa olan dergi, toplam 780 sayfadır.

Derginin dış kapağının üst satırında çıktığı tarih, sayı ve çıktığı yılı yazılıdır. Bir alt satırda koyu renk ve büyük punto ile derginin ismi; sağına derginin ücreti, sol tarafına ise imtiyaz sahibi, çıktığı matbaanın ismi ve adresi; üçüncü satırda ise derginin çıktığı süre, gün ve ay yazılıdır. Bundan sonra münderecat ile konuya girilmiştir.

Mecmuanın ücreti "bir seneliği (posta ücretiyle) 35, altı aylığı 20 kuruş, bir nüshası 20 paraya" şeklinde belirlenmiş, yayınlandığı matbaanın adı ise "İdarehane ve matbaası: İstanbulda Bab-ı Âli Caddesi'nde Karabet Kitabcısı" şeklinde yazılmıştır. Mecmua 17x26 ebadındadır. Mekteb Dergisi'nin, incelediğimiz 52 sayısı Ankara Millî Kütüphane, Süreli Yayınlar Bölümü No: 2'de kayıtlıdır.

Derginin yayını üç devrede incelemek mümkündür:

BİRİNCİ DEVRE: İsmine uygun olarak okul mecmuası hüviyetinde neşir hayatına başladığı devredir. İmtiyâz sahibi Kitapçı Karâbet Efendi'dir. İlk sayısı 26 Temmuz 1307(1891) tarihinde çıkmıştır. Mecmuada ele alınan ve haklarında yazı yazılan konular

⁴ Mekteb., nr. 1, s. 1.

bilhassa rüşdiye ve idadi programlarına uygun olarak tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik ve tabiat bilgisi sahalarına aittir. Bu durum derginin ilk sayısının birinci sayfasında şöyle anlatılmaktadır: *"Cenab-ı Hakk'a çok şükürler olsun, idrakıyla şerefyâb olduğumuz devr-i mes'ud Hazret-i Abdülhamîd Han-ı Sâni'nin füyûzât-ı bâhire-i terakkiyâtından olmak üzere Osmanlı erbâb-ı mütalâası arasında ciddiyât-ı rağbetkârlarının günden güne ziyadeleşmekte olduğunu memnuniyetle görmekteyiz. Bundan aldığımız cesaret üzerine ulûm ve fûnûn-ı mütedavilenin kâffesine dair - mebâhisinden başlayarak sırasıyla ve herkesin istifade edebileceği yolda - bahisleri, makaleleri hâvî olmak üzere "Mekteb" namıyla şöyle bir eserin neşri arzu edilerek inâyet-i Bârî'ye istinaden şu birinci cüz'ü mevki-i intişâra konulmuştur.*

Coğrafyaya, kimyaya, hikmet ve tarih-i tabiiyeye ve sâireye âid mesâilin teşrih ve tavzihi zımında icâb ettikçe resimler ve şekiller dahi konulacaktır.

Daima her hal ü kârda muhtac ve muvazî bulunduğumuz vecih ile tevfik bulunduğumuz tevfikât-ı Samedâniye'ye mazhariyetimiz temennî-i halisini burada dahi bi't-tekrâr ashab-ı kalem-vehmin muâvenet-i maârifperverânelerine arz-ı iftikâr eyleriz.⁵

Her sayıda "Ahlâk" başlığı altında eğitici mahiyette hikayeler yer alır. Bu hikayeler çocuklara millî ve mânevî değerleri aşılama gayesi ile kaleme alınmışlardır. Daha sonra bu hikayelerin hangi konulardan bahsettikleri anlatılacaktır. Bu devrede, mecmuadaki edebî hikayeler daha çok devrin edebiyatçılarından Ahmed Rasim ve Mehmed Celal tarafından kaleme alınmıştır. Dilin grameri üzerinde

⁵ Mekteb, nr. 1, s. 1.

ise Mehmed Halid ve Reşid Bey makaleler yazmışlardır. Özellikle Osmanlıca, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinin gramer yapıları anlatılmış bazen de bu dillerin gramer yapıları karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Mecmua'nın devamlı yazar kadrosunda; Ahmet Rasim, Ali Muzaffer, Mazhar Bey, Mehmet Celal, İbrahim Hakkı (Paşa), Müstecabizâde İsmet, Reşid Bey, Faik Reşad ve Salih Zeki yer alır.

II.DEVRE: 1893 yılında İsmail Hakkı tarafından onbeş günde bir çıkarılmaya başlanır. Mecmua, okul dergisi hüviyetini muhafaza etmekle beraber, bu devrede edebiyata daha çok yer verilir. Edebiyata ayrılan sütunlardan bilhassa Andelip (Faik Esat), Sâmih, Muallim Feyzi, Hüseyin Dâniş, Sürûş, Adanalı Ziya, Müstecabizâde İsmet gibi imzaların eski tarz şiirleri yer alır. Ayrıca Andelip, mensur şiir, edebî tenkit ve edebiyat hakkındaki nazari yazılarını burada neşreder.

Bu devrede muhafazakârlar ve mutavassitinin (ara nesil) toplandığı bir yayın organı hüviyetinde de görünen mecmuada, başta Nailî-i Kadim olmak üzere bazı eski edebiyat üstadları hakkında bilgiler verilir, eserlerinden örnekler neşrolunur.

Mekteb'de sadece bizim edebiyatımızın örnekleri yer almaz. "Edebiyat-ı Garbiye" sütununda Emile Zola ve daha başka batılı yazarların roman ve hikayelerinden yapılan tercümeler tefrika edilir. Batı Edebiyatı hakkında çeşitli bilgiler verilir. "Edebiyat-ı Şarkiyeye" sütununda ise Arap ve Fars edebiyatından örnekler ve tercümeleri yer alır.

Mecmuanın ikinci devresinin onaltıncı sayısından sonra, başta Halit Ziya olmak üzere bazı genç edebiyatçıların ayrılmaları ve yöneticinin değişmesi ile neticelenir. Mecmuayı, yazarlarından

Andelip (Faik Esat) ile Zeki Bey birlikte çıkarmaya başlarlar. Bu yönetim değişikliği ile mecmuada edebiyata ayrılan sayfalar daha da çoğalır. Ancak mecmuanın eski edebiyata bağlılığı devam eder. Mekteb'in idaresi, yirmi dördüncü sayıdan itibaren yine yazarlarından Müstecâbizâde İsmet ile Yusuf Ziya'nın eline geçer. İsmet Bey, edebiyat; Yusuf Ziya da fen sayfalarını yönetir. Edebiyat sayfaları, devrin edebiyatını bütünü ile aksettirecek derecede zengin bir hal alır, hacmi genişler, oldukça rağbet görür.

III.DEVRE: Bu devre, 11 Ocak 1894 tarihinde ve yine İsmail Hakkı yönetiminde başlar. Bu defa mecmuanın isminin altında "her onbeş günde bir, perşembe günleri neşrolunur edebî ve fennî risale" ibaresi yer alır. İsmail Hakkı ilk sayıda, mecmuanın çıkış gayesini belirten bir yazı yazar. Buna göre, yeni bir şekil alan mecmua, esas olarak şarka ait muhtelif kavimlerin edebiyat, ahlâk ve âdetlerini; şark kavimlerinin medeniyetlerinin gelişmelerini, resim, musîkî, mimarî gibi güzel sanatlarını konu alması yanında, tıp, felsefe, kimya gibi ilimlerin şarkta gösterdiği gelişmeyi de ele alır ve anlatır. Mecmuanın bir sayısının ideal sırası şöyledir: 1-Edebiyat, musîkî, felsefe, şark büyükleri; 2-Şark medeniyetlerinden örnekler; 3-Müsbet ilimler; 4-Edebî tenkit; 5-Millî hikaye ve roman; 6-Eski şâir ve ediplerimizin eserleri; 7-Yabancı edebiyatların tarihleri ve mahiyetleri; 8-Tercüme hikaye ve makaleler; 9-Garp musikîsi ve bunun şark musikîsi ile mukayesesi; 10-Tercüme bir roman.

Bu devrenin yirmiyedinci sayısından itibaren mecmuayı yine Müstecâbizâde İsmet ile Yusuf Ziya çıkarmaya başlar. Bu yönetim değişikliğinden sonra edebiyat, bilhassa yeni edebiyat giderek mecmuada ağırlığını hissettirir. Daha sonra Servet-i Fünûn Mecmuası etrafında meydana gelecek olan edebî akımın mensupları,

ilk eserlerini bu mecmuada neşrederler. Böylece Servet-i Fünûn estetiği önce Mekteb Mecmuası etrafında teşekkül eder.

20 Eylül 1895 yılında çıkan mecmua, otuzdokuzuncu sayıdan sonra tekrar birinci numaradan başlar ve haftalık hale getirilir. İlk sayısını, mazhar Bey tek başına çıkarır. Ancak ikinci sayıdan itibaren Müstecâbizâde İsmet, Mazhar Bey'e yardım etmeye başlar. Bu sayılardaki edebiyat sayfalarında İsmet Bey'in nesir ve nazım eserleri önemli yer tutar. Daha önceki sayılarında bazı şiirlerini neşreden Cenab Şehabettin, yirmibirinci sayıdan itibaren her hafta bir şiirini "Mekteb"te yayımlar. Giderek Cenab Şehabettin'in şiir anlayışı mecmuaya hâkim olur. Bu devrede şâir bir taraftan Mekteb'de, diğer yandan etrafında bir edebiyat teşekkül etmeye başlayan Servet-i Fünûn Mecmuasında şiirlerini aynı anda neşreder. Mekteb, Servet-i Fünûn estetiğini ihtiva eden eserleri bünyesinde toplamış olarak yetmiş ikinci sayıya kadar varlığını sürdürür. Ancak zaman içinde usta sanatkârların, Servet-i Fünûn Mecmuası etrafında toplanması üzerine bu sayıdan sonra kapanır.

Mekteb mecmuasının üçüncü devrede yazar kadrosu şu isimlerden meydana gelir: Nesir alanında, İsmail Hakkı (eski edebiyat, dini konular, musikî, roman ve hikaye tercümeleri); Halil Edip (edebî şahsiyetler); Faik Esat (şark edebiyatı); Halit Ziya (roman, hikaye ve eski medeniyetlere ait yazılar); Necip Asım (dil bahisleri); Cemil Zeki (Zola'dan tercümeler); Ahmet Rasim (sohbetler); Rıza Tevfik, Ali Suat, Mehmet Rauf (hikaye ve edebî yazılar); şâirler: İsmail Safa, Halil Edip, Sâmi, Menemenlizâde Tahir, Müstecâbizâde İsmet, Andelip, Şeyh Vasfî, Hüseyin Siret, Ziver, Tevfik Fikret, Mehmet Celal, Sabih Rifat, Muallim Fevzi, Ali

Seydi, Ali Suat, Cenab Şehabettin, Besim, Abdullah Cevdet, Hüseyin
Danış, Mehmet Akif, Nurettin Ferruh, A.Nadir, H.Nazım ve Saffet.

DERGİYLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER

a-)Derginin Dili

Okumak ve yazmak, günümüz insanın en önemli ihtiyaçlarından biridir. Okumak, yazmaya göre biraz daha kolay olmanın yanında, yazmak daha kalıcıdır. Müesseseler arasındaki görüşmelerin bir çoğu yazışmalarla sağlanmakta, bilgi ve kültür alışverişi de yine bu yolla - yani yazmak ile- gerçekleşmektedir. Güzel, açık ve te'sirli yazmak apayrı bir kabiliyet gerektirir. Duygularını ve fikirlerini en güzel bir şekilde başkalarına aktarmak isteyen herkes; bu yazma kabiliyetinin sırrını geliştirmek ve öğrenmek zorundadır.

Böylece, yazdıklarımızın okunup anlaşılması, hitap ettiğimiz toplumun ya da kişilerin seviyelerine göre olması sağlanacaktır. Aksi takdirde yazdıklarımızın okunması ve anlaşılması zorlaşır. Ayrıca, hitap ettiğimiz topluma fazla bir fayda temin etmez. Bununla beraber yazılan yazıların belâğatlı olması ve muktezayı hale uygun olması da önem arz etmektedir.

Öyle ise; yazdıklarımızla, toplumu aydınlatmak, onların dertlerine çözüm getirmek, kültür seviyelerini yükseltmek ve ayrıca eğitmek için, yazdıklarımızın, hitap ettiğimiz toplumun seviyesine göre olması, önem kazanmaktadır. Yazılan yazılarda, Arapça ve Farsça kelimelerden kaçınılarak; üslubun akıcı , açık ve anlaşılır olması da sağlanmalıdır.

Mekteb Dergisi'nde yayınlanan yazılarda da; dilin açık olması, muktezayı hale dikkat edilmesi, güzel bir üslupla

anlatılması dikkat çeken hususlardandır. Dergide yayımlanan makaleler, her ne kadar toplumun her kesimine hitap ediyorsa da, asıl hitap edilen kesim, o gün için Rüşdiye ve İdadî'de okuyan talabelerdir. Bu sebeple dergiye yazı gönderen yazarların, açık ve sade bir dil kullanmaları üzerinde ısrarla durulmuştur. Bu konuda şöyle bir açıklama yapılmıştır: *"Mekteb'e derc olunmak için hariçten gönderilip de kabul ve dercettiğimiz varakaların ne kadar değiştirilmiş olduğuna onları gönderenler tarafından elbette dikkat edilmiştir. İhtimaldir ki bu surette canı sıkılanlar da vardır. Lakin biz şu Mekteb'i, -umumiyet itibari ile- şakirdan ve saire mübtediler (yeni okula başlayanlar) için yazmakta bulunduğumuzdan, kolaylıkla anlaşılacak yolda gayet açık ve öyle bir takım garip lügatlardan, kâtipçe tabirlerden ârî olması, ve hususi ile -bir kişinin kaleminden çıkmış gibi- ifade ve imlalarının hep bir tarzda bulunması, matlup ve mültezemdir. Binaenaleyh böyle yapmakta mazuruz. Şu mazuriyetimiz teslim olunduğu takdirde lütfen kabulüyle beraber bundan sonra yazılacak şeylerin gayet açık ve sade olmasına lüzum-ı hakiki olmadıkça Farsî, Arabî kelimeler ve hele mesela "çıktı" yerine "huruc etti" gibi lüzumsuz mürekkeb kullanılmamasına dikkat buyurulmasını rica ederiz."*⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi dergide yayınlatmak için gönderilen makalelerin sade ve açık olması, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmaması arzu edilmiştir. Ayrıca bu gibi konulara dikkat etmeyenlerin, bazı makaleleri sadeleştirilerek yayınlatılmıştır.

Dergide "usul-i inşâ" başlığı altında yazılan makalelerde de; dilin sade olması, imla kurallarına dikkat edilmesi, dilde yapılan

⁶ Mekteb, nr. 9, s. 101.

yanlılıklar ve yazıların muktezayı hale uygun olması gibi mevzulara, dikkat edilmesi gerektiği, önemle vurgulanmıştır: *"....sözü uzatmakla okuyanlara usanç vermekten çekinerek yazdığımız şu makaleden anlaşılmalıdır sanırız ki biz daima yazdığımız, yazacağımız şeylerin sade Türkçe olması taraftarlarındanız. (Usul-i inşa)yı da işte bu nokta-i nazardan yazmaktayız; fakat şurasını da hatırdan çıkarmamalıdır ki "sade" demekten maksadımız söylemekte ve ismine Osmanlıca demekte olduğumuz lisanın herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır surette yazılmasından ibarettir; yoksa "kaba saba sözler"ın kitabetimizde değil, avam beyninde dahi kullanılmasını hiç kimse arzu etmez."*⁷

Bazı acemi yazarlar, yazılarının basit olmasından korktukları için çeşitli kelime oyunlarına başvururlar. Açıkça söylenilebilecek fikirleri çeşitli benzetme, sembol, istiare, kinaye ve benzeri edebî sanatlarla süslemeğe çalışırlar. Bu durum üslubu bulandırdığı gibi yapmacığa da sebep olur. Bunlar; hakiki sanatın sırrını bilmeyen, iyi yazmayı süslü sözler söylemek sanan acemi yazarlardır. Yerinde kullanıldıkları zaman, yazıya şiiriyet ve ahenk katan edebî sanatlar bile bunların sanatlarında menfi rol oynar ve üslubu öldürür. Dergide, asıl vurgulanmak istenen de bu gibi durumlardır.

Derginin yazar kadrosuna geldiğimizde; bunların da dilin sade ve açık olmasına dikkat ettiklerini görmekteyiz: *"....Bahusus - meslek ve arzu-yi âcizanemize tevfikân- bahislerin gayet sade ibare ile yazılmakta olduğu görüldüğünden "Kozmoğrafya" fennini tahsile başlayan talebe efendilerle sair ashâb-ı mütalâanın müstefid ve mütelezziz olacaklarını ümit ederiz."*⁸

⁷ Reşad, Mekteb, nr. 4, s. 38-39.

⁸ Mekteb, nr. 40, s. 810.

Mekteb dergisini, o gün için, Rüştîye ve İdadî mekteblerinde okuyan talebe ve hocaların okuması yanında, evde oturan genç kız ve hanımların da istifadesine sunulduğunu görmekteyiz. Ayrıca her tabakadan halkın okuyup istifade etmesi de gösteriyor ki dergide kullanılan dil, o dönem için açık , sade ve akıcıdır.

Bütün bunlarla beraber; yazılan makalelerin her kesim tarafından daha da iyi anlaşılması için; Dergi'nin yedinci sayısından itibaren, her sayının sonuna "Mekteb'e Mahsus Lügat" başlığı altında Arapça, Farsça ve Osmanlıca kelimeler yazılarak; o kelimelerin anlamları ve hangi dile ait oldukları, karşılıklarına yazılmıştır. Bu mevzunun baş tarafında ise şöyle bir açıklama yapılmıştır: *"Risâlemizde elden geldiği, mümkün olduğu kadar açık Türkçe yazmak iltizam ediyorsak da bazen zarurî olarak -Arabî, Farsî tabirler, terkipler, bazen de ecnebî kelimeler kullandığımızdan ve bunları ise Mekteb'imizi okuyan mini mini efendilerle, müptedîler anlamayacaklarından onlara bu suretle de bir hizmet etmiş olmak arzusuyla bundan sona her cüz'ün münderecâtında bulundurulmuş o gibi tabirler ve terkiplerle kelimeler üzerinde birer yıldız işareti koyup bunlar için o cüz'ün nihayetine şöyle bir cetvel ilave etmeği ve Arabî olanlarına hemze (), Farsî olanlarına fe (), Ecnebî olanlarına elif () işareti koymağı münasip gördük. Fennî olan tabirât ve istilâhât sırası gelince müteallik oldukları bahislerde izâh ve ta'rif edileceğinden onlar bu cetvelde dahil değildir. Bir de lügatlerin şerhleri istimalimize göre yani bunları Osmanlı erbâb-ı kalemi ne manada kullanmakta iseler o mana üzerine yazılacaktır."*⁸

⁸ Mekteb, nr. 7, s. 84.

Hülasa, incelenen bütün makalelerde görülen odur ki; Dergi'deki yazılar, mukteza-yı hale uygun olarak, her kesimdeki insana hitap etmiştir. Eğitim amaçlı çıkan Dergi; böylece halka faydalı bilgiler sunup, onların istifade etmesini sağlamıştır.

b-)Dönemin Eğitimi Üzerindeki Tesiri

Eğitim uzmanları, eğitimi kısaca: "Kişiye istendik yönde, hareketlerinde değişiklik meydana getiren bir süreç olarak tanımlamaktadırlar." Eğitimin bu kısa tanımından da anlaşılacağı üzere, eğitilecek kişinin, eğiten kişinin vereceği bilgilere boyun eğme ve verilenleri kabullenme gibi kaçınılmaz durumlarla karşı karşıya kalması söz konusudur. Demek ki eğiten fert olduğu gibi, eğiten devlet de vardır. Ferdin eğitim politikası olduğu gibi, devletin de ve ayrıca devletin ve fertlerin kontrolünde olan basının da eğitim politikasının olması gerekmiştir.

Konumuz, devletin kontrolünde bulunan "Mekteb" dergisinin eğitim politikası olduğu için derginin çıktığı dönemin politikası ve eğitimdeki değer yargılarını bilmek gerekecektir. Dönem geçmiş bir dönem olduğundan tarihten de faydalanmak icab edecektir. Devletin eğitim politikası topluma uygulandığı için, konumuz bir nevi eğitim sosyolojisi alanına girmektedir.

Eğitim, insanın dünyaya gelişi ile yani insanın doğmasıyla, ilk önce anne babasının yardımıyla, yani ailedeki eğitimle başlar. Bu, eğitimin birinci basamağını oluşturmaktadır.

Eğitimin ikinci basamağını ise, okullar teşkil etmektedir. Bu tür, eğitim ve öğretim ile beraber yürütülmektedir. Öğretimden amaç

ise, okulun amaç olarak seçtiği dersleri öğrencilerine, öğretmenleri vasıtasıyla kavratmaktadır.

İster ailede olsun ister okulda olsun, ister anne babalar, ister öğretmenler olsun, bu kişilerin fert üzerindeki gözlemleri ve bakımları süreksiz ve mahdut kalmaktadır. İşte bu noktadan itibaren yeni bir eğitim kurumu diyebileceğimiz, şahsi eğitime teşebbüs kurumu, devreye girmektedir. Bu kurum ne birincisi gibi bir aile kurumu ne de okul gibi toplumsal bir kurumdur. Belki genel anlamıyla bazen her ikisini de içerisine alan; bazen de her ikisinin üstünde ve ayrı bir yer işgal eden bir kurumdur. Belli bir noktadan sonra kişi, başka anlamıyla birey, bu iki kurumun üst yöneticilerinden alamadığını o ana kadar biriktirmiş olduğu bilgi birikimiyle öğrenmek istediğini elde etmek için başka yollar denemek eğilimine girecektir. Bu deneme eğilimi metodlarının başında da basın-yayın, başka bir ifadeyle gazete, dergi ve kitaplar gelmektedir. Çalışmamız "Mekteb dergisi" olduğundan dolayı konumuz genel bir ifadeyle dergileri, dergiler içerisinde de "Mekteb" dergisinin dönemdeki eğitime katkısı meselesi olacaktır. Bu konuya izahat getirebilmek için somut örnekler gerekecektir. Bunun için de derginin kendisinden iktibaslar getirmek en doğru yol olacağı kanaatindeyim:

"Malumdur ki mekteb iki türlüdür: Biri eşya-yı tabiiyye ve mevcuda üzerinden çocuklara ders vermek, küçük yaşlarında, onların istidat ve kabiliyetlerini açmak, bir madde hakkında düşünebilmek için zihinlerine kabiliyet vermek, velhasıl "anlamak" denilen istidad-ı mahsus-ı tabiiyyi husule getirmektir." Yazının devamında iki türlü mektebin olduğu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri, evdeki anne ve babanın çocuklarına öğrettiği ve

onlara gösterdiği bilgilerdir ki, buna "tecrübe mektebi" denmektedir. Diğeri ise çocukların devam ettiği mektebler olduğu anlatılmakta, ayrıca çocukların dışarıdan devam ettikleri okulların çocuklara fazla bir şey öğretilmedikleri üzerinde durulmakta; bunun yanında, hususi hoca tutup çocukları evde eğitmenin de çok masraflı olduğu vurgulanarak: *"....bunun için Mekteb'imiz bu iki kısma da hizmet edecek bendleri birer birer derc ederek erbab-ı mütalâaya bu babda bir fikr-i mahsus vermeği deruhte etmiştir. Şu derslerden yalnız çocuk babaları değil, sıbyan mektepleri, hocaları dahi istifade eder."*¹⁰

Ayrıca; Dergi'nin rüşdiye ve idadi programlarına bağlı olarak bilgiler vermesi de şayan-ı dikkattir. Bu okullarda tarih, coğrafya, matematik, tabiat bilgisi, edebiyat, ahlâk ve dinî dersler verilmektedir. Dergi o okulların programına uyduğu için, bu alanlara ait bilgileri içermesi de doğaldır. Bütün bu hizmetlerinden dolayı; Dergi, devrin yönetimi tarafından, -bizzat- hem taltif hem de destek görmüştür.

Dergide dikkati çeken noktalardan birisi de her sayıda "Ahlâk" başlığı altında eğitici mahiyette hikayelerin yer almasıdır. Bu hikayeler, çocuklara milli ve manevî değerleri aşılama gayesi ile kaleme alınıp onların istifadesine sunulmuştur.

"Mekteb Dergisi", yukarıda da belirttiğimiz gibi, iki okulun, yani rüşdiye ve idadi'nin programına haiz bir program oluşturduğu için en az bu iki kuruluş kadar dönemin eğitimi üzerinde etkili olduğu görüşünü ortaya atmak mümkündür.

¹⁰ Ahmet Rasım, Mekteb, nr. 4, s. 42.

c-)Yayın Politikası

Mekteb dergisinin yayın politikasından söz edebilmek için, önce o dönemin siyasî ve içtimai hayatını göz önünde bulundurmak gerekir. Bir kere, dergi, II.Abdulhamid döneminde çıkmaktadır. Biz II.Abdulhamid döneminin menfî ve müsbet yönleri üzerinde duracak değiliz. Çünkü bu konu hem bizi aşıyor hem de bu durumu incelemek, bir noktada konumuz dışına çıkmak demektir. Fakat, II.Abdulhamid döneminin herkesçe bilinen ve kabul gören bazı noktalarını da bahsetmeden geçemeyeceğiz.

Edebiyat tenkitçileri ve edebiyat tarihçilerinin müttefikan üzerinde durdukları meselelerden birisi de, bu dönemin gerçekte bir istibdat dönemi olduğudur. Bu, bilinen bir hakikat. Yalnız, bu hükmü verirken "her tarihi olayı kendi devri içinde incelemek gerekir" kaidesine uymak icab etmektedir. Aksi takdirde öne geçilmez hatalara girme ihtimali yüksek olur. Her şeyden önce; II.Abdulhamid, devleti ne şekilde idare etmişse etmiştir. Ama göz ardı edilmemesi gereken yönü, Sultanın çeyrek asrı aşkın bir zaman dilimi içerisinde İngiliz gizli haber alma örgütü olan Intelligence servisini hayrette bırakacak şekilde devleti yönetmesidir.

İstibdat kurallarının işleyebilmesi için, devleti yöneten kişinin basın ve yayın haklarını kısıtlaması gerekir. Terminolojideki adıyla "sansür" kurallarının uygulanması ve bu kuralların işlenip işlenmediğinin tedkik edilmesi elzemdir. Çünkü kamuoyunu haberdar eden, kamuoyu ile devlet erkanı arasındaki haberleri yansıtan basın-yayındır. İşte sansür olayı II.Abdulhamid döneminde -var olan gücüyle- devam etmektedir. Basın yayın organlarının başında ise, gazeteler yer alır. Gazetelerin sansürden sıkı olarak geçmesi, onların az basılmasına veya sansür yasasına uymaması

neticesinde, kapatılmasına sebebiyet vermektedir. Bir de, gazetelerde belli bir traja yükselme mümkün olmayınca, gazetenin ekonomik krize girmesi söz konusu oluyor ve gazete sahibi ister istemez gazete basımını durdurmak zorunda kalıyor.

Dergilere gelince; dergiler günlük değil, haftalık veya aylık olmak üzere aralıklı olarak çıkarılabiliyorlar. Dolayısıyla onların bu gibi endişeleri yoktur. Bütün bu sebepler göz önüne alınarak II.Abdulhamid devrine bir yandan "dergi dönemi" demek yanlış olmaz. Mesela 1908 ile 1909 yılları arasında, yani bir yıl zarfında 353 dergi ve gazetenin yayımlandığı bilinmektedir. Bundan da anlaşıldığı gibi, bu dönemde bir hayli dergi ve gazete çıkmaktadır. Bu dergilerin çoğu da Avrupa'dan getirilen klişelerle basılmaktadır. Yine bu dönem dergilerinin en önemli özelliklerinden biri de - kapaklarında yazıldığı gibi- siyasetten söz etmemeleridir. İnceleme alanımız olan "Mekteb" dergisinin de siyasetten söz etmemesi çok doğaldır.

Yine bu dönem dergilerinden çalışma konumuz olan "Mekteb" dergisi, "Pazartesi Günleri Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale" şeklinde tanıtılmaktadır.

Dergide ele alınan konular, bilhassa rüşdiye ve idadî okullarının programlarına uygun olarak; tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik, tabiat bilgisi sahalarına aittir. Derginin bu yayın politikası derginin ilk sayısında şöyle anlatılmaktadır: *"Cenab-ı Hakk'a çok şükürler olsun, idrakiyle şeref-yâb olduğumuz devr-i mes'ud Hz.(Abdülhâmid Hân-ı Sâni)'nin füyuzât-ı bâhire-i terakkiyâtından olmak üzere Osmanlı erbâb-ı mütalâası arasında ciddiyât-ı rağbetkarlarının günden güne ziyadeleşmekte olduğunu memnuniyetle görmekteyiz. Bundan aldığımız cesaret üzerine ulûm*

ve fûn-ı mütedâvilenin kâffesine dair -mebahisinden başlayarak sırasıyla ve herkesin istifade edebileceği yolda- bahisleri, makaleleri havî olmak üzere "Mekteb" namıyla şöyle bir eserin neşri arzu edilerek inâyet-i bâriye istinaden şu birinci cüz'ü mevki-i intişara konulmuştur. Coğrafyaya, kimyaya, hikmet ve tarih-i tabiiyeye ve sairaya aid mesâilin teşrih ve tevzîhi zımında icab ettikçe resimler ve şekiller dahi konulacaktır. Daima her hal ü kârda muhtac ve muvazî bulunduğumuz vecih ile tevfikât-ı Samedaniyeye mazhariyetimiz temenni-i halisini burada dahi bit-tekrâr ashâb-ı kalem-i vehmin muavenet-i muarifperverânelerine arz-ı iftikâr eyleriz.¹¹

Ayrıca, elli iki sayısını incelediğimiz derginin, konularına göre makale sayıları şöyledir: Osmanlıca 42, Hıfz-ı sıhhat 38, Fransızca 37, Tarih-i tabii 35, Usul-i inşa 29, Vazife, Din ve ahlâk 24, Farsça dili 23, Tarih-i umumî 20, Müsbet ilimler 20, Mütenevvia 19, Evrâk-ı mekâtib 18, Sanayi (dikiş ve elişleri) 17, Mektebe mahsus lügat 15, Fennî eğlence 15, Hikmet-i tabiiye 13, Seyahat yazıları 12, Kozmoğrafya 11, Mebahis-i inşa 8, Sanayi-i nefise 7, Makale-i mahsusa 6, Tedrisat-ı hususiyye 6, Fennî meseleler 4, Lisan-ı Türkî 2, Eğlenceler 1 (bu yazı her sayıda bir birinin devamı olduğundan bir makale olarak aldık), Kamere seyahat 1 (bu uzun makale muhtelif sayılara dağıtılmıştır).

Hülasa; temelde rüşdiye ve idadî programlarına uygun olarak neşir hayatına başlayan dergi; bununla beraber geniş ve karışık bir yayın politikası izleyerek rüşdiye ve idadîdeki hocalara, diğer okullardaki talebe ve hocalara, evde oturan hanım ve genç kızlara da hitap eden bir yayın politikası izlemiştir.

¹¹ Mekteb, nr. 1, s. 1.

DERGİNİN DAİMİ YAZAR KADROSU

1- MEHMED CELAL BEY: Şâir ve yazar olan Mehmet Celal Bey, 1867-1912 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Ferik Hakkı Paşa'nın oğludur. Düzenli bir tahsil görmemiş, babasının Jandarma Dairesi Reisliği sırasında Tahrirat Kalemi'ne girmiş, mümeyyiz olmuş fakat içki ve eğlence düşkünlüğü yüzünden vazifesine devam edememiştir. Bir süre özel dersler vermiştir.

Yazı hayatına Gülşen Mecmua'sında yayımlanan şiirleri ile giren yazar daha sonra Gayret, Mürüvvet, Maârif, Hazine-i Fünûn, Mekteb, Musavver Terakkî, Muhtebes, İrtika ve Malumat'ta yazılar yazmıştır.

Gazel yanında yeni tarzda şiirler, romanlar yazmış olan Mehmet Celâl irticâli şiir söylemekte pek mahir olduğundan şâir-i zî-irtical lakabıyla anılmıştır. Beş defa evlenmiş, pek çok sevda hikayesine adı karışmıştır. Özellikle Anna adlı birine olan aşkı neticesiyle söyledikleri (Adada söylediklerim) onun Ada şâiri olarak tanınmasına yol açmıştır. Eserlerinde basit ancak samimi bir ifade görülür. Zamanında çok okunmuş bir yazardır. İçki ve sefahat yüzünden şuurunu kaybettiği, tedavi gördüğü bilinmektedir. Hayatı ile ilgili hatıralar Son Asır Türk Şâirleri'nde kayıtlıdır.

Eserleri: Şiir, Tercüme-i Ahval-i Selatin, Ada'da Söylediklerim(1888), Gazellerim(1892), Ervah-ı Şâirane(1894), Zade-i Şâir(1895), Sûrûd(1896), Âsar-ı Celal(1894). Hikaye, roman: Cemile(1886), Venüs, Zehra, Dehşet Yahut Üç Mezar (1887), Bir Kadın'ın Hayatı(1891), Elvah-ı Sevda(1891), Hâlâ Seviyor yahut İftirak(1891), Karlar Altında(1893), Bî-vefâ(1894), Ak Saçlar(1895), Dâmen Âlûde(1898), Aşk-ı Masumanet(1900), İki

Kız(1901), Küçük Gelin(1892), Kuş Dilinde(1910), Mükafat, Mavi Sünbül, Oyun, Margirit, Vicdan Azapları, Teverrûm, Rene, İki Kanarya, Aşına-yı Nikah. Diğer eserleri, Osmanlı Edebiyatı Numuneleri(1894), İştirak Yahut Nesirlerim, Davendigar Gazi Yahut Fetihler ve Kosova Sahrası(1891), Fatih Sultan Mehmet-i Sani Yahut İstanbul'un Fethi, Çelebi Sultan Mehmet Yahut Müceddid-i Devlet(1892), Sevda Lügâti, Şi'r-i Gaza'dır.

2- AHMET RASİM: Gazeteci, yazar ve şair olan Ahmet Rasim, 1865-21 Eylül 1932 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Babası Kıbrıs'lı Menteşeoğullarından Bahaeddin Efendi, annesi Nevber Hanım'dır. Posta telgraf me'muru olan babası vazife icabı gittiği her yerde, yeni bir kadınla evlenip eskisini boşayan bir tiptir. Nevber Hanım'da aynı akibete uğramıştır. Tekirdağ'da buldukları sırada kocası yeniden evlenince İstanbul'a dönmüştür. Annesinin yerleştirildiği Sarıgözel'deki ev Ahmet Rasim'in dünyaya geldiği evdir.

Nevber Hanım zor şartlar altında oğlunu okutup yetiştirmiştir. Eniştesi Mehmet Bey'in de yardımıyla Ahmet Rasim ilk tahsiline mahalle mektebinde başlamış, birkaç mekteb değiştirdikten sonra Darü's-şafaka'ya girmiştir (1875). Okulu birincilikle bitirmiş (1883), posta ve telgraf nezaretine girmiştir. Fen Kalemî katipliği vazifesine başlamıştır. A.Rasim'in hayatında me'murluk devreleri yok denecek kadar azdır. Bu işte de fazla çalışmayıp ayrılmıştır. Bu arada evlenmiş, kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan (1886 Makriköy Mekteb-i Behramî, Yahûdî Alyans Okulu) sonra II.Abdülhâmid devrinde Maârif Nezarati Teftiş ve Muayene Encümeni Üyeliğine getirilmiş fakat çalışmamıştır. 1908'de Sofya'ya daha sonra Balkan

Harbi sırasında Sabah Gazetesi'nin harp muhabiri olarak Edirne'ye gitmiş (1912) ancak bozgun neticesinde geri dönmüştür. II.Dünya Harbi esnasında Suriye ve Romanya'ya gitmiş hayatının son zamanlarında III. ve IV. devre İstanbul milletvekili olmuştur (1927).

İlk yazısı Tercüman-ı Hakikat'te çıkmış, Cedide-i Havadis'te devamlı yazılar yazmaya başladıktan sonra kitap halinde çıkan ilk eseri Fonograf olmuştur(1885). Arkasından Muallim Naci'nin teşvikiyle, "Edebiyat-ı Garbiye'den Bir Nebze" adlı eserini hazırlamıştır(1886). Leyâl-i İzdırap, Meşâk-ı Hayat, Afife romanları ise Servet-i Fünûn'da tefrika edilmiştir. Asıl şahsiyetini ortaya koyan "Şehir Mektupları" Malumat'ta yayımlanmıştır. II.Meşrutiyetten sonra Hüseyin Rahmi ile "Boşboğaz" adlı bir mizahi dergi çıkarmıştır.

Ahmet Rasim'in yaşadığı devir siyasî olduğu kadar fikrî ve edebî yönden de karışıktı. Fikrî ve edebî hayatta da siyasî olayların izleri açıkça görülmekteydi. İslamcılar, Batı kültür ve medeniyeti müdâfileri ve Türkçü'ler arasında fikir mücadelesi sürerken, edebî hayatta ise eskiler yeniler mücadelesi vardı. Ahmet Rasim bunlar arasında kendine bir yol çizmiş, olaylar içinde yaşamış fakat kalemiyle hiçbir akımın içinde yer almamıştır. Ahmet Mithat'ın bir takipçisi olarak yazı türlerinin hemen her türünde eser vermiş fakat sohbet, fıkra ve hatıraları ile şöhret bulmuştur. Günlük hayatı olduğu gibi aktaran, anlatan yazıları her zaman büyük ilgi görmüştür. Bunlar iddiasız ve özentisiz yazılardır. Ciddiyet ile mizah onun eserlerinde yanyana görülür. Tek gayesi yazılarında okuyucularına mutlaka birşey öğretmektir. Çevresini, halkını ve onların adet ve geleneklerini gayet iyi bildiğinden, yazıların da her

zaman bunlardan istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Bunlardaki dekor, insanlar ve hadiseler, nihayet ortam ve atmosfer bugünün ve yarının nesillerine, geçmiş günleri gayet güzel bir şekilde yansıtmıştır. A.Rasim'in ilk yazısı Tercüman-ı Hakikat'te çıkan fransızca bir manzumenin tercümesi olan Yolcu'dur. Cerîde-i Havadis, Şafak, Gülşen, Sebat, Hamiyet, Güneş mecmualarında yazı ve şiirleri yayımlanmıştır. Servet-i Fünûn ve Musavver Malumat'ta "Malumat-ı Uslubiyye" başlığı altında ve yine aynı derginin kadınlarla ilgili kısmında Leyla Feride imzasıyla yazılar ve şiirler yazmıştır.

Bunun yanında; Envâr-ı Zekâ, Maârif, Resimli Gazete, Hazine-i Fünûn, MEKTEB, Mecmua-i Ebüzziya, Pul, Musavver Fen ve Edeb, İrtika, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Milli Mecmua, Resimli Ay adlı dergi ve Basiret, Saadet, Sabah, İkdâm, Tasvir-i Efkar, Yeni Gün ve Cumhuriyet gazetelerinde yazmıştır. A.Rasim musikiyle de uğraşmış, romantik şahsiyeti bestelerinde de kendini belli etmiştir. Uşşak, segâh ve rast makamlarında bestelediği şarkılar meşhurdur. Bestelerinin hemen hepsinin güftesi kendine aittir. Toplam olarak yüz kırka yakın eser yazmıştır.

3- İBRAHİM HAKKI (PAŞA) : Osmanlı sadrazamı ve tarihçi olan İ.Hakkı, 1863 yılında Berlin'de doğmuş, 1918 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şehremaneti meclis reisi Hemzi Efendi'nin oğludur. Mülkiye mektebini bitirmiş, özel olarak İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. Mabeyn Mütercimliği, Mekteb-i Hukuk Muallimliği, Meclis-i Sıhhiye Âzalığı, Babıâli Hukuk Müşavirliği gibi görevlerde bulunmuştur. Pek çok yerde geçici me'muriyet yapmış, özellikle devletlerarası çekişmeli geçen siyasî ve hukukî

meselelerin çözümüne me'mur edilmiştir. Maârif ve dahiliye nâzırlıklarında bulunmuş ve daha sonra Roma Büyükelçiliğine tayin edilmiştir. 1910 yılında ise Sadrazam olmuştur. Trablusgarb Savaşı'nın başlaması üzerine (1911)'de sadarettten çekilmiştir. 1916'da Berlin Büyükelçisi olmuş, Talat Paşa ile birlikte Brestlitovsk Konferansına katılmıştır.

İbrahim Hakkı Paşa'nın Trablusgarb Savaşı öncesi gösterdiği gaflet dışında i'tidal sahibi bir zat olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Mütehassıs olmadığı halde vasat seviyede tarihi eserler kaleme almıştır. Tarih-i Umumî adlı eserinin bir kısmı Mekteb Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Başlıca Eserleri Şunlardır: Tarih-i Umumi (III cilt, 1889-1890), Tarih-i Hukuk-ı Beyne'd-düvel (ve Medhal, 1887), Muhtasar İslam Tarihi (Atlaslı, M.Azmi ile birlikte, 1890), Muhtasar Osmanlı Tarihi (M.Azmi ile birlikte 1891), Hukuk-ı İdare (II cilt, 1891-1892), Küçük Osmanlı Tarihi (İlk mektebler için, 1892), Zübde-i Tarih-i Osmanî (1893), Usûl-i Maliye (1899), Mukaddime-i İlm-i Hukuk (1902), Hukuk-ı Düvel (1904), Muhtasar Kıprıs Coğrafya ve Muhtasar Kıprıs Tarihi (1922).

4- MÜSTECÂBİZÂDE İSMET İBRAHİM BEY: Şâir ve yazar olan İsmet İbrahim Bey, 1868 yılında Balıkesir'de doğmuş, 1917 tarihinde Isparta'da vefat etmiştir. İcra me'muru Mehmet Ali Efendi'nin oğludur. Karesi İdadi'sini bitirmiş, Arapça, Farsça, Fransızca öğrenmeye çalışmış, İstanbul'a gelerek Hukuk Mektebi'ne devam ederek oradan mezun olmuştur. Bir ara Çerkez Mehmet Celâleddin Paşa'nın hususi katipliğini yapmış, devrin gazete ve dergilerinde yazılar yazmıştır. Mekteb Dergisi'nin, ikinci devresinde

çıkan sayılarında bazı şiirlerini yayımlatmıştır. Bu sıralarda Konya'da sürgün bulunan Ebüzziya Tevfik Bey'le ve diğer bazı zevatla haberleşmeleri üzerine saraya havale edilerek, mahkeme sonucu beş yıl sürgüne mahkum edilmiştir(1901). İzmir Valisi Kâmil Paşa'nın delâleti ile esasen Bodrum olan sürgün yeri Midilli olarak değiştirilmiştir. Cezâyir Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'nın yardımcılarıyla sürgün hayatı hafif geçmiştir. Cezasını bitirdikten sonra İzmir'e giderek, Reji İdaresi Umûr-ı Hukukiye Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gelmiş, ancak yeni dönemde me'muriyet almayarak İzmir'e dönmüştür. İzmir İstinâf Hukuk Mahkemesi Âzası olarak çalışmıştır. Daha sonra istifa ederek Dava Vekilliği yapmaya başlamış ve İzmir'de Hıyâban isimli beş sayı çıkabilen edebî bir mecmua çıkarmıştır. Tekrar me'muriyete dönerek İsparta İstinâf Hukuk Riyaseti'ne tayin edilmiş, orada vefat etmiştir.

Muallim Naci tesirinde şiirler yazmış ve Naci'nin Recaizâde Ekrem ile olan tartışmalarında eskiler tarafını tutmuştur.

Eserleri: Fûruk-ı Elfaz (Dilimizde mâna ve kullanım açısından aralarında farklar bulunan kelimelere dair, 1893), Dâsitân-ı Zafer (Şehzâde Süleyman'ın Rumeli'ye geçişini anlatır, 1896), Nâil-i Kadîm (Şâirin hal tercümesi ile şiirleri, 1900), Şukûfeçin (İzmir'de Ahenk gazetesinde yayımlanan yazıları, 1911), Tetimme-i Lûgat-ı Naci (Muallim Naci'nin "F" harfine kadar yazdığı lûgatı tamamlamıştır (1890). Ayrıca Ömer Hayyam'ın rübailerinden 177'sini ve Lamartine'den, Rafael'i İskender adlı birisiyle beraber tercüme etmiştir(1898).

5-REŞİT AHMED ŞERİF PAŞA : Şâir, 1858-1918 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Numan Fikri Efendi'nin oğludur. Rüştîye tahsilinden sonra özel öğrenim görmüş ,ayrıca Hukuk Mektebi'ni bitirerek Şura-yı Devlet'te görev almıştır. 1895'de Tanzimat dairesi azalığına getirilmiştir. Halep ve Adana'da vali muavinliği yapan şâir, bir süre Musul valisi olmuş daha sonra bu görevinden azledilerek 1911'de Hicaz valiliğine tayin edilmiştir.

Son Asır Türk Şâirlerinde, Mecmua'yı eş'âr'ı da dahil olmak üzere basılmamış altı eseri gösterilmektedir. Basılan eserleri şunlardır: Hukuk-ı Ticaret (8 cilt,1886 - İlk baskısı Avramaki Papadopulos ile birlikte, 2.baskısı yalnız kendi imzasıyla, 1893), Din-i Mübin-i İslâm (5 cilt, 1912-1913), İmam-ı Âzam'ın Siyasi Terceme-i Hali, Hasan Kâfi'nin Usulü'l-hikem fi Nizami'l-Âlem adlı eserinin tercümesi. Reşit Bey, Mekteb Dergisin'nde ise dil bahisleri ile ilgili makaleler yazmıştır.

6- FAİK REŞAD: Edebiyat tarihçisi olan Faik Reşat Bey, 1851-26 Haziran 1914 tarihleri arasında İstanbul'da yaşamıştır. İzmirli Alay Emni Hacı Tahir Efendi'nin oğlu olan Faik Reşat rüştîye tahsilini yarıda bırakarak hayata atılmak zorunda kalmıştır. Önce Bab-ı Seraskerî (Harbiye Nazırlığı) Kalemünde, daha sonra Hariciye Mektebi Kalemünde kâtiplik yaparak, çalışma arkadaşları olan eski âlimlerden Arapça ve Farsça dersleri alarak kültürünü genişletmiştir. Takvim-i Vekâyî gazetesi başyazarlığına başlamış(1880); bir süre sonra Diyarbakır, Varna ve Yanya Maârif müdürlüklerinde bulunmuştur(1881). İstanbul'a döndükten sonra bütün vaktini okumaya vererek bazı gazete ve dergilerde yazılar yazmış ve özel okullarda öğretmenlik yapmıştır. II.Meşrutiyet'e

kadar Matbaat-ı Dahiliye Mümeyyizliği ve Müdür Yardımcılığı görevinde bulunmuş, Meşrutiyet'ten sonra Takvim-i Vekâyî Müdürlüğü'ne getirilmiştir(1908). Görevde bulunduğu me'muriyet lağvedildiğinden, bir süre sonra kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Bir yangında, kütüphanesinde bulunan bir kısım kitaplarıyla birlikte bazı müsveddeleri de yanmıştır. Daha sonra Kadastro Mekteb-i Kitabet öğretmenliği, Darulfünûn edebiyat tarihi müderrisliği, İstanbul Kız Lisesi edebiyat öğretmenliği ve Tarih-i Osmanî Encümeni'nde muhabir üyeliği yapmıştır. Bir ara, Eslâf'ı, bölüm bölüm yayımladığı Hazine-i Fünûn'da yazarlık ve edebî yöneticilik yapmıştır. Mekteb Dergisi'nde, Reşad imzasıyla "usûl-i inşa" ve "lisan" adı altında makalalar kaleme almıştır.

Eserleri: Güldeste (Şiirler, 1887), Gencine-i Letaif (Türk İslam hayatından ve ünlü kişilerin anekdotlarından seçilmiş fıkralar, 1882), Mükemmel Lügat-ı Osmanî (Ali Nazima Bey'le, 1902), Muhtasar ve Musavver Tarih-i Osmanî (Resimli Osmanlı Tarihi), Hazine-i Müntehebât (Seçme Şiirler), Usûl-i Kıraat, Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye (3 cilt, baskısı tarihsiz), Numune-i Şiir ve İnşa (1890), Eslâf ve Zeyli (ulema ve şûâradan bazı zatların hal tercümeleri,1894; kısaltılarak ve sadeleştirilerek yeni harflerle bs.1975), Terâcim-i Ahval (hal tercümeleri, 1895), Numune-i Kitabet(1895), Kemal ile Muhaberemiz, Sergüzeşt-i Sûnuhî, Netice-i Sefâlet(1897), Külliyyat-ı Letaif (hikayeler güldestesi, 2 cilt, 1910), Següzeşt-i Aristonotis.

7-SALİH ZEKİ BEY: İstanbul'da, Cibali semtinde Küçük Mustafa Paşa mahallesinde 1864 tarihinde doğmuş olan Salih Zeki Bey, 1921 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir Osmanlıların son

zamanlarda yetiştirdiği meşhur matematikçilerindendir. Tahsilini Darûş-Şafaka'da (kimsesizler yatılı okulu) yapmıştır. Mektebten mezun olduktan sonra Telgrafhane'ye memur olmuş ve bir müddet sonra Paris'e gönderilerek elektrik mühendisi sıfatıyla yurda dönmüş ve Telgraf Fen Kalemî'ne devama başlamıştır. İlk tedrisatı Darûş-Şafaka'da "Cebr-i Âla" (yüksek matematik) ile başlamış ve yüksek riyaziyenin memleketimizde yayılması ve neşredilmesine büyük hizmet etmiştir.

Salih Zeki bir kaç yıl geçtikten sonra Telgrafhane'deki hizmetini terk ederek Maârif'e geçmiş ve bir müddet eski Rasathane'ye müdür olmuştur. Ondan sonra ilmî hayata atılarak vefatına kadar Mülkiye Mektebi ve Darû'l-Fünûn'da görev yapmıştır. İstanbul Darû'l-Fünûn'unda "Riyaziyat Şubesi"nin kurucusudur.

İlk eserleri lise mekteplerinde tedris olunan mufassal ve muhtasar "Hikmet-i Tabiyye"leridir. Onlardan sonra matematiğe dair eserleri gelir ki Darû'l-Fünûn (üniversite) da okuttuğu derslerden oluşmuştur. Mekteb Dergisi'nin "Hendese" ile ilgili makaleleri Salih Zeki Bey tarafından kaleme alınmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: Mebhas-ı Savt, Mebhas-ı Elektik-i Mıknatıs, Mebhas-ı Hararet-i Harekiye, Mebhas-ı Cazibe-i Umumiye, Mebhas-ı Elekrikiyet ve Şiariyet, Hesab-ı İhtimali, Mebhas-ı Hareket-i Seyâlât, Hendese-i Tahliliye, Mebhas-ı Nazariye-i Temevvücât ve Hey'et-i Riyaziye.

B- MAZHAR BEY : Doğum tarihi kesin belli olmayan Mazhar Bey, 1910 tarihinde vefat etmiştir. İlme ve lisana hakimiyeti, zekasının genişliği, ifadesinin tatlılığı sayesinde lisana çok iyi tasarruf eden genç maârifçilerimizdendir. Matbu eserleri içinde

gerek "Misbâhu'l-Felah"ında, gerek "Zübde-i İlm-i Ahlâk"ında gösterdiği tertip ve güzellik, ihâta ve birlik hemen hemen emsalsizdir. Genç denecek bir yaşta vefatı büyük bir kayıp olmuştur. İstanbul'a doğru hareketinde tam vapura bineceği bir sırada 1910 senesinde vefat etmiş ve "Ceybuti"de toprağa verilmiştir.

Matbu eserleri : Amelî ve Nazarî Muhtasar Hendese, Küçük Coğrafya, İlm-i Hesap, Kıraet-i Ahlâkiyye, Küçük Osmanlı Sarfı, Kamere Seyahat, Kutba Seyahat, Misbahu'l-Felah ; "Mufassal İlm-i Hal" I.cilt, Zübde-i İlm-i Ahlâk (I.cilt).

Basılı olmayan eserleri : Misbahu'l-Felah (II.cilt), Zübde-i İlm-i Ahlâk (II. cilt), Mir'atü'l-Hidaye (II.cilt), Hikmet-i İslamiye, Ahkâm-ı Şer'iyenin Tıbbî Tatbiki, Usûl-i İnşa ve Fen Sahifeleri'dir.

Mazhar Bey'in "Kamere Seyahat" adlı eseriyle "Vazife ve İtaat" başlığı altında yazdığı makalaları Mekteb Dergisi'nde yayımlanmıştır.

9- ALİ MUZAFFER BEY: Doğum tarihi kesin belli olmayan Ali Muzaffer Bey, 1911'de İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında ailesine mahsus ayrılan kabristandadır. Otuza yakın değişik eserleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Bir Sergüzeşt, Letaif-i Nadide, Japonya'da Seyahat, Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhir, Abdüleziz Paşa, İspanya-Amerika Muharebesi, Habeşistan Hakkında Mâlumat-ı Mücmele, Küre-i Arzın Suret-i Teşekkülü, Zelzele Hakkında Malumat.

Ali Muzaffer Bey, Mekteb Dergisi'nde "Kozmoğrafya, Makale-i Mahsusa (Vezâif-i İnsaniye) , Evrak-ı Mekâtîp (Mektup)" başlıkları altında makalalar yazmıştır.

10-DİĞER YAZARLAR: Haklarında bilgi verdiğimiz bu yazarlardan başka bir de daimi yazar kadrosunda olmayan ve Mekteb'in değişik sayılarında çeşitli konularda makale yazan yazarlara rastlanmaktadır. Bunların çoğu, o dönemdeki rüşdiye idadî ve diğer değişik okullarda muallimlik yapmışlardır. Bu yazarlar; kendi branşlarıyla ilgili makaleler yazarak Mekteb Dergisi vasıtasıyla yayınlamışlardır. Bunların isimlerini ve yazdıkları makaleleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Mehmet Halit: "Arzuda İttidal", "Fransız Lisanı"

Şerafeddin Mağmumî: "Hıfz-ı Sıhhat" (sağlık)

Mehmet İzzet: "Ahlâk" (hikaye), "Tarih-i Tabîf"

Süleyman Halil Rüşdü: "Hikaye", "Hikmet-i Tabîfiyye",
"Mütenevvia"

İbrahim Aşkî: "Muhtelif yazılar yazmıştır"

H.Lütfi: "Ahlâk" (hikaye)

Mehmet Esat: "Din ve Ahlâk", "Hikaye"

Muhyiddin: "Fenni Eğlence" (hikaye)

Ahmet Rauf: "Hikaye" (ahlâk)

Mehmet Hayrullah: "Ahlâk" (hikaye), "Tarih-i Tabîf"

Mehmet Rüştü: "Ahlâk" (hikaye), "Evrak-ı Mekâtip", "Sada"

(sesin önemi)

Tayfur: "Hendese Müzâkeresi"

Mehmet Memduh: "Kimya"

Hüseyin Cemal: "İstatistik"

Ahmet Fethi: "Tarih-i Tabîf"

Mehmet Refik: "Tarih-i Tabîf"

Ahmet Cevdet: "Fârisî Lisanı"

Saffet: "Sanayi-i Nefise-Resim"

Osman Nurî: "Mektup"

Hüseyin Hulkî: "Evrak-ı Mekâtib" (hikaye)

Molla İbrahim: "Evrak-ı Mekâtib" (hikaye)

Ahmet Muhtar: "Evrak-ı Mekâtib" (mektup)

Kitapçı Karabet Efendi: "Muhtelif yazılar"

DERGİDE YER ALAN YAZILARIN KONULARI

I- D İ L

a-) Osmanlıca

Mekteb dergisinde yayınlanan yazıların bir kısmı, aynı başlık altında, bir kısmı da birbirinin devamı olan makalelerden oluşmaktadır. Biz, aynı konuları ihtiva eden makaleleri kendi konularına göre tasnif edip inceleyeceğiz. Farklı konularda yazılan makaleleri de "Muhtelif Konular" başlığı altında inceleyip değerlendireceğiz.

Mecmuanın ilk sayısında, "Osmanlı lisanı" başlığı altında gramere ait bilgiler verileceği, bu konunun ilk makalesinde, şu şekilde açıklanmaktadır: "*Bu kısım muhteviyatı sarf, nahiv, lûgat, imla gibi Osmanlı ulûm-ı lisanıyye ile Fransızca'ya müteallik bilinmesi lazım gelen kavâide dâirdir.*"¹² Bu cümlelerden anlaşıldığı gibi bu bahisler genellikle dilin gramer yapısı ile ilgilidir. Bu makalelerin devamında Osmanlı lisanında isim ve sıfatlardaki nispet edatlarından geniş bir şekilde örnekler verilmiş, makalelerde, sınıfta ders veren öğretmen-öğrenci diyalogu esas alınmıştır.

¹² Reşad, Mekteb, nr. 1, s. 6.

Derginin altıncı sayısında "Osmanlı lisanı" bahsinde, kelimelerin, aslen hangi dillere mensup olduğu ve harflerle kelimelerin yazılışları hakkında bilgi verilmiştir. "Fransız lisanı" kısmında ise Türkçe-Farsça ve Fransızca olarak, ülke adlarının nasıl yazılması gerektiği üzerinde durulup bol örnekler kullanılmıştır. Mecmua ülkenin çeşitli yerlerinde okunduğu için bazen mektupla itirazlar gelmiş, takip eden sayıda, itirazlara cevap verilmiştir. Bazı makalalar de -münakaşalı ve karşılıklı tartışma- şeklinde yazılarak dergide yayınlanmıştır. Mesela bir soruda : "Avrupa kelimesi gah med ile gah med'siz olarak gibi arşın manasına olan (metre) lafzını dahi bazen "vav" ile "he" imla ediyorlar. Acaba bunların hangisi doğrudur?"¹³ denmiştir.

Derginin son sayılarında "Osmanlı Lisanı" kısmında Türkçe'deki isim, fiil ve edatlar üzerinde durulmuş ve bu kelimelerin Osmanlıca, Farsça ve Arapça'daki kullanılışları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Yine okuyucular tarafından, sorular ve itirazlar geldiğinden, bu konulara cevaplar verilerek izah edilmeye çalışılmıştır.

b-) Fransızca

Mekteb Dergisi, önceleri okul çağındaki çocuklara ve gençlere -rüştiye ve idadi- yani ortaokul ve lise çağındaki talebelerin programlarına bağlı olarak bilgiler vermek maksadıyla hazırlandığından, mecmuadaki "Lisan" bahisleri de onların seviyelerine göre hazırlanmıştır.

¹³ Mekteb, nr. 14, s. 170.

Derginin birinci sayısında Fransız dilinin ehemmiyeti ve diğer Avrupa dilleri içindeki durumu ve önemi vurgulanarak: "*Fransız lisanını bilmeyen bir adam Corneille, Lafontaine, Moliere, Victor Hugo gibi dehatın mahsul-i fikr ve karihalarından bihakkın istifade edemeyeceği müsellemler bulunduğundan küre-i arzın hangi noktasına gidilmiş olsa lisan-ı şirin beyan-ı mezkûru öğrenmiş pek çok zevâta tesâdüf olur.*"¹⁴ şeklinde açıklama yapılmıştır. Aydınlanma çağında edebiyat alanında en çok eser veren, Fransız yazarlarıdır. Yukarıda ismi geçen meşhur Fransız edebiyatçılarından şöhreti bugün bütün dünyada kabul görmüştür. Dünyadaki yeni edebî türlerin hemen hemen hepsine Fransız yazarları öncülük etmişlerdir. Türk edebiyatında roman, tiyatro, deneme, tenkit... vb. gibi edebî türler Tanzimat'tan sonra başlamış, bu türlerde eser veren yazarlarımız ilk önce yukarıda isimleri verilen meşhur Fransız yazarlarını örnek almışlardır. Fransız yazarlarını anlayabilmek için Fransızca'nın öğrenilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuş, bu dilin öğrenilmesinin önemi o dönemdeki rüşdiye ve idadî talebelerine önemle vurgulanmıştır. Bu dilin; önemi üzerinde özellikle durulmasının bir sebebi de ülkemizin o günki Fransa ile olan siyasî ve ticarî ilişkilerine de bağlanabilir.

Derginin birinci sayısında Fransız lisanının ehemmiyeti belirtildikten ve anlatıldıktan sonra, derginin ikinci sayısında "*Fransız lisanının sarf, nahiv, lûgat ve imlası üzerinde durulacaktır*" tarzında açıklama yapılarak bilahare : "*Binaenaleyh bu bahsimizi esmâ-i mezkurenin gerek münferid buldukları, gerek terkibde vâkir oldukları halde nasıl telaffuz edilmesi lazım*

¹⁴ Mekteb., nr. 1, s. 7.

geleceği meselesine hasredeceğiz."¹⁵ denmiştir. Fransızca cümlelerin yazılışı ve okunuşu, nasıl telaffuz edileceği üzerinde durulmuş, ayrıca telaffuzu yapılan cümlelerin Türkçe tercümeleri yapılarak gramer yapıları incelenmiştir.

Dil ile ilgili bahislere her sayıda yer verilmiştir. Derginin dördüncü ve beşinci sayılarında Fransızca'nın bazı gramer özellikleri hakkında örneklerle bilgiler verilmiş, ayrıca Fransız Lisanı ile Osmanlı Lisanı'nın kelime yapıları karşılaştırılmıştır.

Derginin daha sonraki sayılarında yine Fransız Lisanı'nın gramer yapısı anlatılarak Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme yapılmıştır. Mesela onaltıncı sayıdan itibaren yukarıda isimleri verilen Fransız yazarlarının bazı yazıları dergiye alınarak tercüme edilmiştir.

Derginin yirmi üçüncü sayısında "Terkibât-ı Mecaziyye" başlığı altında Fransız dilindeki mecazî kelime ve terkipler üzerinde durularak şöyle bir açıklama yapılmıştır: "*Her lisanda olduğu gibi Fransızca'da dahi bir takım terkibât-ı mecaziyye vardır ki kelimât-ı mürekkebesinin müfid oldukları ma'nalara göre ecnebiler için terkibin heyet-i umumiyyesinden mefhûm-ı istihrâcı pek müşkil belki de müstabil olur.*"¹⁶ Yazının devamında Fransızca'dan bazı ibretli hikayeler tercüme edilmiştir. Daha sonra bu hikayelerdeki mecazî kelimeler tespit edilmiş, bunların ne manaya geldikleri açıklanmıştır.

¹⁵ Mekteb, nr. 2, s. 16.

¹⁶ a.g.e., nr. 23, s. 316.

c-)Farsça

Dergide, Farsça Lisanı ile ilgili yazıların hepsini Fârisî muallimlerinden Ahmed Cevdet yazmıştır. Ahmet Cevdet, Farsça'yı öğrenmenin önemi üzerinde durarak bu lisanı öğrenmenin dilimizi daha iyi anlamamıza faydalı olacağı kanaatini dile getirir. Daha sonra bu derslere düzenli olarak çalışıldığında kısa bir zaman içerisinde bu dilin öğrenileceğini söyleyerek şöyle bir açıklamada bulunur: *"Bilirsiniz ki söyleyip yazdığımız ismine -Osmanlıca dediğimiz lisan- yalnız Türkçe sözlerden meydana gelmemiştir. Belki -gül veya semen ve sümbülden yapılma rengin bir çiçek demeti gibi -Fârisî, Arabî lafızlarını öğrenmeye muhtacız. Bu iki lisandan lisanımızın büyücek bir kısmını meydana getiren Fârisî'yi az bir zamanda hemen kendi kendinize öğrenmeniz için şu serlevha altında evvela (Sarf-ı Fârisî) yani Fârisî'de kaç türlü kelime bulunduğu ve kelimelerin nasıl yazıldığı, saniyen (Nahv-ı Fârisî) yani Fârisî cümle ve ibarelerin ne yolda terkip edeceği, salisen usûl-i tercüme ve tekellüm gösterilecektir. Her hafta yazılacak derslere güzelce çalışırsanız hem mükemmel bir lisan öğrenmiş olursunuz hem de kendi lisanınızdaki sözlerin küllisini teşkil eden Fârisî kelimeleri doğru okuyup yazabilirsiniz, Vakıâ, bir çok seneler bu yolda ömür çürütmüş ve bununla beraber Fârisî olarak meramını anlatmağa henüz iktidarı hasıl etmemiş pek çoklarını gördükçe bu lisanı az bir zamanda öğreneceğinize dair olan vaadime pek de inanamazsınız. Lakin -derste devam olundukça- az*

bir zamanda çok faide görerek zehabınızın yanlış olduğunu anlarsınız"¹⁷

Ahmed Cevdet, daha sonraki sayılarda Fars dilindeki; sıfat, edat, fiil ve fiil çeşitleri üzerinde geniş açıklamalarda bulunur.

Diğer konularda olduğu gibi, Fars Lisanı ile ilgili yazılarda da, okuyucular, daha doğrusu bu lisanı öğrenmeye çalışanlar, anlayamadıkları yerleri mektup ile dergiye yazmışlardır. Sorulan sorulara da bir sonraki sayılarda Ahmed Cevdet Bey tarafından cevap verilmiştir. Örneğin bir okuyucu şöyle bir soru sormuştur: *"Ara sıra gerek (Resimli Gazete)'ye gerek (Mekteb)'e bazı âsâr-ı fenniye tahrir ve ihdasına himmet buyurmakta olan bir zat tarafından aldığımız bir tezkirede "nâm-ı zat - nâm-ı kimse" gibi tabirlerin tarafımızdan "nâmında bir zat - nâmındaki kimse" yolunda tashih olunduğu, ve "beher - bigâyet" kelimelerindeki bilerek dahi hazf olunarak "her - gayet" suretlerine tahvil edildiği beyânıyla ne için böyle yaptığımız suâl buyurulmuştur."*¹⁸ Bu ve benzer sorulara bir sonraki sayılarda cevap verilmiştir.

¹⁷ Ahmet Cevdet, Mekteb, nr. 17, s. 221

¹⁸ a.g.e., nr. 20, s. 266.

II-EDEBİYAT VE SANAT

a-)Nesir Bahisleri(Usul-i inşa)

Mekteb Dergisin'de "Usûl-i İnşa" adı altında yayımlanan nesir bahisleri, genelde, Reşat Bey tarafından yazılmıştır. Bunun yanında arasına başka yazarlar da bu başlık altında yazılar gönderip yayımlatmışlardır. "Usûl-i İnşa"nın ilk makalesinde hangi konuların anlatılacağı, derginin ilk sayısında bir mukaddime ile anlatılmıştır. Mukaddimedeki açıklama şöyledir:

"Şu ünvan altına girmiş ve girecek olan şeyleri , mukaddeme neşrine cür'et eylediğim "Talim-i Kitabet" namındaki te'lif-i âcizâne ile Lisân-ı Osmani'nin mübtedî veya acemisi bulunanlara mahsus ve bundan bir iki derece daha sade ve muhtasar olmak üzere kaleme alarak tab' ettirmiş olduğum "Numune-i Şiir ve İnşa" ünvanlı eser-i naçizde ittihaz olunan esas üzerine mebtini alarak onlarda tefhime çalışılan usul ve kavaid-i ibtidaiyyeyi şerh ve izah yolunda yazılacak makalât ve mebâhisden ibaret olacaktır.

Eğerce bunlar -haddizatında kusurlu olmakla beraber- bazı mekâtib-i hususiyede mevki-i tedris ve tecrübeye konuldukça az çok faideleri görülmüş ise de ulûm-ı edebiyenin kâffe-i aksâmına şâmil ve her birinin usûl-i kavaidine müteallik bulunulan fenn-i celil-i inşa öyle bir iki eser yazmakla ve hususiyle benim gibi hüsn ü niyetinden başka değeri olmayan bir adamın tek başına yazdığı şeylerle tedvin olunup bitmiş sayılamayacağı şöyle dursun, muahheren bunlara daha birçok kavâid ve fevâidin ilavesine lüzum görüldüğüne ve maksad-ı asli-i âcizânemiz ise istifade-i ulemaya

ve, daha doğrusu, vesâtet eylemekten ibaret bulunduğu binaen ashâb-ı himmet ve marifetin muavenetlerini bil-temennî şu vecible tahrir-i makâlâta şuru' eylerim.

*Fenn-i kitabet, "kâffe-i ulûm ve fûnûnun miftahı" mesabesinde iken bunun bu günki hall-i tezebzüb-i iştimaline nazaran kavaidinin ikmâl-i tatminine ve emr-i tahsilinin tahsil ve ta'mimine hizmet ashâb-ı himmet ve ma'rifet için başlıca bir vazife-i zimmet ve, hamdolsun artık beyhude münakaşat ile izaa-i evkât modalarının geçmiş olması ümitvar olduğum muavenet-i mazhariyyet hususunda muharrir-i âciz için mucib-i temenniyettir."*¹⁹

Bu mukaddimeden sonra derginin hemen hemen her sayısında "Usûl-i İnşa" başlığı altında nesir yazıları yazılmıştır. Derginin ikinci sayısında: "Alal-ıtlak bir kâtib için en evvel bilinmesi lazım bazı usul ve kavaid vardır ki bu lüzum derece-i havadisten birinde görülmüş olan bir fıkranın tarz-ı tahriride pek güzel ispat edebileceğinden fıkrayı aynen alarak bir de tahlil edelim."²⁰ dendiikten sonra birşeyler yazmak isteyen yazarların, yazarken nelere dikkat etmeleri gerektiği maddeler halinde anlatılmıştır.

O dönemde, diğer bazı farklı dergi ve gazetelerde çıkan yazılardaki, yanlış yazılan cümleler tenkit edilerek doğru şekilleri izah edilerek yazılmıştır. Mesela: "Dünkü gün rûz-i hızır olmak münasebetiyle Haydar Paşa pek kalabalık olup akşam üstü dahi çimen üzerine sofralar kurarak pek güzel surette iftar eylemişlerdir."²¹ şeklinde bir cümle yazılmıştır. Cümlenin yanlış yazıldığı, makalenin devamında anlatılmıştır. Ayrıca böyle

¹⁹ Reşad, Mekteb, nr. 1, s. 8.

²⁰ a.g.e., nr. 2, s. 20

²¹ a.g.e., nr. 3, s. 34.

yanlılıkların yapılmasının halk arasında yanlış anlaşılmaya sebep olduğu vurgulanarak, böyle yanlış cümle yazarlar sert bir dille eleştirilmiştir.

Derginin başka bir sayısında, yazarlarımızın yazarken, ediplerimizin konuşurken, açık yazmaları ve açık konuşmaları üzerinde durularak: *"Sözü uzatmakla okuyanlara usanç vermekten çekinerek yazdığımız şu makaleden anlaşılmalıdır sanırız ki biz daima yazdığımız, yazacağımız şeyleri sade Türkçe olması taraftarlarındanız. (Usûl-i İnşa)'yı da işte bu nokta-i nazardan yazmaktayız; fakat şurasını hatırdan çıkarmamalıdır ki "sade" demekten maksadımız söylemekte ve ismine "Osmanlıca" demekte olduğumuz lisanın herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır surette yazılmasından ibarettir; yoksa "kaba saba sözler" in kitabetimizde değil, avam beyninde dahi kullanılmasını hiç kimse arzu etmez."*²² şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

Derginin bir sonraki sayısında "Mukteza-yi Hal" başlığı altında yukarıda temas edilen konu, daha geniş bir şekilde anlatılmıştır. Burada : *"Bir sözün makbul olabilmesi için o sözde bir takım hassalar bulunmak lazımdır. Bunlardan en mühimmi "mukteza-yi hale mutabakattır ki gerek bunu, gerek sair hassaları - bize fenn-i kitabetin erkân-ı asliyesinden olan- "ilm-i belağat" öğretecektir. Biz burada yalnız şu kadar ma'lumat verelim ki "mukteza-yi hal" demek, kâtip, bir şeyi ne için yazdığını mürsel-i ileyhin yani mektup kendine gönderilecek olan kimsenin hal ve şanını göz önüne getirip ona göre lisan kullanmak, ve mesela bir âkile, bir âlime, bir kâmile karşı söylenmesi lazım gelen sözleri - bunların zıttı bulunan- bir ahmağa, bir câhile, bir sâbiye karşı*

²² Reşad, Mekteb, nr. 4, s. 38.

söylememeğe, veyahut mesela ta'ziye için yazılacak bir mektupta tehniye dair tabirler yazmamağa, velhasıl her şeyde makam ve münasebet gözetmeğe dikkat etmek demektir."²³ tarzında mukteza-yı hal tarif edilmiş, mukteza-yı hale dikkat edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Makalenin devamında, konu hakkında, örnekler verilerek geniş bir şekilde açıklamalar yapılmıştır.

Sözün, mukteza-yı hale göre olması için konuşan veya yazan kişinin önce, o anlattığı yada yazdığı konuya hakim olması gerekir. Bununla beraber konuşurken ve yazarken iyice düşünmesi, anlatacağı fikir ve düşünceyi, zihninde iyice tartıp öylece - dinleyicilerin seviyesini de nazara alarak- konuşması gerekmektedir. Derginin, birinci derecede amacı ortaokul ve lise seviyesindeki talebelere hizmet olduğundan "mukteza-yı hal" üzerinde önemle durulmuştur. Çünkü anlatılan mevzu nekadar doğru ve güzel anlatılırsa anlatılsın, dinleyicilerin seviyesine göre anlatılmadıkça, dinleyicilere fazla bir fayda sağlayamayacaktır. Bu konu yazanlar ve konuşanlar için hakikaten önemlidir. Bazı insanlar vardır ki anlatacağı konu hakkında çok bilgiye sahiptir, konuşması da güzeldir, fakat anlatırken mukteza-yı hale göre konuşmadığından dinleyicilere pek fayda sağlamamaktadır. Bunun yanında konuşmanın da açık olması önem kazanmaktadır. Mekteb'in bir sonraki sayısında bu konuya temasla :

"Sözün mukteza-yı hale mütabakatı şartının mütemmimatından olmak üzere kitabette bir şart daha vardır ki o da kâtibin, kaleme alacağı şey hakkında evvelce kendinde mevcut olan ma'lumattan muvakkaten nefsini tecrid, yahut muhatabını

²³ Reşad, Mekteb, nr. 5, s. 50

mu'tariz farz ederek birine şüphe ve tereddüde yahut itiraz vukuuna meydan bırakmayacak surette etraflı yazmasıdır.

Buna -kitâbet ıstılahınca- "vüzuh" denildiği gibi kâtibinden başkasının anlayamayacağı derecede kapalı olan söze, yahut kapalı yazmağa, "iğlak, eşkâl" denir ki fenn-i belağatça pek ziyade merdut sayılır."²⁴ şeklinde bir açıklama yapılmıştır.

"Usûl-i İnşa" başlığı altında yazılan yazıların konuları bu sayıdan sonra biraz değişerek, şöyle bir ihtar ve açıklama yapılmıştır :

"Şu usûl-i inşa tekmil olduktan sonra, neye dair ve hangi nev'e müteallik olursa olsun, bir kâğıdın nasıl ve ne yolda yazılması lazım geleceği kendi kendine meydana çıkarsa da mübtedilerin istifadelerini arttırmış olmak için her türlü evraktan birer, ve -icabına göre- daha ziyade numune yazmağı kararlaştırmış, ve fakat bunu ikinci dercede tutarak usûl-i inşanın tekmil olmasına bırakmış idim. İkisini birlikte yürütmek, yani bir cüz'i de ondan, bir cüz'i de bundan yazmak daha münasip olacağı bazı taraftan ihtar edilmiş, lüzum gösterilmiş olduğundan, ben de bu yolu tutmağa mecbur oldum ; ve işte evvel "aile mektupları" ndan başlamağı münasip gördüm."²⁵ Bundan sonra "oğulun babaya gönderdiği bir mektup" ve babanın cevabı makalenin devmına eklenmiştir.

Usûl-i İnşa"da Tabîlik nedir? Buna dair, mecmuanın dokuzuncu sayısında geniş bilgi verilmekle beraber, biz sadece o makaleden bazı cümleleri buraya almayı uygun gördük: "*Lisan mı kaideyi tevlit etmiş, yoksa kaide mi lisanı?*

²⁴ Reşad, Mekteb, nr. 7, s. 82.

²⁵ a.g.e., nr. 8, s. 89.

-Biraz düşünürsek bila-tereddüt teslim olunur ki elbette lisan kaideyi tevlit etmiştir.

-Bu gün "edebiyat" nam-ı umumisi altında toplanıp her biri müstakil bir fen suretinde tedvin ve tedris olunan, ve miktarı onikiye varan (sarf, nahiv, maânî...ilaâhir) gibi ilimler, hep müteallik olduğu lisanın vüruh-ı aslî ve isti'dad ve kabiliyet-i tabiyyesine göre -icad değil- zaptedilmiştir.

-Bir lisanın vüruh-ı aslisi demek o lisanın kuruluşundaki hal demektir ki buna "tabiat-ı lisan" dahi diyebiliriz.

-Binaenaleyh gerek tahriri olsun, gerek şifâî olsun bir ifadeye gerçekten "ifade"denilebilmek için onun her türlü kavaid-i edebiyeye muvafık olmakla beraber tabîî bulunması lazım gelir."²⁶

"Kitabetin "şürutunu" gördük. Şimdi de muharrerâtın nevilerini, kısımlarını görelim :

Muharrerâtın nev'î yüzden ziyadedir. Her birinin (Tezkire, Mektup, Tebriknâme, Tavsiyenâme, felan ve filan gibi) bir ismi, bazısının da bir usul ve kaide-i tahriri vardır."²⁷ Bu cümlelerden sonra; mektup, tezkire (padişahıtan alınan izin belgesi), muharrerât, muharrerât-ı resmiyye gibi evrakların nasıl yazılması gerektiği hakkında bilgi verilmiştir.

Mecmuanın onbirinci sayısında aile mektuplarından bir mektup yazılmıştır. Burada "oğlundan valideye mektup" diye başlayan bir mektup vardır. Mektupta, kız kardeşini okutmak istemeyen ailesine, kız kardeşinin okutulması istenmekte ve kız çocuklarının okumalarının, ailelerin saadeti için çok faydalı olacağı

²⁶ Reşad, Mekteb, nr. 9, s. 108.

²⁷ a.g.e., nr. 10, s. 116.

üzerinde durularak, anne ve baba bu konuda ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Mekteb'in bir sonraki sayılarında da yazılan mektuplara cevaplar yazılmıştır. Derginin onbeşinci sayısında "İhvaniyet" başlığı altında, "Birader-i Azizim Efendim" diye başlayan bir mektup yazılmıştır. Örnek olsun diye bu mektubun aynısını buraya alıyoruz.

"Birader-i Azizim Efendim!

Buraya gelirken alıp getirmiş olduğun romanların hepsini okudum, bitirdim. Burada belli başlı bir kitapçı olmadığı gibi me'murlar içinde roman meraklısı kimse de yok ki âriyet olsun alıp okuyayım. Vakıâ, İstanbul'da roman tabîliğiyle şöhret alan kitapçılara müracaat ve bir fihrist cem ederek intihap edeceğim şeyleri almak yolu varsa da bir kitap hakkında tab'ın -hemde an cehlin- söylediği, yazdırdığı yaldızlı sözlere itimat etmekten ise senin gibi mütalâası çok, hemen her çıkan kitabı okuyup hangilerinin iyi, hangilerinin fena olduğunu öğrenmiş bir arkadaşımın re'yine tabi olmak münasip olur diye düşündüğüm için işte sana müracaat ediyorum.

Bir de, canım, birader! Ben romanların yalnız iyi tasvir olunmuş olanlarını aramıyorum, iyi tercüme olunmuş olanlarını arıyorum; zira okuduğum romanların hemen hepsi o derece fena tercüme olunmuş şeyler idi ki, eğer başka kitaplarım olsaydı, yani pek o kadar mütalâa ihtiyacında bulunmasaydım hiç olmazsa onları okuduğum müddetçe uğradığım iç sıkıntılarımından olsun masun kalırdım! Bilmem, hep tercümeler bu yolla mı, yoksa bana mı böyleleri tesadüf etti?

Aman, o nasıl tercümeler idi bilsen!.. Türkçe değil; Fransızca'da değil, bambaşka bir şeyler idi!

Hemen her sahifede "(bir zevce için) azizem, madam! -sevgili dostum! (zevc için) azizim, müsyö!- dostum!" gibi ahlâk-ı milliyemize muhâlif sözler, muzâri' sigasına bedel sigâ-i istikbal kullanmak ve mesned-i ilahî cevamidden olan ef'âle bilâ-lüzum edat-ı cem' getirmek tarzında kaide ve şivemize muğâyir, ve mesela "havanın açık oluşuna (rağmen) yağmur yağıyordu" gibi istimalce yanlış kelimeli ibareler ve "selamladı, eğildi, boyun kırdı" gibi nâ-şinide ve nev-i icad tabirler, ve hele "mezbure, merkume, merkum, mezbur" kabilinden şu zamanda kullanılması edeben câiz olmayan bir çok manasız, lüzumsuz ism-i işaretlerle dopdolu idi! Ya, her birinin -hem de daha zarif, daha latif ve me'nus olmak şartıyla- Osmanlıcası varken yazılan bir takım Fransızca lafızlar da ne acaba!..

Âh, ne olurdu. Ben de Fransızca'yı bunlar derecesinde bilmiş olsaydım da meydana koydukları tercümelere (rağmen) bir roman da ben tercüme etmiş olsaydım! Şimdilik yazacak başka bir şey yok; yalnız ricalarımın tekrarıyla arz-ı temenniyat ederim, bakî..."²⁸

(cevabı gelecek nüshada)

Biraderin

Her yazar ve şâirin bir yazı ve üslûp tarzı olduğuna dair Mehmet Celal Bey ile Reşad Bey'in karşılıklı bazı münakaşaları olmuştur. Bu münakaşalardan örnek olsun diye bir tanesini buraya aynen alıyoruz.

²⁸ Reşad, Mekteb, nr. 15, s. 185-186.

"Mebahis-i İnşa İhvaniyet Numune -4-"

"Efendim!

Her münşinin nazar-ı itibara aldığı şerait-i kitabetten birinin, belki en mühimminin "intihab-ı üslûp" olduğu malum... Nelerdir. Her türlü muharrerâtın üslûbu mevzuuna hususıyla kâtibinin hissiyatına göre tebeddül eder. Üslûb-ı hüsn-i intihab, sarf olunacak fikrî, intihab etmekten daha müşkil gibi görünür. Fikir vardır ki üslûb-ı sadeden başka bir tarz ile ifade olunamaz. Tasavvur olur ki tercüme edilebilmek için üslûb-ı âliden başka bir tarz kabul etmez. Sade olarak tasvir edilmek icap eden bir şey -muharririn hatırı için- ulvî ulvî tasvirler, parlak parlak hayallerle tasvir olunursa ifade tabîlikten çıkar. Bu sebeple ifade olunmak lazım gelen bir fikri, izah için o fikre muvafık bir üslûp intihabı elzemdir. Ashâb-ı zevk-i selim, tabîliği nazar-ı dikkatten dûr tutmayıp bu intihabda güçlük çekmez; fakat o zevkten mahrum olanlar, mücerred-i edibâne(!) bir maharet göstermek için, mesela "dîn-i sindî"ni şa'şââlî elfaz ile tezyin ederek üslûb-ı müzeyyen ile yazarlar! Bu ilan maharetten başka bir şey değildir. Zaten en muktedir bir edip özense, hatta iltizam ve itina etse birden sindinî üslûb-ı müzeyyin ile yazamaz. Çünkü zevk-i selim "yazık! Zıyan etme! Sen bu ifadeyi mehasin-i tabîyeye, bedayi-i fitrata dair yazacağın makale için sakla!" der. Kabil midir ki bir teşrih-i kitabı, üslûb-ı âlî ile yazılsın? Ya mümkün müdür ki bir makale-i şâirâne üslûb-ı sâdeye müftekar olsun.

Bunları arz etmekten maksadım, bir edibin üslûb-ı beyanını iltizam ve taklit ile her türlü muharrerâtı o üslûbta yazmak isteyen bazı heveskâranenin fikirlerinde selamet olmadığını beyandan

ibarettir. Bir münşî -yerine göre- her üslûbta yazı yazabilmelidir. Bu da üslûb-ı hüsn ü intihab ile olur.

Vâkıâ, üslûb-ı sadeye müteallik bir fikir beyan olunurken aralıkta diğerk esâlîbe de müracaat olunabilirse de bu da mahallinde olmalıdır.

Her üslûbun ihtiyar olunacak yerini edebiyatımız tayin etmiş olduğundan muvafık-ı tabiat bir şey yazmak için o kadar güçlük çekmemelidir. Mesela, bir seher bulutunun âheste âheste seyrî, bir goncanın jalelerle nemnâk olması, bir hürrem-i bahar-ı saadetin çiçekler, çimenler içinde arz-ı tebessüm etmesi, bir cuybar-ı hoş cerayânın çağiltısı avam-pesendâne bir tarz ile tasvir edilirse, bir sahib-i his şu saydığım elvâh-ı tabiattan nasıl mütehassis olabilir?..

Bendeniz öyle tiyatro kitapları gördüm ki yazmaktan, okumaktan mahrum bir kadına, en büyük şâirlerin söyleyecekleri bedâyi-i edebiyeyi söyletiyor! Öyle romanlar bilirim ki eşhas-ı vak'anın en cahiline hikmet dersi verdiriyor! Öyle makalât-ı edibâneye tesâdüf ettim ki bizim eski inşâ kitaplarından iktibas edilmiş zan olunur!

Bilmem zat-ı alinizcede böyle midir? Bendeniz, nesirde üslûp intihabını şiirde vezin intihabına benzetiyorum. Acaba Fuzûlî, meşhur (Leyla vü Mecnun) manzumesini o yolda yazmamış olsaydı, bu kadar latif, bu kadar âşikâre olabilir miydi?

Hasılı, demek isterim ki üslûbu, intihab etmeden yazı yazmak düşünmeden lakırdı söylemeğe benzer.

Tasdi'den ictinab etmemiş olaydım, "intihab-ı üslûb" bahsine "şive-i lisan" bahsini de ilave ederdim. Bu bahiste, Osmanlı Lisani'nın gamızından ziyâde Fransız Lisani'nın şivesini anlayıp (!) her kelimeyi aynen tercüme edenlere mesela "bu eser benim hoşuma

gitmedi!" makamında "Bu kitap beni hiç okşamaz!" diyenlere ait olurdu!.."29

"Mebâhis-i İnşa İhvaniyet Numune -5"

(Geçen nüshada müderic olan mektuba cevapnâmedir.)

"Mirim!

"İntihâb-ı Üslûb" hakkındaki mektubunuzla sözün mukteza-yı hale mütabakatı kaide-i ma'lumesini pek güzel, pek belîğ teşrih etmişsiniz.

Ancak birkaç yer var ki onlarda nokta-i nazarlarımız değişiyor. Müsaadenizin diriğ olunmayacağından emin bulunduğum için şu tehâlûfün neden ibaret olduğunu arz edeyim:

Şâirâne bir makalenin "üslûb-ı sâde"ye muhtac olmayacağını hükmediyorsunuz. "Sâde" tabirinden maksudınız elbette "kaba saba sözler demek değildir. Öyle olunca, makale veya -tabir-i sahiple- bir fikir, "şâirane" olduktan sonra onun esâlib-i beyandan bazısıyla imtizac edip diğer bazısıyla edememesi nasıl tasavvur olunur? Mehasin-i tabîyye tezyinat-ı arzıyeden müstağni olmakla onu neden kabul edemezsiniz? Hatta, -her ne zaman şiirden bahs edilecek olsa en evvel nâm-ı muhteremini yâd edegeldiğimiz- Fuzulî'nin, o âlî his ve âlî beyan-ı şâirin sözleri ağılebiyet üzere sade vaki' olmuş değil midir? Bu cihetle tabîf ve sanatlı olmak şartıyla üslûb-ı sâde sair esâlib-i beyandan aşağı kalmaz sanırım, hele mesela:

"Hüner bir menba-ı fezâildir ki cemi'iyet-i beşeriyye-i umumiye onun fevare-i bedayi' nisârından feverân etmiş bir rabita-i maneviyye ile kesb-i irtibat eyler." Veya:

²⁹ Mehmed Celâl, Mekteb, nr. 17, s. 223-224.

"Mutazammın olduğu habayâ-yı dakika ve mezayâ-yı âliyeyî bihakkın takdir emrinde derkâr olan acz-i kabiliyet pişgah-ı nigah-ı intibahta iken hûze-i beyana alınmasına kıyamdan mütevellid fikr-i dakik-perverânelerinin mukteziyâtına ittiba' edebilmiş olmak eminnasıyla..." gibi ibarelerle "nâda-yı rüş-taze, nevade-i kadim" telakki-gâhında tezelzül-nüma-yi acz ve hayret olan bizim gibi bed'âsızlar için eslem bir tarik varsa o da üslûb-ı sade"dir diyebilirim.

Anlayamadığım şeylerden biri de -şu yukarıki cümlelerde görüldüğü vecih ile- kelimayı terkib eden elfazın umumunu -bilir bilmez- Arabî'den, Farisî'den almağa, sözü manadan manaya intikal ettirmekle beraber kari'lere hiç nefis aldirmayacak surette merbut yazarak iğlaka düşürmeğe, sonra da bunu "üslûb-ı müzeyyen" addetmeğe olan meyil ve inhimakımızdır.

İşte, mirim, nokta-i nazarlarımızın tehâlûf eylediği yerlerin biri budur. Ötekine, yani "nesirde üslûb intihabını, şiirde vezin intihabına benzetmek" bahsine gelince: Bendeniz "şiirde vezin intihabı" keyfiyetini -abes değilse de- biraz garip görüyorum. Şâirliğiniz münasebetiyle sizin de elbet takdir etmiş olacağınız vecih ile gerçekten şâir olanlara göre vezin bir melekedir ki sünuhat ile hemezaddır. (Bizde tasavvurat-ı zihniyyenin kelimayı ile hemzâd olması gibi) yani biz bir söz söylemek istediğimiz zaman hatıra gelen manayı o mananın kalbi olan elfâz ve kelimat ile birlikte nasıl edaya muktedir olup da "acaba şu manayı hangi kelimeyle eda etsek?" diye başkaca düşünmeğe muhtaç olmuyor isek aynıyla bir şâir-i muktedir de sünuhatını o sünuhatın zarufu olan vezin ile beraber sülûk-ı beyana dizmeğe muktedir olur. "İntihab-ı vezin" in mutlaku'l-vücub bir şey olduğu re'yi teslim olunsa bile bu vücub -

"şiiir" söyleyebilmek için icbar-ı tabiata muhtaç olanlara münhasır kalır. Şu hale nazaran sizin "acaba Fuzulî (Leyla vü Mecnun)u o vezinde söylememiş olsaydı te'siri olur muydu?" İstifamı inkarınıza mukabil bendeniz de "Fuzulî onu o vezinden başka bir vezinde değil, hatta na-mevzun bile söylemiş olsaydı -şiiir olması itibarı bakî olduğu halde- yine müessir olurdu" cevabını verebilirim, efendim.

Bakî, ne demek lazımdır ki mazmun arzandan istinbat buyurulmaya..."³⁰

Biraderiniz Reşad

Mehmed Bey ve Reşad Bey'in üslûp hakkındaki tartışmaları devam etmektedir.

"Mebâhis-i İnşa İhvaniyet Numune-6"

"Efendim! (sahib-i mektub tarafından muharrir-i âcize yazılmıştır.)

Geçende yazdığım mektub da intihab-ı üslûb hakkındaki mütalâa-i edibânenizi istifşa etmiştim. Bu mektubumda da kitab-ı hissiyatın bir sahifesinden bahsedeceğim. Fikr-i selim, intihab-ı üslûb, selâset-i beyan, vüzıh-ı ifade gibi, daha bir çok meziyyâtın husûline kâfil olan fenn-i inşa, kavâid-i müştemilesinden maâdâ hissiyata da müftekardır.

Elimize bir mektub numunesi alırız: Fikri güzel, üslûbu sâde, beyanı doğru, ifadesi vâzıh; fakat bir eksiği var: Kalbimizde -gerek kadere, gerek sürura âit olsun- bir his peyda edemiyor. Vakıâ,

³⁰ Reşad, Mekteb, nr. 18, s. 237-238-239.

yazan güzel yazmış, lakin mütehassis olmamış! Bu cihetle mektub nakiseli görünür.

Yazı sözün aynı değil midir? Sözü hissederek söylemiyor muyuz? O halde yazı da hissiyatın aynı, yani mürââtın in'itâfı olmalıdır. Yazacağımız şeyi etraflıca düşünelim. Bu tefekkürün neticesinde kalbe ait bir hisle müteessir olursak -fakat üslûb-ı ifade ve elfâz ve mana düşünölmek şartıyla- o yazacağımız şey kavâid-i inşaya muvafık olur. Muharriri müteessir olmuş ise okuyan da müteessir olmak tabîdir. Bunda şüphe yoktur.

Bir muharririn hissetmediği te'siri başkalarında hâsıl edemeyeceğini "Ta'lim-i Edebiyat" ispat ediyor.

Evet, insanlar muhtelif olduğu gibi onların sözleri, yazıları, kalpleri, hisleri de muhtelifdir. Faraza, sizinle beraber, sonbaharın yağmurlu bir gününde bir bahçe içinde bulunuruz. Hazânın daldan düşürdüğü, rüzgarın -arasıra- titrettiği sarı bir yaprak ikimizi de müteessir eder. Siz bu yaprağa bakarak, rengi o yaprağın rengini andıran bir müteverrîminin (veremli) son nefesinde öyle sarardığını, öyle titrediğini tahattur ederek gözlerinizden bir kaç damla yaş akıttıktan sonra "rengi bir müteverriminin rengine benziyor!..."dersiniz! Kalbinizdeki tedavisi nâ-kâbil ceriha, size yanık bir hissin acı bir hakikatını tefsir ettirir! Ben o yaprağı nazar-ı dikkatten geçirip "şebâbet" denilen baharın da böyle bir hazânı olduğunu der-hatır ederek "Hazan ihtiyarlığı tasvir ediyor!" derim! Benim hissem de , bu sözü söyletir. Hislerimiz birbirine yaklaşıp da birbirinin aynı olamaz. Demek oluyor ki ben sizin hissinizin aynı ile mütehassis olamam. Vâkıâ bir hikaye-nüvis romanın içinde eşhas-ı vak'aya isnad ettiği hissiyat-ı muhtelifeyi cem' eder. Lakin bu, yine kendi hissiyat-ı muhtelifesidir. Bu cihetle hakiki olur. Hal

böye iken, yani hissiyatın kalbe, fikre göre tahvil ederek iki kalbin aynı hisle mütehassis olması kâbil değil iken bir dereceye kadar "kâtip" veya "şâir" olanlar görülüyor ki hislerini tasvir için kendilerinden muktedirlerine, yahut kendileri gibilere müracaat ediyorlar. Mesela şiire intisabım olduğunu bilen şâir arkadaşlarımdan biri "akrabadan biri vefat etti; ismi felandır; şuna bir tarih söyle!" diyor...Cenab-ı Hak gârik-ı rahmet eylesin! Arkadaşın hatırı kırılmamak için bir tarih söyleniyor; fakat bakalım, onun sevileceği tarih benim sevildiğim tarihten daha bayağı mı olacaktı? Hayır! Belki daha müessir, daha süzüşlü olacaktı. Vefat eden adamı ben tanımıyordum. Bu cihetle tarihi teşkil eden âh ve eninlerim ca'lî oldu; hissiyat-ı hakikadan biri kaldı! Niçin? Arkadaşım kadar müteessir olmadığım için!...Mesela ehîbbâdan hissiyatını tasvir edecek kadar muktedir olan bir kâtip zat-ı âlinize şöyle bir ricada bulunur: "Sevdiklerimden birinin dünyaya bir çocuğu gelmiş lütfen bir velâdet tebriki yazınız." Allah tûl ömür ile ma'mur eylesin! Yazarsınız, hemde elbette güzel yazarsınız; fakat bakalım o zatın hissiyât-ı mesrurânesini bihakkın tasvir edebilecek misiniz? O hissiyatı ne kadar izah etseniz yine bir ciheti noksan kalacak; çünkü aynı hisle mütehassis olmadınız.

İhtilaf-ı hissiyat derken sözü uzattım, mamâfih bu tafsilat da faideden hâlî değildir.

Şunu da söyleyim: Şiir ve inşa yeni heves edenler yazdıkları eserleri -lâ-cehlit-tashih- bazı zevata gönderiyorlar. Halbuki bu inhimak muzırdır. Çünkü Müsahhîh elfâz ve manayı, üslûb-ı ifade değiştireyim derken, hissi de değiştirmek istiyor. Hakkı da vardır yâ! Sahib-i eserin hissiyle mütehassis olmamıştır. Bu cihetle, itikadımca, insan iyi kötü yazdığı ve neşr edeceği her

eserin sekâmet-i ifadesini, muvafık-ı hakikat olmayan bazı fikirlerini kendisinden muktedir olanlara tashih ettirirse isabet etmiş olur. Yalnız sahib-i eser, hissiniin selametinden emin ise, eserin hissiyat-ı ait cihetlerini tashih-i ihtiyacattan vâreste görür?

Öyle değil mi efendim?"³¹

"Mebâhis-i İnşa İhvaniyet Numune -7"

"Mirim!

İkinci mektubunuzu da okudum. Fenn-i inşanın kâfil olduğunu beyan buyurduğunuz "meziyyat"dan biri olan intihab-ı üslûba aid mütalâat-ı âcizânemi evvelki mektubumda arz etmiştim. Bu defa da şu mektubunuzun en son fıkrası hakkında hâtır-ı kâsıra lââyih olan bazı mütalâatı dermayan edeyim:

Şiir ve inşa heveskarları, yazdıklarını başkalarına tashih ettirmek inhimâkında bulunuyorlarsa da musabhih olan zat ifade ile berâber hissi de değiştirmek istediği cihette bu inhimakın "muzır" olacağından bahs ettikten sonra:

"İnsan, iyi kötü yazdığı veya neşr edeceği her eserin sekâmet-i ifadesini, muvafık-ı hakikat olmayan bazı fikirlerini kendinden muktedir olanlara tashih ettirirse isâbet etmiş olur".

Diyorsunuz. Fikir ile hissini mahiyetçe bir olduğunu zan edenler bu iki cümle beyninde nev'ema tenakuz bulsalar da bendeniz bu zanda bulunmadığım gibi maksadınızı da tamamıyla anladığım için ifadenizde tenakuz göremem. Her ne ise, efendim, keşke heveskarlar böyle bir inhimakta bulunsalar, musabhih de yalnız ifadelerini, fikirlerini değil, hatta hislerini de değiştirse de bu

³¹ Mehmed Celal, Mekteb, nr. 18, s. 249-250-251.

sayede hiç olmazsa can sıkmadan okunabilecek eserler vücuda gelse!..

Siz zan edermisiniz ki, bir musahhîh-i muktedir müracaat lüzumunu takdir eden şöyle dursun, yazdığı veya neşr edeceği şeyde "sekamet-i ifade", "muvafık-ı hakikat olmayan fikirler" bulunduğu ve hatta bulunabileceğine ihtimal verir bir nem-heves sahib-i eser bulunsun? Bilakis,

"Vücudu bâr-ı iştîyak altında mâil idi" yolunda his ve edib-i kâmil, allâme-i bî-muâdil addediyor!

Farzedelim ki, zannınız gibi bir nem-heves bulunsun da eserini tashih ettirmek için kendinden muktedir gördüğü (bu da faraziyattandır) bir zata müracaat etsin; o musahhîh fena gördüğü ifadeyle beraber fena gördüğü hissi de değiştirecek olursa acaba bundan sahib-i eser mutazarrır mı, yoksa müstefid mi olur? Burası pekçok düşünülecek bir noktadır.

"Dilber olurduk kulaklar görmedik göz duymadık

Sırma çeksem kaşına mengüş taksam çeşmene"

Beyti mizahımızı söyleyen şâir ile mesela ağlamak yerinde gülmek, gülmek yerinde ağlamak halini tasvire kalkışan bir nâşirin hislerine nasıl "doğrudur" diyebilelim?

Bu bahis "selamet-i hiss"e aid bir bahis olarak mektebe yazılmakta olan makâlât-ı inşa meyanında beynel kerim buna dair dahi bazı malumat arz olunacağından şimdilik bu kadarcık bir sözle iktifa, ve muktedirin-i üdebâdan Nâbî-zâde Nazım Beğ'in "Seyyie-i Tesâmi" ünvanlı eseri, kendilerini dev ayinesinde gören nev-heveslerin ahval-i garaib-i iştimalını pek güzel bir surette tasvir

eylediğinden mütalâasını tavsiyeye ictirâ ederim. Bâkî hülus ve uhuvvet."³²

Biraderiniz Reşad

Reşad Bey; şiir ve şâirle ilgili, devamındaki makalede şu açıklamaları nakleder: *"...Ahiren mütalâamız olan bir eserde münderic "şiir ve inşa" ünvanlı bir makalede -ki eâzım-ı üdebamızdan birinindir- şu cümlelere tesadüf olunmuştur.*

1- *"Bizim tabîf lisanımız mütercim-i kamusun ittihaz-ı şive-i kitabettir. Vâkıa bu nazım ve kitâbet matlup olan derecede belîğ ve tumturaklı görünmezse de bir kere rağbet o cihete dönsün, az vakit içinde ne şâirler, ne kâtibler yetişir ki akıllara hayret verir."*

2- *Velhasıl, şiir-i tabîf odur ki şâir-i cûz'î bir mûlahaza üzerine kalemi eline alıp irticâlen kırk-elli beyit nazm edebilmeli, kitabet-i milliye odur ki eli kalem tutan meramını iyi kötü kâğıt üstüne koymalı.*

3- *Şimdiki şiir ve inşamızda ise tertib-i maânî ile beraber teşkil ve tertib-i elfâz derdi zihni işgal etmekle ne şiirde, ne nesirde usûl-i irtical mümkün değildir.*

4- *Her milletin şâirleri, hatta bizim "çögür" şâirlerimiz bedahaten bir çok şiir söylerler. Sair milletler de musannifler bizzat eline kalem alıp te'lifat yazmazlar; belki yanlarındaki kâtiplerine ağızdan söylerler (istikbâlde); onlar dahi yazarlar. Nitekim bizde dahi köy ağaları imamlara söyleyip yazdırırlar. Bu sebeple muhâberât ve te'lifat onlarda sür'atli ve suhuletli olur. Amma biz bir mektup yazdığımızda bir iki kerre tesvîd ve tebyiz etmedikçe*

³² Reşad, Mekteb, nr. 20, s. 273-274.

istediğimiz gibi olamadığından hem muhaberelerimizde teennî ve betâet, hem ifadelerimizde noksan ve rekaket bulunur. Bu fenalığı def' için tabirata müracaat etmeli."³³

Yazar bu cümleleri yazdıktan sonra, bizim, dil kaideleri olarak Arap ve Fars dilinin kaidelerini taklid ettiğimizi söylemekte ve: "*Halbuki bir lisanın kavaidi başka bir lisan için numune-i fesahat olamayacağı gibi, bir lisanın yabancısı bulunan bir kimsenin o lisandaki mumaresesî hiçbir vakit ehli derecesine varamayacağı kaza-yı bedihiyeden bulunduğundan tesvidatımızdaki teennî ve betaetle ifademizdeki noksan ve rekâket işte hep bundan ileri gelmektedir.*"³⁴

Bu açıklamalardan sonra, dilimizde izafet terkiplerinin çok kullanıldığı ve bu durumda lisanımızın zararına olduğu üzerinde durulmakta, ayrıca yazarlarımızın, kelimelerin aslını iyi bilmediklerinden, yanlışlıklara düştüklerinden bahsedilmekte, bundan dolayı fesih ve açık bir lisana kavuşamadığımız anlatılmaktadır.

"İlm-i maânî, meramı tebliğ'e vasıta olan kelam için üç mertebe takdir eder: Müsavât, îraz, itnâb.

Ma'na-yı maksudun, vasat derecede sayılan, halk beyninde ma'ruf olan ibare ile edasına "müsâvat"; kelamı ma'na-yı maksudun ifadesince kâfi, fakat az elfaz ile edâ, ya'nî ihtar etmeğe "îcâz"; bir faideye mebnî uzatmağa "itnâb" denilir."³⁵

Bu üç ibarenin tariflerinden sonra, müsâvât, îcâz ve itnâb hakkında örnekler verilerek konunun daha da iyi anlaşılması sağlanmıştır.

³³ Reşad, Mekteb, nr. 21, s. 280.

³⁴ a.g.e., nr. 21, s. 281.

³⁵ a.g.e., nr. 22, s. 302.

Derginin yirmialtıncı sayısında ise: "*Fenn-i inşa'nın kavaidi esasıyesinden biri de "secî" denilen ve ekseriya birbirine merbut iki veya daha ziyade fıkraların son kelimelerinde icra edilen san'at-ı bedihiyyedir.*" şeklinde bir giriş yapıldıktan sonra, Mehmed Celâl Bey'in secî ve secî'nin özellikleri, çeşitleri hakkında, sorulu cevaplı tarzda yazılan bir makalesi alınmıştır. Makalenin baş tarafında: "*Secî yalnız nesre mahsustur. Şiirde olursa buna "kaftiye" denilir. Şiirde kaftiyeleri teşkil eden harfler, harekat ve sükunetçe müttehid buldukları gibi nesirde "secî"yi husule getiren kelimeler de terkinin, ibarenin evvelinde, kelâma fasıla verilen yerlerde, yahut birbirine matuf bir lafız ile merbut olan cümle ve fıkârâtın sonunda müttehid bulunur ki evvelkisine "secî-i mutlak", ikincisine "secî-i mükid" yahut "secî-i rabî" namı verilir.*"³⁶ Bu cümlelerden sonra secî'nin yukarıda sayılan çeşitleri hakkında örnekler verilerek anlatılmıştır.

"*Bundan evvelki makalede, ekseriyet üzere, fıkra, yahut fasılalar nihayetinde vâkî kelimelerde icra olunan "secî"nin bazı ahvalini yazmış idik. Onun mütemmimi demek olan bu makalede de fıkra ve fasılalar hakkında "bedî" fence mer'î olan şerâitten bahs olunacaktır. En evvel şurasını arz ederim ki fıkraların nihayeti mutlaka secî'li olmak iktiza etmez; yalnız "tabî" olmak şartıyla secî'e riayet olunursa kelama zinet ve letafet verilmiş olur.*"³⁷

"*Şu makale Farisî, Türkî terkip tavzifi ve izafelerle vasf-ı terkiбилere, mürekkebin isim ve sıfatlara dair olacaktır. Maksudımız ilm-i nahvin bazı kavaidini tafsil etmek değildir; ulûm-ı edebiyenin her kısmına az çok şamil olan kitabetin başlıca bir*

³⁶ Reşad, Mekteb, nr. 26, s. 367.

³⁷ a.g.e., nr. 31, s. 439.

vazifesi de lisan ve kalemi gulatat-ı avamdan vikaye olduğuün mübtedilere bu kavaid hakkında vesâyâ icra eylemektir."³⁸ Bu giriş cümlelerinden de anlaşıldığı gibi, anlatılacak makalenin neye dair olacağı anlatılmış, devamında ise konu daha geniş bir şekilde açıklanmıştır.

"Esna-yı tathirde nazar-ı itibara alınacak şeylerden biri de kelamın "haşv"dan sâlim olmasıdır. Haşv -mana-yı istilahisince-faidesi olmayan zâid söz demektir."

Haşv, iki nevî itibar olunmuştur: Haşv-i müfsid, haşv-i gayr-i müfsid.

*Haşv-i müfsid -"ifadesi maksud olan fikri ihlal eden haşv"dır..."*³⁹ Bu sayıda haşv'in tanımı ve kısımları yazının devamında geniş bir şekilde anlatılmıştır.

"Kelamın fesahatını ihlâl eden esbattan biri de "şiveye mugayeret" denilen nâkisedir.

*Şiveye mugayret, kelamın lisan-ı ürfde carî ve me'nus olmayan tarz-ı garibte te'lifidir."*⁴⁰ Burada da kelamın fesahatını ve açıklığını bozan kurallar hakkında bilgiler verilmiştir.

"Üsul-ı inşa" başlığı altında, Mekteb dergisinin birinci cildinin konuları burada sona ermektedir. Makalelerden aldığımız cümlelerdende anlaşıldığı gibi, dergide genellikle dilin kuralları, dilin gramer yapısı, dilin kullanımı, dilimizi yanlış kullananların dilimize yaptıkları zararlar üzerinde durulmuştur.

Derginin elli birinci sayısında da usûl-i inşa mevzusuna şöyle bir sonuç yazılmıştır:

³⁸ Reşad, Mekteb, nr. 32, s. 482.

³⁹ a.g.e., nr. 47, s. 702.

⁴⁰ a.g.e., nr. 50, s. 737.

"İlk nüshadan bed' ile şimdiye kadar "usûl-i inşa" sernâmesi altında yazılan makalat-ı acz-i âyât (benim âcizane yazdığım sözler), mutavassıt bir halde bulunanlar yani az çok kavaid-i lisânî öğrenmiş, bir dereceye kadar ifade-i merâma istidat peydâ etmiş olanlar için fenn-i inşanın tahsilini teshil edecek ma'lumat-ı ibtidâiyeden lüzumu kadarını hâvfdir.

Beynel kerim elli üçüncü nüshadan itibaren "Mekteb" in ikinci sene-i intişarı için icrâsı mukarrer bulunan bazı ıslahat cümlesinden olmak üzere bunun da -cümle ve ibare terkibi muherrerâtın her nevinden ufak ufak ve derece derece müsveddeler kaleme aldırılması, sonra bu müsveddelerin kavaid-i lisan ve kitabete tatbikan tashih edilmesi ve ettirilmesi gibi henüz pek mübtedî olanlara elverecek bir tarza ifrağı kararlaştırıldı."⁴¹

b-) Mektuplar (Evrâk-ı Mekâtib)

Mekteb dergisi, yurdun çeşitli yerlerinde okunup istifade edilmiştir. Mektupların konuları; başta, ahlâk ve fen ilimleri olmak üzere, eğitici ve öğretici niteliği taşımaktadır. Bunun yanında dergiyi okuyup takip eden şahıslar, bazen teşekkür mektupları ve öğrenmek istedikleri konulara dair mektupları yazmışlardır. Ayrıca kendi hissiyatlarını dile getiren mektuplar yazmışlar, bunların dergide yayınlanmasını da arzu etmişlerdir. Böylece, beğenilip kabul görülen mektuplar dergide yayınlanmıştır.

Derginin onbeşinci sayısında "Silah İle Oyun Olmaz" başlıklı bir mektup bulunmaktadır. Mektubda çocukların silah ile oynadıkları

⁴¹ Reşad, Mekteb, nr. 51, s. 754.

zaman, silahın onların başına ne gibi felaketler getireceği ibretli ve eğitici bir hikaye şeklinde anlatılmıştır. Mekteb'in başka bir sayısında ise kötü alışkanlıkların çocukların başına neler getireceği anlatılmakta, ayrıca barutla oynamanın Cevdet isimindeki çocuğun başına nasıl bir felaket getirdiği hikaye edilerek, o yaştaki çocuklara bir ibret dersi verilmiştir. Mektubun sonunda ise : "Bin nasihattan bir serencâm yeğdir." denmiştir.

Derginin yirmi birinci sayısında "Akıllı Çocuk" başlığı altında Sa'diye isimindeki kız çocuğun, evlerine giren hırsızları nasıl yakalattırdığı ibretli bir hikaye şeklinde anlatılmış, yirmi altıncı sayıda ise sahibinin izni olmaksızın, herhangi bir şeyinin alınmaması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Başta da söylediğimiz gibi, dergi çıktığı dönemde, memleketin bir çok yerinde okunmuştur. Mesela yirmi yedinci sayıda: "Küçük Bir Askerin Mektebin Ulviyetine Dair Küçük Bir Makalesi" başlığı altında bir mektup yazılmıştır. Mektupta, Mekteb'in ehemmiyeti, okuyuculara olan faydaları anlatılmış, makalenin bir paragrafında ise: "*Mekteb nev-i beşeri merâtib-i âliyye erîştirmek için te'sis olunmuş bir mekan-ı mukaddestir. O mekanın kudsiyyet ve ulviyetini bihakkın takdir ve izahtan en mâhir bir kâtip bile kâsırdır; yalnız Mekteb'in nev-i beşeri ne vecihle merâtib-i âliyye nailiyyet şerefiyle müşerref kıldığını anlamakla iffihar etmemiz kâfidir...*"⁴² şeklinde bir açıklama ile Mekteb'in ne gibi faydaları olduğu güzel bir şekilde anlatılmıştır.

Mekteb dergisine gönderilen mektupların bir kısmı da mektup ile soru sorma şeklindedir. Otuzuncu sayıda Mehmed Nail isminde

⁴² Mekteb, nr. 27, s. 38.

bir zat, dilimizin gramer yapısıyla ilgili bazı sorular sormuş, bunlara Reşad Bey cevap vermiştir.

Otuzbirinci sayıda, "İzmir'den Mektup" diye "Coğrafya'nın Derece-i Ehemmiyeti" başlığı altında coğrafya bilgisinin herkes tarafından öğrenilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve hatta coğrafya bilmeyenin hanesini -bilmeyen adam gibi olduğu anlatılmıştır.

Yine otuzsekizinci sayıda İzmir'den Mektup diye "Hikmet-i Tabiiyyenin Menâfi' ve Ehemmiyeti" başlığı altında tabiatta var olan varlıkların incelenip faydalanılması gerektiği önemle vurgulanarak anlatılmıştır. Bir sonraki sayıda ise "Sada" başlığı altında sada'nın, yani sesin ne olduğu, muhabere için ne gibi kolaylıklar sağladığı ve sesin havadaki yayılma hızı hakkında bilgiler verilmiştir.

Mekteb mecmuası okuyucuları, bazen dergiye teşekkür mektupları da göndermişlerdir. Derginin kırkıncı sayısında ismi verilmeyen bir zat, bu tarz bir mektubla dergiyi çıkaranları tebrik etmiştir.

Derginin kırkbirinci sayısında Bafra'dan gönderilmiş bir mektup bulunmaktadır. Bu mektubta, "dikiş ve el işleri" ile ilgili makalelerde, elbise kenarlarındaki markaların, niçin yabancı harflerle yazıldığı sorulmuş verilen cevapta ise o elbiselerin, yabancı ülkelere ait olduğu için öyle yazılması gerektiği, şeklinde cevap verilmiştir.

*"Ona bir ashab-ı kalemden bir zatın mekteb şakirdi lisanından olmak üzere yazmış oldukları makale-i belîğedir":
"...Marifetten lezzet alanların ma'rifete ilan-ı iştîyak edenleri takdir eyleyecekleri derkâr olduğundan onlara karşı kemal-i fahr ile itiraf ederim ki: İlim ve marifet bu âlemin her türlü lezzetleri*

fevkinde bir saâdet-i vicdaniye olduğunu bu âcîz kemal-i şevk ile anlayarak bütün vicdanımı ona açmışımdır. Şu hakikati de his eyledim ki, marifete ne kadar iktiran olunursa daha ilerisine o kadar arzu artıyor. Yeşil sahraların mütenezzihlere verdiği hüsn ü te'sir nispetinde riyaz-ı ilm dahi bir cazibe-i lâtife ile müştaklarını cezb etmekten geri kalmıyor.”⁴³ Bazı cümlelerini aldığımız bu mektubta daha uzun bir şekilde ilim ve marifetin, insana maddeten ve manen neler kazandırdığı, ne gibi faydaları olduğu önemle vurgulanmıştır.

Dergiye gönderilen mektublarda, okuyucuların dergiden bazı arzu ve istekleri de olmuştur. Örneğin: *“Fransız Lisanı ünvanı altında mektebe derc etmekte olduğumuz mebâhisin bilcümle mekteb talebesi için mucib-i istifade olduğu, binaenaleyh mebâhis-i mezkure kitap şeklinde tab’ edildiği halde fevâidi ta’min olunmuş olacağı beyânıyla ol vecih ile tab’ ve neşri iltimas olunmuştur.”⁴⁴ cümleleriyle Mekteb dergisi yazarlarına, okuyucuların arzu ve istekleri bildirilmiştir.*

“Oniki yaşında ve Mehmet Nail isminde bir zeki çocuğun eser-i kalemi olmak üzere Keşan’dan tebliğ olunan mektubtur ki kemâl-i takdir ile aynen nakl eyledik.” Biz de bu mektubu ve verilen cevabı konuya örnek olsun diye aynen alıyoruz.

“Sevgili Komşumuz Şevket Bey

Bey Kardaşım!

Birbirimizden uzak düşmüş, birbuçuk senedir hasret kalmış iken arasına ağabeyime yolladığım mektublarda size ve beni

⁴³ Mekteb, nr. 42, s.642-643.

⁴⁴ a.g.e., nr. 47, s. 704.

sevdiklerime en ziyade güvendiklerime ayrı ayrı selamlar yazdığım halde mukabele göremediğimden göğsüm can sıkıntısından âdeta paramparça olacaktı sanırdım.

Bu kere dört gözle beklediğim 18 Kanun-ı Sanî sene 1307 (1891) tarihli mektubunuzu büyük bir sevinçle aldım. Öpe öpe okudum. Gönlüm güldü! Nasıl gülmesin? Bak mektebe gidip gelmemizin, çalışmamızın faidesi şimdi anlaşılıyor. Bize böyle güzel güzel, tatlı tatlı mektuplar yazdırıyor. Eğer mektepte çalışmayıp hiç bir şey öğrenmemiş olsak ne yapardık? Mutlaka ötekine berikine gidip "aman bana bir mektup yaz!" derdik.

Beni göreceğiniz gelmiş. Ya benim sizi ne kadar göreceğim geldi bilir misiniz? Bilmezsiniz zannederim. Bildiniz (Birader Şevket Beğ'i gücendirdiniz. Oraya gittiniz gideli selamınızdan başka hiç bir malumatınıza nâil olamadık. Bu da böyle geçer yâ hû!) cümlesini yazmaz idiniz. Ââ birader bendeniz selam yazdım. Sen yazmadın. Kabahat kimde? Bir kitaptan ezberlediğim şu "kehrübâ cezb etmeyince kâh olmaz müncezib" lakırdısını insafı yüreğinizde düşününüz.

Âh kardaşım! Mektubunuza tekrar tekrar göz gezdirdikçe kâğıtta resminiz varmış gibi sizi görüyorum da gözlerim yaşla doluyor. Kim bilir yüzünüz, vücudunuz yine eski bildiğim Şevket Beğ mi, yoksa bir buçuk seneden beri epeyce büyüyüp bambaşka bir Şevket Beğ mi oldu? Bizi büyütüp bu yaşa getiren Allah'a çok şükür. İnşaallah yaşımız büyüdükçe aklımız, fikrimiz de büyür. Uslu akıllı büyük adam oluruz. Mektup değil a'lâ kitaplar yazarız. Yaramazlıkla üzdüğümüz sevgili analarımızın, babalarımızın, hocalarımızın o zaman hayır duasını kazanırız; kendimizi sevdirebiliriz.

Pederim mektubunuzu, selamınızı okudu "âferin vefâperver çocuk! İnşaallah hekim-i zî-fünûn olursun" dedi. Aferinin, vefânın ma'nasını biliyorum ama gelgelim (perver) ile hekîm-i zî-fünûn zihnimi karıştırdı. Pedere de sormağa utandım. Hocama sordum. Ne demek olduğunu öğrendim. İnsan görüşüp tanıdıklarını, ehîbbâ beni hele mekteb arkadaşlarımı unutmayıp mektuplaşırsam vefâperver olurmuşum. Hekîm-i zî-fünûn olmak çok güç imiş. Geceli gündüzlü yeri göğü, denizi ağaçları, otları dağları, hayvanları, hâsılı dünyada ne varsa bilmeli imiş. Otlarda, çiçeklerde can varmış. Kimi çiçekler zehirli imiş. Allah esirgesin koklayan ölürmüş. İçtiğimiz sularda neler varmış neler! Bunlardan anlayan bir insan ne eğlence ne oyun istemezmiş. Bunlar birer ilim imiş, hepsinin başka başka adları varmış. Aman pek merakıma dokundu. Ne tuhaf! Suda birşeyler görüyorum. Acaba nedir? Bakayım hocama soracam. İşte, kardaşım bunları bellemek gece gündüz çalışmakla olurmuş. Öyle ise mektuplaşalım, çalışalım. Hem vefâperver, hemde hekîm-i zî-fünûn olalım. Benim bu mektubumu Sevda Beğ babana göster. Ellerinden öptüğümü söyle. Bana bir mimlî aferin verirse dünyayı bağışlayacak kadar olur. Acele uzun bir cevap yaz."⁴⁵

"Evrâk-ı Mekâtib"

"Geçende hususi bir mektubunu derç ettiğimiz "Ali Mâil" isminde ve oniki yaşında bir nevrêsîde-i zekâvet bu kere de hey'et-i tahririyemize hitaben suret-i zirde münderic mektubu yazmıştır:

Mektubunuzu 29 Haziran sene 1307 (1891) tarihiyle çıkan kırkdokuz rakamlı nüshasında Keşan'dan tebliğ olunan mektubumu

⁴⁵ Mekteb, nr. 49, s. 731-732.

lütfen "evrâk-ı mekâtib" sırasına koyduğunuz için teşekkür etmek isterim. Zira bendeniz gibi câhil bir çocuşa gösterdiğiniz iltifata karşı her halde teşekküre borçluyum. Çünkü ben neyim? Ufacık bir mekteb şâkirdi. Siz ise benim ismimi imtihanlarda aldığım mükafatlardan, zikr-i cemillerden, tahinmelerden ziyâde -yalnız bulunduğum Keşan ahalisine değil- âleme tanıttınız. Nasıl sevinip teşekkür etmeyeyim. Bu hafta postasıyla İstanbul'daki bütün bildiklerim alkışlı tahriratla hediye eden birer "Mekteb risalesi" yollamışlar. Hepsini himayeli gibi koynumda taşıyorum. Herkes yüzüme bakıp gülüyor. Büyük efendilerden bol bol âferin yağıyor. Hele valideciğim içini çekerek gözlerimden öpüyor. Göz yaşları döküyor. Doğrusu başıma işler açtınız ama şan da kazandırdınız. Eksik olmayınız. En büyük sevincim pederim mektupları okuduktan sonra ağabeyime yazmış beni İstanbul'a gönderecekler, âh siz sebep oldunuz! Büyük mektebde büyük dersler okuyacağım. Yalnız ders mi yâ? Hayır hayır o mektebte Mekteb risalenizi de okuyacağım. Hasretini çektiğim İstanbul'un terbiyeli, nâzik çocukları ile bulunacağım. İnşâallah size de mahsus teşekküre geleceğim. Borcumu ödeyeceğim. İyiliğinizi ölünceye kadar unutmayacağım. Bu kadar yeter artık teşekkürümü kabul buyurun. Mektubumdaki hataları afv edin efendilerim."⁴⁶

Keşan Naibinin Mahdumu Ali Mâil

"Mekteb-i Edeb-i muntehî sınıfı şakirdanından İhsan imzasıyla üç varaka aldık ki birincisi 50. adetli nüshanın (suâllerimiz) kısmında münderiç hûlasayı tavsian kaleme alınan

⁴⁶ Mekteb, nr. 52, s. 780

nutku, ikincisi (ne) edatı hakkında tekrar istizahı, üçüncüsü de ..."

⁴⁷ şeklinde mektup devam etmektedir. Başta da söylediğimiz gibi Mekteb dergisi yazarlarına mektup vasıtasıyla sorular sorulmuş, daha sonraki sayılarda ise cevaplar verilmiştir.

c-) Seyahat Yazıları

1- Avrupa'ya Seyahat

Mekteb dergisinde "Makale-i Mahsusa" başlığı altında derginin altıncı sayısından başlayarak hemen hemen her sayıda yayımlanan "Avrupa'ya Seyahat" yazıları yazılmıştır. Bu yazıları Ahmet Rasim kaleme almıştır. Bu makalelerden ilk makaleyi aynen, diğer makalelerden de kısa alıntılar alıp; konuya açıklık getireceğiz.

"Makâle-i Mahsusa Avrupa'ya Seyahat"

"-Muhsin! Gel seninle Avrupa'ya seyahat edelim. Avrupa'yı bilirsin değil mi? Hatta güzel İstanbul'umuz dahî Avrupa'dadır. Fakat sen hangi yol ile gitmek istersin. Karadan mı? Denizden mi? Karadan gitmek istersen Sirkeci'ye gidip oradan şimendifere binmek lazımdır.

- Evet; karadan gidelim.

- Peki, yavrum. Seyahatımız kısa olacak amâ faidesi pek ziyadedir. Bak sana neler öğreteceğim! Şu gördüğün kubbelî bina yok mu? Buna "mevkuf", yahut "istasyon" denir. Buraya yolcular

⁴⁷ Mekteb, nr. 51, s. 758.

toplanır; biletini alır; sonra salona geçer, eğer şimendifer gelmemiş ise bekler, gelince biner.

Bak, "lokomotif" in ince düdüğü işitildi; geliyor. Lokomotif sistemi ile yürür, arkasına bağlanan "vagon" (araba) ları çeker. Bak, bak! Ne kadar sür'atle geliyor!... İşte çan çalıyor. Binelim... Bir daha çan çalınca tren kalkar... duydun mu? Çaldı. Trenimiz kalkıyor. Görüyorsun ââ önceden yavaş yavaş gidiyor. Zan edersin ki lokomotif çekemiyor. Lâkin çekiyor, gittikçe hızlanıyor. Rüzgar gibi gitmeğe başladık. Kum-kapıyı, Yeni-kapıyı, Yedi-kaleyi geçtik. İstanbul'un en güzel köylerinden olan "Makrî Köyü"nü "Ayastafenos"u da geçiyoruz.

Bu köy de şimendiferin yapılışından sonra ilerledi. İnsanlar herşeyde rahat aradığından bindiğimiz trende yataklar da var. Uykun geldiği zaman yatarsın. Lakin daha yatma; zirâ "Küçük Çekmece"yi, "Büyük Çekmece"yi görelim... Şu gölü gördün mü? Büyük Çekmece Gölü'dür. İçinde a'lâ Turna Balığı çıkar, sair balıklar da bulunur. Hele kışın, üzeri yaban ördekleriyle, kazlarla dolar. Avcılar burada avlanırlar... Ne o? Şaşırдың mı? Buraları İstanbul kadar ma'mur değil mi? Makrî Köyüne de mi benzemiyor? Fakat merak etme, bunlar köydür. Bâhusus ahalisi öyle senin gibi, sabahtan akşama kadar okuyup yazmakla vakit geçirmiyor, tarlalarda çalışıyor... Çatalca'yı beğendin mi? Burası mutasarrıflar merkezidir. Beride gördüğün toprak yığınları istihkâmdır. İşte bizim en büyük istihkâmlarımızdan bir kısmı da burada bulunur.

Hele şu bacanın üstündeki deliğe bak! Her yaz gelir, burada oturur, yumurtlar, yavru yapar. Kışa doğru gider. Şimendiferimiz "Hadim Köyü"nü "Çerkes Köyü"nü geçmiştir. İstersen biraz uyuyalım...Gözümüzü açtığımız zaman Edirne'de bulunacağız.

- Edirne mi? Anladım bu şehir pek meşhurdur. "Küçük Osmanlı Tarihî" okurken bunu etrafıyla anlattı.

- Neler söyledi, bakayım?

- Bu şehir, üçüncü padişahımız Hüdavendigar Hazretleri tarafından feth olunmuş. Sonra Çelebi Sultan Mehmed Han Hazretleri Payitaht yapmış. Ondan sonra Rum ilinde büyük büyük yerler zaptedilmiş.

- Aferin, oğlum şimdi ben de sana bir şey sorayım.

- Buyurun!

- Bu halde, Edirne şehri kaçınıcı Payitahtımız olur?

- Müsaadenizle biraz düşüneyim... Eğer "İznik"i de sayarsak, üçüncü.

- Aferin!

- Öteki büyük harita üzerinde gördüm ki buradan meşhur bir nehir geçiyor. İsmine de "Meriç" deniyor.

- Evet, oğlum! Bu nehir oldukça geniştir; hem Edirne şehri oldukça büyüktür. Yetmiş, seksen bin nüfusu vardır. Ahalisi çalışkandır. A'lâ gülyağı, deva-yı misk ipek ve saire yetişir. Mektepleri vardır. İdadiyesi, Rüştiyesi Mekâtib-i Sıbyâniyesi iyidir. Fakat İstanbul kadar terakkî etmemiştir... Buranın askerlik nokta-i nazarından da ehemmiyeti vardır. İkinci kolordumuzun merkezidir."⁴⁸

Ahmed Râsim

Bu sayıdan sonraki seyahat yazıları da bu makalenin devamıdır. Sekizinci sayıda da, altıncı sayıdaki seyahata devam edilmiştir. Edirne'den sonra Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan'dan

⁴⁸ Ahmet Râsim, Mekteb, nr. 6, s. 61-62.

geçilerek, uğranılan şehir, kasaba ve köylerin tarihi durumu, coğrafi konumu, o yerlerde üretilen yeraltı maden kaynakları, tarım ürünleri, Osmanlı Devleti'nin buralarda yaptığı savaşlar, köprüler ve camiler hakkında geniş bilgiler verilir. Ayrıca gezilen yerlerde, yaşayan insanların yaşayışları, renkleri, nüfusları hakkında da faydalı bilgiler anlatılır: "*Lâkin ne garip bir memleket! Macaristan ve Avusturya'nın mecmu-u nüfusu otuzsekiz milyondur; fakat ahalisi hep bir cinsten değildir. Kıyafetleri de bir değildir...*"⁴⁹

"*Peşte'den sonra gideceğimiz yer (Viyana)dır. Bu şehir Avusturya İmparatorluğunun Payitahtıdır. Ahalisi hemen bir milyon raddesindedir. Şark ticaretinin merkezidir. Burada âlimler çoktur. Sokakları muntazamdır...*"⁵⁰ şeklinde bir giriş yapıldıktan sonra gidilen ülkelerdeki şehirlerin; yaşayışları, mektepleri, ülkenin ve şehrin gelişmişliği hakkında açıklayıcı bilgiler sunulur. Daha sonra Almanya'ya geçilir. Berlin şehri ve Almanya hakkında yukarıda anlatıldığı şekilde bilgiler verilerek, Rusya'ya geçilir: "*Bak (Petersborg)'a geliyoruz. Bu şehir Rusya İmparatorluğunun Payitahtıdır.*"⁵¹ şeklinde bu sayıdaki seyahat son bulur.

"*Petersborg güzel bir liman olduğu gibi sokakları da geniştir. Moskova şehri ikinci derecededir...*"⁵² Bu sayıdaki seyahat yazısı böyle başlamaktadır. Daha sonra Rusya'nın diğer bazı şehirleri de gezildikten sonra Norveç, İsveç, Danimarka'ya; oradanda Britanya Adasına geçilir, İngiltere hakkında da aynı bilgiler verilerek makalenin sonu şöyle bağlanır: "*İstersen (Manş Denizi) yoluyla Fransa'ya çıkalım. -Pek münasibdir. Ben Fransa'yı severim.*"⁵³

⁴⁹ Ahmet Rasim, Mekteb, nr. 8, s. 88.

⁵⁰ a.g.e., nr. 9, s. 101.

⁵¹ a.g.e., nr. 9, s. 103.

⁵² a.g.e., nr. 10, Ahs. 113.

⁵³ a.g.e., nr. 10, s. 113.

Derginin onikinci sayısında, Belçika, Flemenk Krallığı, Fransa, Paris, İspanya, Portekiz, Marsilya Limanı gibi yerler gezilerek yine oraların nüfusu, oradaki insanların yaşayış durumları, ülkelerin tabîî güzellikleri ve bu şehirlerin gelişmişliği hakkında geniş bilgiler verilir. Buralardan sonra İtalya'ya geçilerek makalenin sonunda da: "*...Haydi avdet edelim bu şehir Bahr-i Sefid'in en işlek bir limanıdır. Eğer buradan vapura binersek Napoli şehrine çıkmak kâbil olur. İtalya Fransa'nın cenubunda kâin, çizme gibi bir yarımada'dır. Bu yarımada'nın ortasından (Apenin) dağları geçer.*"⁵⁴

Burada İtalya'nın başkenti Roma ve diğer bazı şehirleri gezilir. Oradan Venedik, İsviçre, Yunanistan, Atina, Selanik gezilerek, tekrar İstanbul'a avdet edilir. İstanbul'a kavuşunca, yazar uzun süredir ayrıldığı için buraları özlemiştir. İstanbul'u görünce duygulanır ve: "*...Ne o? Ağlıyor musun? Sevincimden ağlıyorum. Zira geldiğim yer İstanbul'dur. Ben bu şehirde doğdum, büyüdüm, okudum...Bu şehir hence en büyük şehirlerdendir. İlim ve marifet öğrenmemiz için daima himmet buyuran padişahım, velinimetim bu şehirdedir. Osmanlıların Payitahtı'dır. Muhsin! Beni müteessir ettin sen gayet hassas imişsin!..*" Bu şekilde duygulanan ve İstanbul'u özleyen şâir bu sözleri söylemek zorunda kalır.

Ahmet Rasim, Avrupa'ya seyahati bitirip İstanbul'a döndükten sonra bu defa da "Asya'ya seyahat" başlığı altında Asya'ya olan seyahata başlar. Derginin onbeşinci sayısından başlayarak bir kaç makale yazar. Biz bu makalelerden de aynı metodla; onbeşinci sayıdaki makalenin aynısını alıp, diğerleri hakkında da kısa bilgiler

⁵⁴ Ahmet Rasim, Mekteb, nr. 12, s. 144.

vermeye çalışacağız. Ayrıca, konunun daha iyi anlaşılması için, en son yazılan seyahat yazısıyla, mevzuya son vereceğiz.

2- Asya'da Seyahat

"- Avrupa seyahatini bitirdik. Gördüğün medenî memleketler seni pek ziyade müstefid etti değil mi?

- Elbette! Hem o derece müstefit oldum ki tarif edemem. Zira şimdi Avrupa hakkında oldukça malumatım var.

- Pekâlâ! Şimdi bir de Asya'da seyahat edelim; fakat bu seyahatimiz pek uzun olacak, sana islam ve Osmanlı Tarihi'nin en mühim kısımlarını söyleyeceğim.

- Teşekkür ederim, efendim.

- Berhudâr ol, oğlum! Şimdi saat dörtbuçuk. (Haydarpaşa) vapuruna binersek (İzmit) trenine yetişiriz. Hazır şu vapura binmişken sana "İdare-i Mahsusa"dan bahsedeyim: "İdare-i Mahsusa" bizim, yani Osmanlıların en büyük Bahriye kumpanyamızdır. İdaresi Bahriye Nezareti'ne merbuttur. İdarenin vapurları ufak, büyük elliye varır. Vâkıa boğaz içinde işleyen "Şirket-i Hayriye"nin otuz tane kadar vapuru varsa da onların cümlesi küçük vapurlardır; şu şamandıraya bağlı olan (Paris), (Kaplan), (Türk) vapurlarını gördün mü? Triyeste Yemen gibi uzak limanlara giderler; böyle bahri şirketlerin, memleketin zenginliğine, ticaretine pek ziyade medarı olur.

Vapurumuzun tamam beş dakika önünden geçtiği şu (Selimiye) kışlası da en meşhur kışlalarımızdandır. İçinde binlerce asker sığınır. Hem ne kadar güzel, değil mi? Bu kışla değil. Belki bir kal'a.

- Kal'a dediğimiz de Sultan Selim-i Sâlis zamanında âdeta bu mevkiin büyük bir faidesi olduğunu hatırladım.

- Âferin! Sen tarihin bu derecelerine kadar dikkat eder misin?

- Evet efendim,; hem de eğitmeğe çalışırım.

- Bak. Şu ağaçlıklar içinde gördüğün bina da Haydarpaşa Hastanesidir. Böyle hastahânelerin faidesi çokdur. Cenab-ı Hak zevâlden masûn buyursun, devletimiz buraya bir çok masraf ediyor. Bu da büyük bir binadır. Cesur askerlerimizden biri hastalandı mı, buraya getirirler yatırır. Hizmetçileri, hekimleri var; bakarlar. İnsan kendi evinde görmediği rahatı burada bulur.

Oğlum, seyahatımız hem fennî hem de tarihî olacağı için şimdi sana bizi sürükleyip götüreren vapur hakkında biraz ma'lûmat vermeliyim icab ediyor.

Vapurun icadı pek eski değildir; zaten "vapur" demek su buğusu olduğunu bilirsin. İşte bu su buğusunun bir kuvveti hâiz olduğu anlaşıldığı zaman buharla işleyen makineler yavaş yavaş görünmeğe başladı. Bu başlangıç pek geç oldu ise de sonraları kemâl-i sür'atle ilerledi.

Önceden yandan çarhlı vapurlar yapıldı.

İşte makinayı görüyorsun yâ. Bu makina kazandan istim borularına giden su buğusu vasıtasıyla dönüyor. Şu "Piston"ların inip çıkması, merbut olduğu mile bir hareket-i devraniyye verdiği için iki yanına asılı olan çarhları döndürüyor.

Vapurların cümlesi yandan çarhlı değildir. Basıları "uskur"ludur; yani kayıçtan çarhlıdır.

Vapur duman vasıtasıyla istenilen cihete istenildiği kadar döner. Fakat insanlar her şeyi düşünmeğe başladıkları zaman, büyük denizlerde gidilecek istikameti dahi bulmak için pek güzel bir

alet icad etmişlerdir ki o da (pusula)dır. Eğer pusula olmazsa gemi şaşırır. Filvaki' geceleyin yıldızlar vasıtasıyla da istikamet bulunursa da her gece hava açık olmayacağından pusula fevkalâde hizmet görür.

Kaptanın yanında duran pusulanın ehemmiyetini anlamak için evvel-emirde (cihât-ı asliyye) denilen noktaları bilmelidir.

- Onları bilirim efendim: Şimâl, cenub, şark, garp

- Bunların aralarındaki istikametleri de bilir misin?

- Evet; şimal ile şark arasına (şimal-i şarkî), şimal ile garb arasında (şimal-i garbî), cenub ile şark arasına (cenub-ı şarkî), garb arasına dahi (cenub-ı garbî) denir ki bunlar haritalar üzerinde (vürud-ı riyah) yani "rüzgar gülü" denilen bir şekil ile gösterilir.

- Âferin! İşte pusula nokat-ı asliyyeyi tayin eder. Bak şu kutuya; ortada bir iğne var değil mi?

- Evet.

- İşte o iğne mıknatıslıdır. Bu iğne muvazenetle durdukça şu mavî ucu daima şimali gösterir. Artık şimal bulunca yüzünü o tarafa döner. Diğer cihetleri de bulursun.

- Evet; o zaman sağ tarafım şark, sol tarafım garb, arkam da cenup olur.

- Tamam! Artık yolu şaşırmazsın." ⁵⁵

Ahmed Rasim

"Şimendiferin de çanı çalındı. Bizim şu istasyonumuz Avrupa'da gördüklerimiz kadar büyük büyük değilse de yine de güzeldir... Artık sana şimendifer hakkında lazım gelen tafsilatı vermek zamanı geldi. Sen şimendiferin tarihini bilir misin? Hayır,

⁵⁵ Ahmet Rasim, Mekteb, nr. 15, s. 181-182-183.

efendim, bilmiyorum. Eğer söylerseniz memnun olurum. Ben de senin memnuniyetini bildiğim için vapurda buhar makinaları hakkında vermediğim tafsilatı vereceğim, iyice dinle: Bu, hem de nasihattir." şeklinde tren hakkında bilgi verildikten sonra: "*Görüyorsun â, şimendiferle gittikçe etrafımızda güzel güzel bağlar, köşkler, eğilmiş tarlalar görüyoruz.*"⁵⁶ diyerek seyahat esnasında görülen yerler hakkında geniş bir şekilde bilgiler verilerek seyahate devam edilir.

"...*Tarlalardan bahsediyoruz. Şurada sana ziraat hakkında ufak bir fikir verirsem memnun olursun zannederim.*"⁵⁷ Makalenin devamında ziraat hakkında daha da tafsilatlı bilgiler verilir, ayrıca ziraat ürünlerine zarar veren böcekler ve bunları def etme çareleri hakkında bilgiler anlatılır.

Yazar, ondokuzuncu sayıda ise telgraf hakkında açıklamalarda bulunur; sonra, pillerden bahseder, ayrıca yıldırım ve korunma çareleri hakkında geniş açıklamalar yaparak yola devam eder.

Asya'ya olan seyahat, derginin otuzbeşinci sayısında sona ermektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu son makaleyi de aynen alıyoruz.

"Gerek elektrik, gerek telgraf hakkında sana vermiş olduğum ma'lumat-ı ibtidaiyyeyi İzmit'e kadar olan seyahatımız esnasında ikmal edecek olursan biraz daha zihninin açılmasına yardım etmiş olurum. İşte bir tafsil söylüyorum. Dinle:

⁵⁶ Ahmet Basım, Mekteb, nr. 16, s. 196.

⁵⁷ a.g.e., nr. 17, s. 213.

Telgrafın asıl icadı yüz seneyi tecâvüz etmez; fakat yüzlerce sene evvel insanlar uzak mesâfelerden birbirleriyle konuşmak için bir takım işaretler keşfetmişlerdir.

- Bu işaretler nasıl idi?

- Pek eski zamanlarda yüksek tepelere ateş yakarlardı, yahut mesâfe adamlar tayin edip taht-ı mukabeleye alınan sözleri bağırlırlardı. Tarihçe eski milletlerden olup Fransızların aslı olan Gulûli'ler mühim vak'aları, düşmanın takibini, yahut muharebenin neticesini uzak mesafelere işaretlerle verirlerdi. Hatta bunun için arazi üstünde kaleler yapmışlardır.

Fakat bu türlü telgraflar evvelce belli, yahut melhuz olan işler için yarayabilir. Yoksa akılda hatırdan olmayan işler için nasıl yarayabilir?

- Bu işaretleri sade Gulûli'ler mi bilirlerdi?

- Hayır, Eski İraniler, Rumlar, Romalılar dahi meşaleler yakarak yahut bayraklar açarak konuşurlardı. Avrupa'ya giderken görmüş idim ki şimendifer me'murlarının boynunda asılı olan fenerler dahi trenlerin manevraları için yarıyordu.

- Evet, evet hatırladım: Fenerin hareketine göre tren manevra ediyordu.

- O vaktin âlimleri bu türlü telgrafı iyiden iyiye ıslah etmek için çalışmış iseler de muvaffakiyet hasıl olamamıştı. Bundan yüz sene evvel (Kolud Şab) namında biri evvelki usulden mükemmel bir usül muhabere icat eylemiştir.

Kolud Şab tahminen yüzyirmi sekiz sene evvel (Biolon) şehrinde doğmuştur. Gençliğinde ulûm ve fûnûna pek ziyade çalışmış, yirmi yedi yaşından itibaren işaretlerle icra-yı muhabere için en sade ve en kolay bir usul bulmağı düşünmüştür. Ertesi sene

kendinden evvel gelen zatlar tarafından aranıp bulunamayan usulü keşfetti. İcra ettiği bir sıra tecrübelerden sonra kâni olarak ihtirainı hükümete arz eyledi.

-Kabul edildi mi?

-Elbette. O zaman bunun hakkında yazılan bir fıkra kitaplarda muharrerdir. Bak nasıl yazılmış:

"Şab namında bir zât araları biribirinden dört veya beş fersah olan bir takım makinalar vasıtasıyla fikri işaretle nakl etmek için bir usul bulmuştur ki bu sayede bir emr-i hükümet, yahut havadis en uzak mesafeye bir kaç dakika içinde gidebilir."

Gördün mü? Şab ihtirainın semeresini tam otuz yaşında görmüştür. Şab'ın altı büyük kaleler, çan kaleleri üzerine vaz' edilirdi.

- Bu nasıl alet idi?

- Bak şu resme, görüyorsun ââ. Şab'ın altı bir kale üzerine konulmuş bir sırıktan ibarettir. Üzerine adına "meş'ura" denilen müteharrik bir alet konulmuştur.

"Bu üç parçadan mürekkebi olan meş'uraya muhtelif muhtelif vaziyet verilirdi. Bu vaziyetler işaretleri almağa me'mur olan adamların ma'lumu olduğundan her istasyonda bulunan me'mur derhal verilen işaretleri yazarak ötekine verir, bu vecih ile muhabere icrâ edilirdi.

- Bu halde işaretlerin nakli pek çok zor olurdu, değil mi efendim?

- Bilakis, Şab telgrafıyla bir havadis nakli pek çabuk olurdu. Hatta (Lîl) ile Paris arası 240 km. olduğu halde bir havadis nakli iki dakika sürerdi. (Berset) ile Paris arası 600 km. iken bir havadis yedi dakikada nakl edilirdi.

-(Estrazborg) ile Paris arası 480 km. olduğu halde altı dakikada muhabere edilirdi. Paris ile (Tolun) arası 828 km. iken onüç dakikada konuşulurdu. Lakin bunun bir kusuru var idi.

- Evet. Bendeniz de bunu düşünüyordum.

- Bakalım sen ne kusur buldun?

- Benim bulduğum geceleyin muhabere olamamasıdır.

- Sade gece mi yâ? Gündüzün hava bulutlu, rüzgâr olduğu halde bile muhabere edilemezdi.

- Demek ki, kışın hemen gayr-i mümkün gibi idi.

- Öyle yâ. Fakat bunun telgraf elektriği keşf edilinceye kadar pek çok faidesi görüldü. Şimdi gelelim elektriğ-i telgrafa.

- Öyle ise elektriği sana baştan anlatayım. Evvelce dahi söylemiş olduğum vecih ile "telgraf" kelimesi Yunanca iki kelimedenden mürekkep olup bunu biri (tele) yani uzak, diğeri (ğuraf) yani yazar manasınadır. Elektrik dahi "kehrîbâ" demektir.

Bu halde elektriğ-i telgraf demek elektrik vasıtasıyla uzak yere yazı yazmak demektir.

Kehrîbâ, cam, ipek, reçine gibi bazı cisimler sürtülünce bazı hafif cisimleri kendilerine çekerler. Küçük kâğıt parçaları merver tohumları. Kalem tüyleri derhal o sürtülmüş cisimlere yapışırlar. Mesela, elinize bir mehrîbâl mumusu çubuğu alın. Bu çubuğu bir çuhaya sürtün; bazı onu hafif cisimlere yaklaştırın. O zaman görürsünüz ki, o hafif cisimler derhal çubuğa müncezib olurlar. Demek ki, o cisimler de elektriklenmiştir. İşte bu eserin sebebine de "elektrikiyet" denir. Bu hal evvela kehrîbâda görülmüştür. ⁵⁸

Ahmed Rasim

⁵⁸ Ahmet Rasim, Mekteb, nr. 35, s. 501-502-503.

Ahmet Rasim'in bu yazıları arasına, anlatılan ve görülen yerlerin resimleri de konulmuştur. Yazar bu Asya'ya olan seyahatini sonuçlandırmayarak yarıda bırakmıştır.

d-)Sanat Yazıları, Resim(Sanayi-i Nefise)

Mekteb dergisindeki resimle ilgili yazılar "Sanayi-i Nefise" başlığı altında, yirmibirinci sayıdan itibaren, Saffet Bey tarafından kaleme alınmıştır. Biz, bu sanat yazılarının ne tür konulardan bahsettikleri üzerinde duracağız. Derginin yirmibirinci sayısında yazılan ilk makale, sanat yazılarına önsöz niteliği taşıdığından, bu makalenin aynısını alıp, diğerlerinden de, kısaca bahsedeceğiz.

"Sanayi-i Nefise -Resim- Birinci Ders"

"Başlayış. Hatt-ı müstakim, hatt-ı münhanî çizmek.

Resim öğrenecek olanlar için en evvel düşünülecek şey biltabi' kâğıttır. Resim kâğıdının en ucuzu ve şimdilik en elverişlisi kaba "kara kalem kâğıdı" denilen cinsidir. Bu cins kâğıdın bütün tabakasından dördte biri size vereceğimiz meşkler için kâfidir. Bu kâğıttan yapılan "albüm", yani resim defterleri hemen her kâğıtıda kurşun kalemi, resim tahtası, lastik, ve bu gibi saire resim edavatıyla beraber bulunabilir.

2- Kurşun kalemidir. "Kara kalem" yani altsız resim yapmak için BB., B.,HB markalı kalemleri tavsiye ederiz. Bu kalemlerin kullanılacakları yerleri göstermezden evvel bir resmin nasıl çizildiğini muhtasaran tarif edelim:

Evvela "madde"nin, yani resmini alacağımız şeyin hey'etini dikkatle muayene ederek başlıca noktalarının vaziyet ve mesafelerine ve küçüklüğünü, ve tekmil-i maddenin kabaca bir şeklini gösterir ilk "tertib çizgisi" alınır. Sonra bu çizilen çiziginin bazı noktalarını düzeltip ve sair noksanları tamamlanıp resmin "mükemmel çizgisi" yapılır. Bundan sonra da "süs" örülür.

B markalı kurşun kalemi resmin tertip çizgisini almak için kullanılır. Bu kalem ile çizgiyi alırken çok basmayıp hafif çiziniz. Bunun iki faidesi vardır: Biri bir yerinde hata ederseniz lastik örüldüğü vakit hem çabuk çıkar, hem kâğıt kabarmaz. Diğeri ise, tertip çizgisi aldıktan sonra B markalıdan daha keskin ve ayan hat çizin HB markalı kalemlerle mükemmel çizgiyi tamamlayacaksınız; çok yerlerinde de ikinci defa kalem yürüteceksiniz; eğer ilk çizgiyi alırken tenbihimize dikkat ederseniz maddenin evvelce kaba olarak çizdiğimiz hey'etini tashih ve tetkik ederken sizin için kolaylık olur. (İlerde bunu çok güzel anlayacaksınız) B markalı kalem süs örmek için de kullanılır; hususuyla süsün düz ve hafif yerleri bununla yazılır. BB markalı en son kullanılacak kalemdir ki süsün en koyu noktaları bununla örülür. Bu üç cins kalemden başka HH markalı dördüncü cins bir kalem daha vardır ki harita bilhisâb çizilecek resimler için pek elverişlidir.

Kalemi yontarken keskin bir çakı ile düz ve her tarafını bir kesmeğe, ve kalemin (şekil-1) deki gibi çentik, çarpık olmamasına dikkat ediniz. (şekil-2) Size resim çizmek için kalemin nasıl yontulacağını gösterir.

3-) Sizin çam ağacı gibi hafif bir ağaçtan yarım parmak kalınlığında, sathı düz bir yerde resim tahtanız olmalıdır. Resim tahtasının üzerine kâğıdınızı gereğince sürüp mahsusan yapılmış

düz tepelî "resim çivileri" ile çivilersiniz. Eğer tahtanın altına bir taraftan öbür tarafına kadar fazla olarak bir veya iki parça ağaç örülecek olursa tahtanın pek çabuk çarpılıp eğilmesine mani' olacağından a'lâ olur. Eğer çizeceğiniz mükemmel yahut ehemmiyetli resim ise kâğıdınızı şu yolda yapıştırmanızdır.

Kâğıdın altını, üstünü bir süngerle güzelce ıslatınız; fakat bunu yaparken yalnız süngeri dokundura dokundura ıslatıp ovarak kâğıdı kabartmamaya dikkat ediniz; sonra dört kenarını bir parmak kadar kırıp altına evvelce hazırladığınız suluca hamuru sürünüz; bilirsiniz ki kâğıt ısladıkça uzar. Bunun için kâğıdı ıslattıktan sonra iyiden iyiye yazılması için bir iki dakika bekleyiniz sonra tahtası üzerine düzce sürüp hamurladığınızı kırıp kenarlarını yatıracak bir bez veya lüzumsuz kâğıt ile bastırarak yapıştırınız ondan sonra hamurlu kenarlarından mâ'da kâğıdın ortasını bir daha ıslatarak düzce bir yere bırakıp kurutunuz. Kâğıdın hamurlu kenarları tamamen kuruyup yapışmıyaya kadar ıslak bulunmasına dikkat ediniz; yoksa kâğıt yapışmadan kurursa tekrar küçüleceğinden kenarları eski yerlerinden içeri kayar; bu halde pek gergin olmaz. Eğer şakird kâğıdını ta'rif-i vecih ile yapıştırmağa muvaffak olursa üzerine resim çizeceği kâğıt sathının düz ve gergin olması faidesini kazanmış olur. Boyu yirmidört, iki onyeddi parmak kadar olan resim tahtası yarım tabakalık kâğıdı alabilir bu kadar kâğıt da oldukça büyük bir resim için kâfidir. Bizim için lüzumlu bir de lastik kalmıştır. Lastik alırken beyaz ve sertini almayınız, kâğıdı harab eder. Resim için mahsus süzme lastik vardır. Her kâğıtçı dükkanında da bulabilirsiniz. Şimdi edevâtımız tamam olmağla resim çizmeğe başlayalım:

Şunu hiç hatırlınızdan çıkarmayınız ki, resimde terakkî kademe kademe olmalıdır.Yani, ibtidâ, sâde ve kolay meşkler ile uğraşmakla iktifa ederek bunlarda tamamen maharet kesb ettiğinizde, yalnız o vakit daha güç ve karışıkça meşklere başlar ve sa'yiniz neticesinde de muvaffak olabileceğinize ümitvâr olabilirsiniz; şunu da söyleyelim ki talebe her çalıştığı şeyde sabır ve teennî üzere hareketden ayrılmamalıdır. Bundan böyle görülecek dersleri de bu tenbihimizi hatırla bulundurmalıdır; çünkü resim öğrenmek için kitapta görülen ta'rifat ne kadar güzel olursa olsun resim yapılırken görmek ve gördüğünü taklit etmek kadar olmayacağı şüphesizdir. Binaenaleyh şu ta'rifatımızın iptida-yı emirde sizi teşevvüşe düşürmesi muhtemeldir."⁵⁹

Saffet

Resimden bahseden diğer makaleler de, bu giriş kısmında anlatılan bilgiler doğrultusundadır. Derginin yirmi ikinci sayısında "Sanay-i Nefise" başlığı altında yazılan makalelerin bir yerinde: "*....Şakird kalem kâğıt kullanmağa karar vermezden evvel her dersi ve derslerimizin birer küçük dersi demek olan her bendini dikkatle okuyup zihnine yerleştirmeli: O suretteki resim yaparken tekrar kitaba mürcaâta halet kalmamalı.*"⁶⁰ denmiştir. Makalenin devamında ise resim yapmak isteyenlerin bu işte iştiaklı olmaları gerektiği, yapacakları işi sevmeleri anlatılarak, resim yapmadan önce, resmi yapılacak şeylerin önceden zihinde iyice düşünülmesi ve bütün bunlardan sonra çizime geçilmesi vurgulanmıştır. Ayrıca,

⁵⁹ Saffet, Mekteb, nr. 21, s. 289-290-291.

⁶⁰ a.g.e., nr. 22, s. 304.

resim yapan kişinin, resim yaparken kalemi ve oturuşunu ayarlaması gerektiği üzerinde durulmuştur.

"...İhtimal, farkına varmışsınızdır ki dünyada mevcut kâffe-i eşyanın şekilleri iki türlü hat ile (yani hatt-ı müstakim, hatt-ı münhâfî) gösterilir. Ve tesâdüfe göre de bir maddeyi gösteren şekil kâmilen yahut müstakîm, ya münhâfî veyahut ikisinden mürekkeb olur. İşte bunların mevkileri, vaziyetleri, eğimleri ve insanların yaptığı bin türlü maddelerin şekillerini gösterir."⁶¹ Yazının devamında da, resim yapan çocukların, tabiattan ve tabiattaki şekillerden ilham alarak resim çizdikleri vurgulanmıştır.

Ayrıca, tabiatta bulunan varlıkların şekillerini, aynen çizmenin zorlukları üzerinde durulmuş bu zorluğu aşmak için resim yapmaya çalışanların sabır ve teennî ile çalışmalarını sürdürmeleri gerektiği söylenmiştir.

Farklı sayılarda yayımlanan resimle ilgili yazılar genelde birbirinin devamıdır: "Tek bir hat çizerken güya bir resim yapıyormuşsunuz gibi evvelce o hattın vaziyet ve mevkiini mülahaza ederek dikkatle çizmelisiniz. Çünkü, bir hat çizmekle büyücek bir resim yapmak beyninde bir fark yoktur. Eğer hat çizmekte meleke hâsıl etmiş olursanız resim yaparken yalnız onu tekrar etmiş olursunuz. Bizim de anlatmak istediğimiz şey budur."⁶² Makalenin sonundan buraya aldığımız cümlelerin izahı, makalenin baş tarafında geniş bir şekilde anlatılmıştır.

"Dünyada mevcut her cismin şekli iki türlü hat ile gösterilir demiştik. Bu sözümüz üzerine size bir misal getirelim ki bundan bir resmin tertibi denilen ve evvelce noktalar alıp sonra hat çizmekten

⁶¹ Saffet, Mekteb, nr. 24, s. 338.

⁶² a.g.e., nr. 25, s. 352-353.

ibaret olan usulün faidesini anlayasınız; ve bir cismin resmini doğru ve aslına mutabık olarak çizmek onu teşkil eden hatların mevkii ve mesafelerinin doğru olmasına mütevakkıf olduğu âşikar olduğundan bu tertib usulüne ziyâde dikkat etmemizi suret-i mahsusada tavsiye ederiz.”⁶³ Yazının devamında ise bu anlatılanlar, şekiller üzerinde gösterilerek, konuya daha geniş bir şekilde açıklamalar getirilmiştir.

Mekteb'in yirmisekizinci sayısında şekiller çizilerek, o şekillerin nasıl çizildiği ve nasıl çizilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Burada: “(Şekil:22) Dört basamaklı bir merdivenin profili yani görünüşüdür. Evvela basamakların meylini gösteren elif hatt-ı mefhumunu çiziniz... El fikrin bir altı olduğundan zihin evvelce aldığı şeyi ele aldırır. Bir çok adamlar vardır ki, iş öğrenen eldir diye iddia ederler; hatta bunun üzerine “eli işe alıştı, eli işe yattı” tabirlerini kullanırlar. Bu hatadır. Bilakis fikriniz bir işe iyiden iyiye yattığı zaman o şey’i eliniz az bir meleke ile taklid edebilir. Hasılı -evvelce de dediğimiz vecih ile- evvela fikrinizi terbiye ediniz sonra eliniz alışır. Şunu hiç hatırlınızdan çıkarmayınız ki, resimde terakki kademe kademe olmalıdır...”⁶⁴

Mekteb mecmuasındaki, “Sanayi-i nefise” başlığı altında yayımlanan makaleler, yirmisekizinci sayıda sona ermektedir. Bu yazıların hemen hemen bütününde; resim yapmaya yeni başlayan bir ortokul ve lise talebesinin nasıl çalışması, nelere dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca anlatılan konular şekiller ile de gösterilmiştir.

⁶³ Saffet, Mekteb, nr. 26, s. 371.

⁶⁴ a.g.e., nr. 28, s. 383.

III-TARİHİ YAZILAR

a-)Tarih-i Umumî

Mekteb Dergisi'nin birinci cildinin, tarihle ilgili makaleleri iki başlık altında anlatılmıştır. Bunlar: Tarih-i Umumî, ve Tarih-i Tabîî'dir. Tarih-i Umumî yazılarında; tarihi olaylar, tarihte kurulan ilk devletler, medeniyetler, ilk insan, insan nev'ileri, göçler gibi konular üzerinde durulmuştur. Tarih-i Tabîî ile ilgili yazılarda ise yeryüzünde yaşayan bazı canlıların, özellikleri anlatılmış, ayrıca bahsedilen hayvanların fotoğrafları da alınarak, özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tarih-i Umumî yazılarını, Tarihçi İbrahim Hakkı (Paşa) kaleme almıştır. İbrahim Hakkı (Paşa)nın, Tarih-i Umumî başlığı altında yazılan makalelerinden ilk makale, mukaddime niteliği taşıdığından, örnek metin olarak aynen alıyoruz.

"Tarih-i Umumî -Mukaddime- Hazret-i Nuh Tufanı"

Tarih, geçmiş zamanlarda insanlar arasında zuhura gelen her türlü vukuatı hikaye eden bir ilimdir; ve âdeta cemiyet-i beşeriyenin tercüme-i hâlî demektir. Tarih simdiye kadar gelip geçen milletlerin, devletlerin ne yolda terakkî ve tedennî eylediklerini göstererek bize faydeli işlere teşvik ve neticesi fena hareketlerden men' ettiğiinden bilinmesi herkesçe faydelidir.

Tarihin üç türlü menbaı vardır: Biri (Âsâr-ı Atika)dır ki eski milletlerin zamanlarından kalma binalar, dikili taşlar, silahlar

heykeller vesaire bu gibi şeylerdir. Bunlar kendilerini vücuda getiren adamların medeniyetçe ne derecede terakkî ettiklerini gösterir; hususuyla üzerlerinde yazılar da bulunursa o vakitlerin ahvâlî hakkında pek sahih ma'lumat verirler. Bir takımı (menkulat)dır ki şarkı ve hikaye suretiyle babadan oğula nakledilmiş şeylerdir. Bunlarda çok mübalağa ve hayal varsa da yine tarihçe faideleri ziyadedir. Üç menba'dan biri de (âsâr-ı mazbuta)dır; yani vukuata dair yazılmış şeylerdir ki bunlar evvelkilerden ziyade emniyete şayandır; Fakat bu kısım eserlerde de türlü türlü yalanlar, mübâlağalar olabileceğinden tarihi doğru yazabilmek için ma'lumatın alındığı menba'ları tetkik ve mülahaza ve biribirleriyle mukayese lazımdır ki "muâhaza-i tarihiyye" namı verilen bu usule tamamıyla riâyet müverrihlerin en başlı vazifesidir. Muhtelif vak'aların sebep ve mahiyetlerini aramak ve bunlardan umumî kaide ve kanunlar çıkarmak yolu da "hikmet-i tarih"dir.

Bazı ilimlerin tarihe çok yardımı vardır; ben-i nev'imizin vatani olan toprağın insanlar arasında zuhur eden vak'alara taalluku ziyade olduğundan arzın ahvalinden bahseden "coğrafya" ilmi tarihin en başlı muâvinidir. Tarihin bilmediği vakitlerde küre-i arzın ne gibi inklaplara uğradığını gösteren "tabakat-ı arz" ve insanların cinslerinden bahseden "etnoğrafya" yani "ilm-i insân ve insan-ı beşer" ve lisanlardan bahseden "ilm-i lisana" ve "ilm-i âsâr-ı atika" ve tarihçe bilinmeyen zamanlarda bir hayat olup ceset ve eserleri toprak altında kalan hayvanlarla efrâd-ı beşer hakkında ma'lumat veren "Palantoloji" yani (ilm-i müstehâsât) ve zaman hesabını gösteren "ilmi takvim" de tarihçe faideli ilimlerdenidir.

Tarihin bahsettiği vak'aların hangi zamanlara ait olduğunu göstermek için bir vak'a esas tutulup, diğer vak'alar o vak'adan şu kadar sene evvel ve şu kadar sene sonra oldu denilir ve bu esas tutulan vak'aya "re's-i tarih" ismi verilir. Musevîler hilkat-ı âlemi yani dünyanın yaratıldığını ve Hıristiyanlar da milâdî yani Hazret-i İsa -aleyhisselam-ın doğdukları zamanı re's-i tarih ittihaz eyledikleri gibi müslümanlar da Hicret-i Nebeviyyeyi yani Hazret-i Muhammed -aleyhissalat ü vessalam efendimiz-in Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye gittikleri zamanı re's-i tarih itibar eylemişlerdir ki bu vak'a milattan 622 sene sonradır.

Tarih üç büyük kısma ayrılır: Birincisi, hilkatten Din-i Mübin-i Muhammedi'nin zuhuruna kadardır; ikincisi, zuhur-ı İslamdan İstanbul'un Fâtih Sultan Muhammed Hân Hazretleri tarafından fethine kadar olan müddetdir. Üçüncüsü İstanbul'un Fethinden zamanımıza kadar olan devrî hâvidir.

Birinci devre (Kurun-ı Ülâ), ikinci devre (Kurun-ı Vûsta), üçüncü devre de (Kurun-ı Uhra, yahut Cedide) namları verilmiştir.

Üzerinde oturduğumuz arzın nasıl yaratıldığını daha ilim izah edemiyor; fakat Kur'an-ı Kerim delâletiyle arzın Hâlık Teâla -celle şanuhû- tarafından yoktan var edildiğini biliyoruz. Hilkatın tarihi layıkıyla ma'lum değildir; onun için Musevîlerin hilkatten başlayan re's-i tarihleri itibara şayan değildir. Ma'mâfih her halde ilmin gösterişine bakılırsa dünya yaratılalı pek çok zaman geçmiştir ki bu zamanı anlayabilmekten zihnimiz âcizdir.

İnsanın yaratılması çok sonra olmuştur. Hak Teâla Hazretleri arzı ve üzerindeki bilcümle cisimleri, nebâtâtı, hayvânâtı yarattıktan sonra mahlukatın en şerefliisi olmak üzere insanı yani Hazret-i Âdem -aleyhi's-selâm- ile ona eş olarak Hazret-i Havva-yı

halk buyurmuş ve bunları evvela cennet-i âlaya idhal edip sonra şeytan-ı lainin ivası ile bir emr-i ilahiye itaatsizlik etmeleri sebebiyle arza indirmiştir.

Hazret-i Adem (a.s.)ın zürriyeti çoğalarak kendi sağlığında çocukları, torunları kırkbin kişiyi bulmuş ve Adem evladından (Kabil)in kıskançlıkla kardeşi (Habil)i öldürmesi insanlar arasında ilk cinayet olmuştur.

Hazret-i Adem Peygamber olduğu gibi zürriyetinden Şit ve İdris Aleyhi's-selama da peygamberlik verilmiş ve bunlara "Suhuf", yani Cenab-ı Allâh'ın emirlerine hâvi risaleler nazil olmuştur. İnsanlar çoğaldıkça fenalık artıp ve fısk ve fücûr çoğalıp doğru yol bırakıldığından Adem'in onuncu batın evladından Hz. Nuh (a.s.)a taraf-ı Bârî'den risalet verilmiş ve fakat müşârü'l-ileyhin nasihatlerine de kimse kulak vermediğinden insanlara ceza için tufan vuku' bulmuştur. Şöyle ki: Ziyade yağmurlar yağıp her tarafta sular taşarak küf edenlerin cümlesi boğulmuş ve yalnız Hz. Nuh'un emr-i Rabbanî ile yaptığı gemiye kaçan üç oğlu ve iman eden sair bazı kimseler kurtulmuştur.

Muharremin onuncu günü Hz. Nuh ve evladı ve maiyyeti halkı Kürdistan cihetlerinde bulunan (Cudi Dağı)nda karaya çıkmışlar, ve bütün insanlar Hz. Nuh'un Hâm, Sâm, Yâfes nâmındaki üç evladı zürriyetinden hasıl olmuşlardır.

İnsanlar cins-i ebyad, cins-i asfar, cins-i esved namlarıyla üç büyük cinse taksim edilir. Cins-i ebyad yani beyaz renklilerde iki büyük şubeyi havidir ki birincisi Hind ve Avrupa'lıları yani Avrupa, Hind, İran, Türkistan ve Kafkasya akvamını, ikincisi de Sami'leri yani Arap ve Musevi'lerle Irak ve Suriye cihetleri ahali-i kadimesini müştemeldir. Ecnas-ı beşerden ikincisi olan cins-i esfer

yani sarı renkliler Moğol, Tatar, Çin, Japon ve Malezya akvamını müstemil olup Amerika sekine-i asliyesinde bu cinse mensup oldukları kaviyyen zan olunur. Lakin bunlar -renkleri kırmızımtrak olması cihetiyle- bazen "cins-i ahmer" namıyla ayrı bir cinsten addedilir. Cins-i esved yani siyah cins ise umumen zencileri muhtevidir. Bunlar evlad-ı ham'dan sayılırlar. Zenci cinsinin ahvâl-i tarihiyesi malum değildir; Tarih kısmen cins-i esverden, ve hususiyle cins-i ebyeden bahseder."⁶⁵

İbrahim Hakkı

Tarihe yardımcı olan ilimler, tarihin başlangıcı, tarihi devirler mukaddimede de anlatıldığı gibi anlatılarak, konunun anlatılmasına devam edilmiştir: "*Mukaddimede görüldüğü vecih ile insanın ne vakit yaratıldığını bilmek müşküldür; fakat bunun pek eski bir zamanda vuku bulduğu muhakkaktır. İnsan mahlukatın en şerefliisidir; gerek a'zasının mükemmeliyeti gerek akıl ve dirayet ve tahsil ve terbiyeye istidadı cihetleriyle bilcümle hayvanata tefevvükü şüphesizdir. Bu sebeple insanın yaradılışı da sair hayvanattan sonra olduğunda tereddüt edilemez.*"⁶⁶ Makalenin devamında, ilk insanlar, onların yaşayış tarzları, kavimlerin oluşması, hicretleri, ilk kavimlerin kurdukları medeniyetler hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler verilirken, kesin hükümler verilmemiş, anlatılan tarihi görüşler, sadece nakledilmiştir. Bir olay hakkında hüküm verileceği zaman, dini görüşler, ilmin tespit ettiği görüşler anlatılarak şahsi yorumlara fazla girilmemiştir.

⁶⁵ İbrahim Hakkı (Paşa), Mekteb, nr. 18, s. 199-200-201.

⁶⁶ a.g.e., nr. 18, s. 229.

Makalelerde anlatılan hadiseler, vukua geldikleri tarih dikkate alınarak aktarılmıştır. Kavimlerin oluşumu anlatıldıktan sonra memleketlerin kuruluşlarına geçilmiştir: *"Çin memleketi, mevkîf iktizası olarak, mine'l-kadim komşuları ile pek az ihtilât etmiştir. Çin'in şarkında bulunan denizlerin tehlikesi ve orada gemiciliğin güçlükleri o taraftan ihtilâtâ mani olduğundan son asırlarda seyr-i sefain hususunda hasıl olan terekkiyata ve bahusus asrımızda vapurların çoğalmasıyla mesafenin ve Tabîî maniaların eski derecede ehemmiyeti kalmamasına kadar deniz tarikiyle Çin'e giden olmamıştır..."*⁶⁷ Çin devletinin coğrafi durumu, insanların yaşayışları, Çin medeniyeti, Çin'de yetişen fûlozoflar, Çin'de ortaya çıkan dinler, mezhepler, Çinlilerin medeniyete olan katkıları yazının devamında genişçe anlatılmıştır.

*"Hind medeniyeti tarihçe en kadim addedilmek icab eden medeniyetlerden biridir. Çin, Hind, Keldanistan ve Mısır medeniyetlerinden hangisinin daha eski olduğunu tayin güç ise de karain-i ahvale bakılırsa kadimce Mısır medeniyeti cümlesine takaddüm eder gibi görünüyor..."*⁶⁸ Burada da Hind medeniyeti geniş bir şekilde anlatılarak, Hindistan'da yaşayan kavimler, yapılan göçler, dinler, mezhepler hakkında bilgiler verilmiştir. Hindistan'a birçok değişik insanlar göç ettiklerinden burada çok değişik inançlar ortaya çıkmıştır. Makalelerde bu dinler üzerinde de durulmuştur: *"Aryalar, Hindugüva ve Pâmîr yaylalarında oturdukları vakit itikad-ı mezhepleri pek sade ve basit idi. Vedalar'da münderic bazı ilahiler, dualar, manzumelerden anlaşıldığına göre o vakit ki dinin esası bazı kuvay-i tabiiyyeyi ma'but ittihaz etmekten ibaret idi..."*⁶⁹

⁶⁷ İbrahim Hakkı (Paşa), Mekteb, 20, s. 261.

⁶⁸ a.g.e., nr. 22, s. 293.

⁶⁹ a.g.e., nr. 23, s. 309-310.

Aynı makalede Arya mezhebi, Brahma mezhebi, Mani dini ve Buda dini hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca bu memleketlerdeki insan sınıfları hakkında da geniş açıklamalarda bulunulmuştur.

Tarihi olaylar ve görüşler anlatıldıktan sonra, bunların ortak yönleri birleştirilerek, verilen bilgiler doğrultusunda belli sonuçlara gidilmiştir: "*Ma'lum olan medeniyetlerin eskisi Mısır medeniyetidir. Hicret-i Nebeviye'den altıbin sene evvel Mısır'da bir muntazam cemiyet bulunduğu rivayet olunur. Hind cemiyeti bu derecede eski olmadığını görmüştük. Çin cemiyetinin eskiliği Çin'liler tarafından beyan olunursa da hicretten altmış asır evvel Çin'de hükümet teşkiline dair sahib ma'lumatı bir yerde bulamıyoruz. Binaenaleyh şimdiki halde eski Mısır cemiyetini insanların teşkil ettikleri en eski ve muntazam bir cemiyet olmak üzere kabule mecburuz...*"⁷⁰

Mısır medeniyetinin en eski medeniyet olduğu kabul edildiğinden, bu ülke hakkında daha fazla bilgi verilmiştir. Mısır'daki Firavunlar, firavunların kurdukları devletler, Mısır'da yaşayan sülaleler, yapılan savaşlar ve göçlerden bahsedilmiş; ayrıca Ben-i İsrail'in Mısır'a gelişi ve yapılan savaşlar geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Tarihi makalelerde Batı Asya'da kurulan Fenike, Turaniler, Babiller, Mezopotomya ve Asurya devletleri hakkında da tarihi bilgiler verilerek şöyle bir yorum yapılmıştır: "*Asurya memleketi Keldânistan'ın şimalinde idi ki takriben şimdiki Musul ve Diyarbekir vilayetlerine muadildir. Akvam-ı kadimenin cümlesinde olduğu gibi Asurya'lıların da hangi cinsten olduklarını tayin güçtür; fakat lisan ve mezhepçe tahmin olunan müşabehete nazaran Asuri'ler ve Keldani'ler cinsce birbirine yakın olduğu belkide*

⁷⁰ İbrahim Hakkı (Paşa), Mekteb, nr. 24, s. 328.

Asuri'ler de Turanî unsurunun biraz galip bulunduğu zannedilir..."⁷¹

Tarihi yazılarda, devletler tanıtıldıktan sonra, içte ve dışta, birbirlerine karşı yaptıkları savaşlar ve devletlerin coğrafi konumu üzerinde durulmuştur: "*Evvelki bahiste görüldüğü üzere Asurya hükümdarı Salmanisrik Suriye'yi istilaya teşebbüsü esnasında Mısır'da da Sabâku tarafından büyük bir devlet teşkil edilmişti. Suriye'nin tasarrufu için Asurya ve Mısır arasında da bir büyük muharebe vukuu zaruri hükmünü almıştı ki bu muharebe de İsrailiye ve Yahudiye'nin Mısır tarafını iltizam eylemeleri de pek tabîf idi.*"⁷²

İran devletini anlatan yazının bir yerinde İran şöyle tanıtılır: "*Zamanımızda "İran" namı yalnız Acemisana verilir. Ahd-i kadimede İran dairesi daha vasi' idi. Kadim-i İraniler ki ahd-i kadimede Med ve Fars namıyla iki şubeye ayrılırdı, şimdiki Acemistan dahilinde bulunan İlam memleketi ahalisinden neslen farklı idiler.*"⁷³ Makalenin devamında İran'daki inançlar, kurulan medeniyetler gibi konular anlatılmıştır.

Tarih-i Umumî başlığı altında yazılan yazılar bu tarzda devam etmektedir. Eski medeniyetler ve devletler hakkında geniş bir şekilde bilgiler verilerek yazılara devam edilmiştir.

⁷¹ İbrahim Hakkı (Paşa), Mekteb, nr. 39, s. 565.

⁷² a.g.e., nr. 40, s. 581.

⁷³ a.g.e., nr. 48, s. 677.

b-)Tarih-i Tabiî

Tarih-i Umumî başlığı altında yazılan makalelerin tamamı İbrahim Hakki (Paşa) tarafından yazıldığı halde, Tarih-i Tabiî hakkında yazılan makaleler değişik yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Tarih-i Tabiî yazıları, genelde yer yüzünde yaşayan bazı hayvanların tanıtımını ve incelenmesini kapsamaktadır. Bu durum makalenin birinde şöyle anlatılır: "*Tarih-i Tabiî, yer yüzünde mevcut kâffe-i hayvanat ve nebatât ile topraklar altında bulunan her nev'i madenler hakkında ma'lumat verir bir fenn-i mühmeddir.*"⁷⁴ Tanıtılan her canlının resmi de çekilerek, ilgili makalenin baş tarafına konulmuştur. Bu bilgilerin çoğu o dönemde Avrupa'da çıkmakta olan bazı dergilerden ve bilimle ilgili kitaplardan alınmıştır. Hatta çekilen fotoğraflar bile Avrupa'dan getirilmiştir.

"*Şu yukarıdaki resim gündüzleri bahçelerde parıl parıl parlayan, ve gayet güzel renkleriyle gözlerimizi kamaştırarak ele geçirmek için bizi de arkasından koşturan (gündüz kelebeği)dir. Bunlar yumurtalarını ağaçların çiçekleri üzerine bırakırlar. Bu çiçeklerden yetişen meyvelerin içinden bir takım kurtlar çıkar ki işte o kurtlar bu yumurtalardır. Demek oluyor ki bir çok kurtlu meyveler hep kelebeklerin şerlerine uğramışlardır.*"⁷⁵ Makalenin devamında kelebeğin özellikleri geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Devamındaki sayıda tahta kurusu kurtunun resmi büyültülerek makalenin baş tarafına konulmuş hakkında ilmi ve fenni bilgiler verilmiştir.

⁷⁴ Mustafa Refik, Mekteb, nr. 30, s. 421.

⁷⁵ Mehmet Hayrullah, Mekteb, nr. 2, s. 24.

Derginin yedinci sayısında Mehmet İzzet, "Zürafa" ve "Kırlangıç"ı tanıtmıştır. Burada, Zürafa'nın hangi hayvan grubuna girdiği, hangi hayvanlara benzediği, kaç dişi olduğu, yaşadığı ülkeler ve beslenmesi gibi özellikleri anlatılmıştır.

Yine Mazhar Bey, Kedi başlığı altında Kedi ve Baykuş hakkında bilgiler vermiş ve makalenin baş tarafında: "Kedi arslanın küçük bir numunesidir. Tabiatı, şekli, sertliği tıpkı arslana benzer..." şeklinde giriş yaparak Kedi ve Baykuş'u tanıtmıştır.

*"Geyiğe bakılınca en evvel göze, ağaç dalları şeklindeki sivri boynuzları çarpar; boynuzlar kemale erince hepsi düşerek yerlerine yenileri çıkar..."*⁷⁶

*"İnek "hayvanat-ı mectere" denilen geviş getirici, yani yediği otu bir kere yuttuktan sonra tekrar ağzına getirerek iki defa çiğneyici hayvanlardandır..."*⁷⁷

*"Haşerat içinde en ziyâde cem'iyetli yaşayan sanat ve maharetleri ile hayret ve taaccübümüzü celbedenler -karıncalardan sonra- arılardır..."*⁷⁸

*"Dört ayaklı hayvanların en büyüğü, en kuvvetlisi fildir. Filden daha büyük bir hayvan yoktur. Buradaki resmimizde dahi görüldüğü üzere, filin gayet büyük olan vücudu âdeta birer kalın ve kısa direk gibi uzanan dört bacak üzerine istinat etmiştir..."*⁷⁹

*"Hayvanat-ı zaiife yani yılan, kertenkele, timsah gibi sürünen hayvanlardan biri de "selhfiye" denilen kaplumbağalardır..."*⁸⁰

"Tarih-i tabiî taksimatınca yılanlar, "zulfikarât" yani ale'l-umum sırt kemiğine mâlik olan hayvanlar sırasında zikrolunurlar

⁷⁶ Mehmet Hayrullah, Mekteb, nr. 14, s. 178.

⁷⁷ a.g.e., nr. 15, s. 190.

⁷⁸ Ahmed Fethi, Mekteb, nr. 18, s. 239.

⁷⁹ Mehmet Refik, Mekteb, nr. 20, s. 270.

⁸⁰ Ahmet Fethi, Mekteb, nr. 21, s. 285.

*ise de bu sınıf meyânında kendilerine mahsus bir mevkileri vardır.
Şöyleki..."⁸¹*

Tarih-i Tabiî başlığı altında yayımlanan yazılardan kısa kısa alıntılar yaptığımız makalelerde; Geyik, İnek, Arılar, Fil, Yılan, Kertenkele, Timsah ve Kaplumbağa hakkında geniş ve ilmi bilgiler verilerek bu canlılar tanıtılmıştır.

⁸¹ Mehmet Refik, Mekteb, nr. 22, s. 359.

IV-DİN VE AHLÂK

Din ve ahlâk ile ilgili yazılan yazılar şu başlıklar altında kaleme alınmıştır: "Vazife ve itaat", "Ahlâk", "Din ve ahlâk", "Vazife-i insaniyye".

"Vazife ve itaat" başlığı altında yazılan ilk makalede: *"Din, insaniyyet bize öyle vazifeler göstermiştir ki o vazifelerin icrası yine kendi nefsimiz için saâdet ve selameti muciptir. Bunların başlıcası, belki eşref ve a'lası Kur'an-ı Kerim'in "İttebiû..." fermude-i celili hükmünce evvel emirde Halık-ı Kâinât olan Cenâb-ı Bariye ibadet, "saniyen meb'us min indillâh" yani bize doğruluk yollarını göstermek için kabl-i ilahiden gönderilmiş olan Peygamber-i Zî-şana, onlardan sonra ulu'l-emre itaât vazifesidir..."*⁸² Bu makalenin devamında, islamiyete göre ulu'l-emre itaatın farz olduğu âyet ve hadislerle anlatılıp, konunun ehemmiyeti vurgulanmıştır. Derginin çıktığı dönemde, ülkenin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik ve sosyal şartlar düşünüldüğünde, bu mevzunun üzerinde, niçin önemle durulduğu anlaşılabilir. Makalenin devamında ise Sultan II.Abdülhâmid'e mutlaka itaat edilmesi gerektiği üzerinde ısrarla durulmuştur.

Derginin devamındaki sayılarda, insanın vazifesinin ulu'l-emre itaatten sonra, ilim öğrenmek olduğu anlatılmıştır.

Bazı makalelerde de insanın yaratılışı, nasıl büyüdüğü, anne ve babaların çocuklarını iyi yetiştirmeleri gerektiği üzerinde önemle durulmuştur: *"İnsan bu dünyaya nasıl gelir? Çırılçıplak; karın aç, dil söylemekten, göz görmekten, ayaklar hareketten, beyin vücuda*

⁸² Reşad, Mekteb, nr. 1, s. 2.

arız olacak her türlü fenalığı def'e çare bulabilmekten aciz!"⁸³
Yazının devamında ise çocukların anne babalarına itaat etmelerinin en büyük vazifeleri olduğu söylenmiştir.

Ahlâk başlığı altında, hemen hemen her sayıda ibretli ve çocuklara öğüt verici bir hikaye anlatılmıştır. Örneğin derginin üçüncü sayısında şöyle bir hikaye anlatılmıştır:

"İki kardeş var idi. Birbirlerini kıskanırlar idi. Her söz başına kavga ederlerdi. Bir gün babaları nasihat verdi. Dedi ki: - Size bir misal söyleyeceğim; dinleyin: Bir gün sol el sağ eli kıskanır, kavgaya başlar; o, ötekinin elinde bulunanı koparıp almak ister. İkisi de uruşur, ikisi de incinir. O zaman kafa ikisine birden: -Sizin ikiniz de bir kan ile beslenmiş kardeşsiniz; görmüyor musunuz? Birbirinize ettiğiniz fenalık öbürüne de sirayet ediyor. Birbirinizle kavga edeceğinize yardım edin! Bunun üzerine peder sözünü değiştirerek: -Çocuklar! Siz masaldaki eller gibisiniz. Birbirizle kavga edeceğinize kucaklaşın! Dedi. İki çocuğu kolları arasına alarak birbirini kucaklamağa mecbur etti.

*-Tenbih- Kendi kardeşine fenalık eden, kendine etmiş olur."*⁸⁴

Derginin dördüncü sayısında "Kunduracı ile Sarraf" başlığı altında yine ahlâk ile ilgili bir hikaye anlatılmıştır. Hikayede her sabah işine giden, yolda giderken ve çalışırken keyif ile türkü söyleyen ve rahatı yerinde olan bir kunduracı ile, zengin olup rahatı ve keyfi yerinde olmayan bir altıncı sarrafın durumu hikaye edilmiş, hikayenin sonunda da şu ibretli cümle söylenmiştir: "*İnsan daima*

⁸³ Reşad, Mekteb, nr. 2, s. 22.

⁸⁴ Ahmed Rasım, Mekteb, nr. 3, s. 36.

aza kanaatla Ően ve Őad olmalıdır; yoksa tama' insanın her türlü huzuzatını imha ve sahibini rezil ü rüsvâ eder."⁸⁵

Mekteb'in onbirinci sayısında "Kumar" başlığı altında, yazılan hikayede; Cevdet isminde bir çocuğun önce, okuldaki başarısı ve terbiyesi anlatılmakta, sonra kötü bir adet olan kumara tutulduğu ve bu kumar oynaması sonucu defter ve kitaplarını bile satıp kumara verdiği, okulu bıraktığı, ayrıca kumarın kendisini hırsızlığa yönelttiği ibretli bir şekilde anlatılmıştır.

Onbirinci sayıda ve ondördüncü sayılarda "Din ve Ahlâk" başlığı altında şöyle iki hikaye nakledilmiştir:

"Yağmur"

"Bir köylü tacir, pazarda sattığı eşyanın parasını atının terkisindeki heybeye koymuş, köyüne dönmüş idi. Yağmur yağıyor, zavallı adamcağız kemiklerine kadar ıslanıyordu. -Bunun için yağmurdan Őikayet yollu ağzına geleni söylüyordu. Bu hal ile bir müddet gittikten sonra yolu bir ormana tesadüf etti. Aksiliğe bakınız ki yolunu dehşetli bir hırsız kesmiş idi! Tacir bu hali görünce telaş etti. Hırsız ise tüfengini doğrulttuğu gibi tetiğini çekti. Lakin - bereket versin ki- ateş almadı. Çünkü barut yağmurdan ıslanmıştı. Biçare süvari hemen atını dört nala sürerek kaçtı. Neden sonra da kendi kendine: -Aman Yarabbi! Tövbeler olsun! Demin ne büyük isyanda bulunduğumu Şimdi anlıyorum! Eğer hava yağmurlu olmamış olsaydı, Şimdiye kadar çoktan helak olmuş olurdum. Çoluk çocukta nafile yere yolumu gözetlemiş olurlardı. Biraz evvel vücudundan Őikayet ettiğim yağmur, işte hem canımı, hem malımı

⁸⁵ Mehmed İzzet, Mekteb, nr. 4, s. 46.

kurtardı! İlahî! Kudretinden suâl olunmaz, her işin bir hikmet üzerinedir! diyerek istiğfara başladı.”⁸⁶

“Güneşin Şuâı”

“Behzâd uykudan henüz kalkmıştı. Gözleri açık olduğu halde odanın içini göremiyordu. Bu aralık pencerenin kapanık tarafından içeriye doğru güneşin şuâı girdi. Çocuk bu şuâa baktı. İçinde evvelce göze görünmeyen bir âlem gördü. -Bu âlem, altın parçaları gibi parıl parıl parlayan ufak, ince tozlardan ibâret idi. Sade bu mu? Hayır; ziya içinde oynayan, uçuşan bir takım kanatlı böcekler de vardı. - Behzâdın validesi geldi. Behzâd hem urbasını giyinmekle uğraşır, hem validesine söz anlatmağa çalışırdı. Dedi ki: -Anne! Ben uyandım, bir şey görmüyordum. Lakin güneşin aydınlığı bana bin türlü şey gösterdi.- Validesi çocuğunu severek dedi ki; evet oğlum. İlim de güneşin aydınlığına benzer. İnsan okursa bin türlü şey görür, öğrenir. Cehalet de karanlık odadır. İnsan ne derece çalışır ilim öğrenirse o odayı o derece aydınlatmış olur!”⁸⁷

Daha önce söylediğimiz gibi, bu dergideki yazılar idadî ve rüştiye mektebine devam eden çocuklara yöneliktir. Bazı ahlâk ve dini mevzular bu şekilde ibretli bir hikaye anlatılarak çocuklar ilme teşvik edilmiştir.

“Din ve Ahlâk” başlığı altında yazılan yazılarda sadece dinî ve ahlâki mevzular anlatılmıştır. Bunun yanında, fennî mevzulardan bahseden yazıların bazılarında fennî ve dinî ilimler birleştirilerek anlatılmıştır. Yani kâinâтта incelenen varlıkların; insanı, Allâh’a

⁸⁶ Mehmed Esad, Mekteb, nr. 11, s. 139-140.

⁸⁷ Ahmet Rasım, Mekteb, nr. 14, s. 178-179.

yönelttiği, bu ilimleri öğrenmekle, insanın Allâh'ı daha iyi tanıyacağı vurgulanmıştır. Dergi'de, anlatılan fennî konuların nasıl anlatıldığına örnek teşkil etsin diye "Kozmoğrafya" başlığı altında yazılan bir makalenin aynısını almayı uygun görüyoruz.

"Kozmoğrafya"

Fünûnun hey'et-i mecmuasına atf-ı nazar olunursa görülürki cümlesinin mevzuu "kâinât", gayesi dahi "marifet-i kâinât"dır.

Filhakika, bizimde dahil bulunduğumuz "kâinât"ın ne demek olduğunu, neden ibaret bulunduğunu anlayabilmek için çare-i yegane "ulûm ve fünûn" dediğimiz ma'lumat-ı beşeriyyeyi cem' ve ihâtadan ibarettir; bunun neticesinde dahi "kâinât"ın mahiyeti nazar-ı hakikat önünde tezâhür eyler.

"İnsan" denilen mahluk dahi işte bu hakikatı idrak ile ma'lumat-ı mebhuseyi cem' ve bu vecih ile "kâinât"ı öğrenmeye çalışmağa me'murdur.

Bu mecburiyeti layıkıyla anlamak için biraz düşünelim: Cenab-ı Hak insanı niçin halk buyurmuştur? Sade yesin, içsin, gezsin, yürüsün, diye mi?... Eğer maksad bu olsa idi, insanın yaratılmasına lüzum kalmazdı; çünkü işte o maksadı "hayvan" dediğimiz binlerce mahlukat ma-ziyadetin ifa etmektedirler!

Halbuki hilkat-i beşerdeki maksad pek âlidir: Hazret-i Halık insanı halk ve bir de "zeka" ihsan ile cihana yalnız vezâif-i hayvaniyelerini ifadan başka bir merbutiyetleri olmayan hayvanlardan mümtaz ve müşerref kılmıştır. "Ma'rifet"ın mevku'f-ı aleyhî "zeka" olduğundan Cenab-ı Hakk'ın bunu insanlara ihsan

buyurmasındaki maksad dahi bunların iktisab-ı "ma'rifet"le ihraz-ı şeref ve şan etmelerini irade buyurmaktan ibarettir.

"Ma'rifet" denilen şey ise Cenab-ı Vâhib'ul-atâyânın azamet ve kudret-i samedâniyesini idrak ile daima takdis ve tebcilden ibaret olduğuna göre o Halık-ı Zü'l-celâlin ben-i beşeri halk buyurmasından maksad dahi kudret ve azamet-i ilahiyesinin derecesi âle'l-âlenî irae ve isbat eden hey'et-i kâinâtı tetkike sevk etmekten başka birşey olmadığı tahakkuk eyler.

Ey, bu tetkik neyle olur? Yemekle, içmekle değil; çünkü bunlar "vezâif-i hayvaniye"dendir; Halbuki insanın insaniyeti "vezâif-i insaniye"sini ifa etmesiyle kaimdir. "Vezâif-i insaniye" ise iktisab-ı ilm ve marifet ederek bunlarla âmil olmaktır. Demek oluyor ki kâinâtı tetkik için mevzu' ve me'sus olan tarik-i hakikat "fünûn ve ulûm" denilen ma'lumatı beşeriyyedir.

Bu tafsilatla sadetten çıkıyoruz zan olunmasın, bilakis lazım'ul-ifâ bir vazife icra ediyoruz; yani "Kozmoğrafya" mukaddimesi yazıyoruz. Şimdi ulûm ve fûnûn denilen âleti eline alarak kâinâtı nazar-ı temaşaya almış olan insanı düşünelim:

Bu insan iki suâl halletmeye muhtaçtır; bu suâller "neyim? neredeyim?"den ibarettir ki bu suâlleri halleden insan kâinâtı öğrenmiş, binaenaleyh kudret-i samedâniye hakkında bir fikr-i icmalî peyda etmiş olur. Elhâsıl, herşey bu iki suâlin hallinden ibarettir.

Kâffe-i fûnûn dahi bu suâllerin halline vasıtaadır. Bunu da anladık; şimdi düşünelim ki bizim öğrenmeye mecbur olduğumuz şey sakın olduğumuz cihan yani "Küre-i Arz"dır. Vâkiâ "kâinât" bundan ibaret değildir; fakat bizim kâinâtımız "küre-i arz" ile onun

tabi' olduğu "âlem"dir. Binaenaleyh idrakına me'mur ve mecbur olduğumuz şey de budur.

Biz iki suâl halledecek değil mi idik? "Neyim? nerdeyim?". Tabi'dir ki bunlardan en evvel "nerdeyim?" suâlî halledilecektir; diğer suâl bundan sonra gelecektir.

Bizim nerede olduğumuzu tekrar söylemeğe hâcet yoktur; "Küre-i Arz" da sanınız. Pek kolay anlaşıldı ki her şeyden evvel öğrenmekliğimize lazım olan şey "Küre-i Arz" dır. "Küre-i Arz" ı öğrenmek için de kâffe-i fûnûnu öğrenmiş olmak lazımdır; fakat bu fûnûnun hepsinden mukaddem, -amma onun da mukaddemâtını hazırladıktan sonra- "Kozmoğrafya" yı bilmeliyiz.

Hikmet-i tabiyye, Tarih-i Tabiî, Kimya, hep küre-i arzın mürekkebatıyla coğrafya taksimat-ı sathiiyesiyle tabakat'ul-arz taksimat-ı dahiliyesiyle müştağildir. Halbuki bunların hepsine takaddümü derkâr olan "Kozmoğrafya" seyyaremizin nerede bulunduğundan bahs eyler ki bunun ehemmiyeti her şey'e faiktir. Bunu daha ziyade tavzif için size bir misal göstereyim.

Bir meydanın orta yerinde her şey'i mükemmel bir hane tasavvur ediniz; farz ediniz ki siz de bu haneyi teftiş me'mursunuz. İlk işiniz ne olacak? Biltabi', hanenin nerede bulunduğunu, etraf ve civarını, vaziyet ve ahval-i zahiriyesini tetkik edeceksiniz, değil mi?

Ama bu müfettişlik vazifesini ifa edebilmek iktidarını haiz bulunmanız için mesafeye felana vukufunuz olmak lazımdır. Haneyi böyle haricen anladıktan sonra içine gireceksiniz. Sırasıyla taksimat-ı dahiliyesini, tarz-ı ma'muresini malzeme-i inşaiyesinin ne gibi şeyler olduğunu, sonra mefruşatını ve müftereât-ı sairini öğreneceksiniz.

Nihayet dahi hanenin sakinlerini tedkike girişip bunların kimler olduğunu, mahiyetlerini, tercüme-i hallerini, lisanlarını velhasıl ef'âl-i sairesini tetkik edeceksiniz. İşte, haneyi bu vecihle öğrenerek tetkikatınızı ikmal ile müfettişlik vazifesini ifa etmiş olacaksınız. Şimdi o haneyi "küre-i arz", o meydanı "feza" farz edelim de şöyle bir tatbik icra eyleyelim:

Küre-i arz'ın bulunduğu meydanı öğrenmek için "hey'et" denilen fenn-i âlî vadır. Sonra küre-i arzın civarla olan münasebeti, vaziyet ve ahval-i zahiriyesi için "Kozmoğrafya" gelir. Görünüyor ki "hey'et" ile "Kozmoğrafya" adeta bir siny(?) gibidir. Şu kadar ki "Kozmoğrafya" bilhassa küre-i arz ile iştigal ederek "hey'et" kadar ecrâm-ı semaviyeye karışmaz. Ama unutmayalım: Böyle tetkikata girişmek için ma'lumat-ı evveliyeyi istihzar etmiş olmak lazımdır. Bu malumat bilhassa çokca hesap ve hendeseden, biraz da hikmet-i tabiiye ve kimyadan ibarattır. Sonra küre-i arzın taksimat-ı hariciyesi gelir ki bunu da "coğrafya" mızla öğreniriz.

Sırasıyla tabakat'ül-arz ve saireyi öğrenerek nihayet insanlara geliriz. Bunların mahiyetleri için "fizyoloji" yani fenn-i menafi-il arz ve saire gibi bazı fünûndan "ilm-i tıp" kapısı açılır.

Küre-i arz'ın muhteviyatı için "tarîh-i tabîî" miz vardır. Sonra insanların tercüme-i halini dahi görmek için "tarîh"imize müracaat ederiz.

Bu vecih ile iki sualî mükemmelen halletmiş oluruz. Vakîâ, pek muhtasar geçtik; fakat bir "usûl-i tahsil" yazmadığımız için bu kadarla iktifaya lüzum vardır."⁸⁸

Ali Muzaffer

⁸⁸ Ali Muzaffer, Mekteb, nr. 40, s. 607-608.

Daha önce söylediğimiz gibi "vezaif-i insaniye" başlığı altında yazılan bir çok makale yazılmıştır. Dergide, bu mevzu üzerinde ısrarla durulmuştur. İtaât konusu o dönemde çok ihmal edildiğinden, konuya çok tahşidat yapılmıştır. Bu konuya örnek olsun diye derginin elli ikinci sayısında "Vezaif-i İnsaniye" başlığı altında yazılan makaleyi de aynen almak, konun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

"Vezâif-i İnsaniye"

"Cebnab-ı Hakkın insanı halk buyurmasından maksad cihanı tetkik ile her köşede nazarına müsâdif olacak âsâr-ı kudret-i samedaniyyi görerek tezyid-i ubudiyet ve kendine bu kadar mes'udiyet ihsan buyuran ma'buduna şükr etmesinden ibarettir. Bir kere düşünelim ki hayatın esası ruhanidir; binaenaleyh asıl hayatı da zevk-i ruhanide aramalıdır ki bu zevk dahi kitab-ı tabiatı mütalâa eylemektedir.

O mutalâa ki her dakika kariîne Cenab-ı Vacib-ul vücudun azamet ve kudretini ihtar ile ubudiyetini tezyit eder.

"Zevk-i cismanî"yi hiç bir zaman hayat-ı beşerin makasad-ı esasiyesinden addedemeyiz.

Çünkü yiyip içmek, yatıp uyumak vesaire gibi telezzüzattan ibaret olan "zevk-i cismanî" hayvanda da vardır.

Hem ne hacet; bunlar zaten insanın vezaif-i hayvaniyyesini teşkil eyler. Bu halde yalnız vezaif-i hayvaniyye ile hayatın hüsn ü isti'mal edilmiş olması tasavvur olunamaz.

Yâ acaba, akıl ve zeka ile hayvanlardan tefrik-i temyiz edilerek "nüsha-i kebir" tesmiye edilmiş olan insanın insaniyeti nerede kalıyor?

Görüyoruz ki zevk-i cismaniye ait şeylerin kâffesi insanın vezâif-i hayvaniyesini teşkil eyler; yâ "vezaif-i insaniye" hangileridir?

"Vezaif-i insaniye" hayatın cihet-i ruhaniyesidir ki yukarıda dediğimiz gibi bu da zekayı, hüsnü isti'mal ile mekteb-i tabiatta sa'y ve gayretten ibarettir.

Bu sa'y ve gayret ise ulûm ve fûnûn ile olur. "İnsanın hayvaniyyeti yemekle, insaniyeti okumakla kaimdir" denmiştir ki ne kadar doğrudur.

İşte ben yiyip içiyorum, yatıyorum; tasarrufat-ı hayvaniyem mükemmel!

Yalnız bunlarla kalırsam bana "insan" diyebilir misiniz? Deseniz bile hakikata karşı büyük bir yalan irtikap etmiş olursunuz!

Zira benim bu hareketımı yani yemekliğimi, içmekliğimi, yatıp kalkmaklığımı, tasarrufat-ı hayvaniyemin, mükemmeliyetini - dikkat etseniz- hayvanlarda da görürsünüz!

Fakat, yalnız vezaif-i tabiiye-i hayvaniyemi îfa ile iktifa etmeyip tembelliği terk ile fitraten herkes gibi mecbur olduğum zekayı hüsn-i isti'mal eyleyerek okusam, yazsam, fûnûn ve ulûma çalışarak Cenab-ı Hakk'ın her gün gözümün önünde durarak hayretimi arttıran âsâr-ı kudretini tedkik eylesem hayvanlıktan çıkmış ve bir "insan" olmuş olurum.

Öyle değil mi?

O zaman vezaif-i hayvaniyem mukabilinde vezaif-i insaniyemin dahi icra-yı ahkam etmesiyle ne kadar mes'udane yaşarım!

O zaman, öte tarafta, tembelliği hesabıyla artık çalışmaktan da kalmış, bol bol yatıp uyumasını bilir bir adam bana nispetle âdî bir hayvan menzilesinde kalır!

Elhasıl, hayatın cihet-i ruhaniyyesi "sa'y" olup çalışanlar hemcinsleri arasında daima mümtaz ve makbul olurlar ve bu vecihle tam bir ömür sürerler. Anlaşıldı ki vezâif-i insaniye daima çalışmaktan tahsil-i ulûm ve fûnûn eylemekten ibarettir."⁸⁹

Ali Muzaffer

⁸⁹ Ali Muzaffer, Mekteb, nr. 52, s. 765-766.

V- MUHTELİF KONULAR

Mekteb dergisinde yazılıp yayımlanan; "Lisan", "usûl-i inşa", "mektublar", "seyahat yazıları" ve "sanat yazıları"nı, ayrı başlıklar altında inceledikten sonra, Derginin farklı sayılarında, çeşitli konularda yazılıp yayımlanan nesir yazılarını da "Muhtelif Konular" başlığı altında inceleyeceğiz.

Derginin ilk sayısında "vazife-1-itaat" başlığı altında bir yazı yayımlanmıştır. Bu yazıda; O dönemde itaatın nasıl olacağı, kimlere itaat edileceği Kur'an-ı Kerim'den de âyetler alınarak anlatılmıştır. Ayrıca padişaha itaatın şart olduğu, padişaha itaatın Allâh'a ve Peygambere itaat olduğu vurgulanmıştır.

Derginin devamındaki sayılarda, padişaha itaatten sonra, insanların başka ne gibi vazifeleri olduğu anlatılmıştır. Yine, derginin birinci sayısında Mazhar Bey, "tahsil-i ulûm ve fûnûn" başlığı altında ilim ile ilgili ilmi teşvik edici bir makale yazmıştır. Bu makalede, Ekrem ve Mesut adında iki çocuğun durumları hikaye şeklinde sunulmuştur. Ekrem, kafası çalıştığı, terbiyeli ve dürüst olduğu halde bu durumunu muhafaza edemeyip, haylazlık yaptığı, haylazlığı sonucunda eski çalışkanlığını kaybettiği; buna karşılık Mesud'un zekası, akli fazla çalışmadığı halde, çalışkanlığı ve dürüstlüğüyle, sonradan zeki bir çocuk olduğu anlatılmıştır. Bundan sonra, ilim öğrenmenin çok faydalı olduğu üzerinde durulmuş ve yazının bir yerinde ilimle ilgili şu açıklama yapılmıştır: "...İlim rütbesi, rütbelerin en büyüğüdür...İbnü'l Mübarek: Cenab-ı Hak eğer bana bu akşam öleceğimi bildirseydi, şu günümü tahsil-i ilme, ders okumağa vakfederdim. İlim ruhun gıdasıdır... Hekimin biri çıkar: Taze yapraklara çamlara dikkat ediniz. Onların hepsi birer kitaptır.

Üzerinde hep Kudret-i İlahiyye yazılıdır, der. Bu söz de pek doğrudur. Fakat acaba siz bir yaprak, bir taş parçası üzerinde "ders-i hikmet" okuyabilir misiniz? Hayır! Çünkü, onu okuyabilmek için hikmet-i tabiyye, kimya, nebatat gibi bir çok fünûna vakıf olmalıdır; siz ise daha bunları okumadınız. Okuyun, çalışın, fikrinizi envar-ı ilim ve marifetle tenvire gayret edin! O vakit siz de cihanı bir başka halde, daha parlak, daha aydınlık surette görmeğe başlarsınız, o vakit siz de bir yaprak parçasının koca bir kitab-ı hikmet olduğunu anlarsınız. Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünü her yerde, her madde üzerinde mütalâa edersiniz. Bulduğunuz yeri kaplayan kubbe-i sema artık nazarınıza, hareket-i fikriyenize mani olamaz; küre-i arzdan uzaklara gitmeğe, güneşi, ayı, ve saire ecrâmı gezmeğe muvaffak olursunuz, uzaklıklarını, ağırlıklarını, büyüklüklerini ölçersiniz. Evet; âsumânı fikren gezmeli, görmeli. Tetkik etmelidir. Çünkü her noktasında, her sahasında şu cümle, şu âlf hakikat yazılıdır: "Allahuekber". Malum olduğu üzere tahsil için evvela bir elifba görmeğe ihtiyâç vardır. Halbuki -tahsil-i ilim ve fünûn da- haddi zatında bir elifbadır. Bu elifbayı okumaktan maksad "kitab-ı kâinatı" mütalâaya iktidar kazanmaktır. O kitab-ı kâinatın her noktasında ise yukarıdaki cümle-i âliye yazılıdır. İşte tahsil-i ulûmdan, okumaktan garaz bu cümle-i âliyenin mealini, manasını anlamaktır. Asıl okumak budur. Bu okumak için bir had, bir nihayet tasavvuru mümkün değildir. Ben-i beşerin saâdeti, rahatı hep bununla kaimdir."⁹⁰

Yine "Ahlâk" başlığı altında çocukları eğitici ve öğretici, kıssadan hisse nev'inden bir çok hikaye anlatılmıştır. Derginin ikinci sayısında "Büyüklerimize İtaat" başlığı altında, babasının

⁹⁰ Mazhar, Mekteb, nr. 1, s. 9-10-11.

sözünü dinlemeyen Fatma adındaki kız çocuğunun, ipten sallanıp düşmesi ve bu düşme sonucu kolunun kırıldığı hikaye edilmiştir. Hikayenin sonunda da kıssadan hisse olarak: "*Hayatımızda en faideli, fakat en güç olan şey itaat etmeyi öğrenmektir.*"⁹¹ cümlesi yazılmıştır.

"*İnsan bu dünyaya nasıl gelir? Çırılçıplak; karın aç; dil söylemekten, göz görmekten, ayaklar hareketten, beyin vücuda arız olacak her türlü fenalığı def'e çare bulabilmekten aciz!*"⁹² Bu makalenin devamında da anne ve babanın bu şekilde aciz olan çocuklarını büyütüp muhafaza etmeleri, onları okutmak, vazifeleri olduğu, buna karşılık çocukların da anne ve babalarına itaat etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Bir sonraki sayıda ise okulun önemi ve insana olan faydaları anlatılmıştır: "*Mekteb, bir cihan-ı edebtir. Çocuk ilk terbiyeyi anasının kucağında alır. Mektebde ikmal eder. Mekteb olmasaydı ilim olmazdı. Mektebsiz, ilimsiz hey'et-i içtimaiyye neye yarar? Nizam-ı âlem malumat ile kaim olduktan sonra mektebten mahrum olan bir halkın medeniyetten, insaniyetten uzak düşmesi, vahşet içinde yaşaması lazım gelmez mi?*"⁹³ yazının devamında, konu daha da geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Başta da söylediğimiz gibi muhtelif yazılan yazıların bir çoğu ahlâk ile ilgili yazılan makale ve yazılardır. Bu makalelerde genellikle ibretli bir hikaya anlatılmış sonra da ondan alınması gereken ders vurgulanmıştır. Örnek olsun diye bu ibretli hikayelerden bir tanesini aynen alıyoruz.

⁹¹ Ahmet Basım, Mekteb, nr. 2, s. 14.

⁹² Reşad, Mekteb, nr. 2, s. 22.

⁹³ Mehmed Celal, Mekteb, nr. 3, s. 25.

“Tilki İle Seyyahlar”

“Sözüne itimad olunur bir büyük zattan rivayet olmak üzere bir kitapta şöyle bir fıkra okudum. Bu zat diyor ki: Bir tarihte, üç arkadaş, Acemistan taraflarında seyahat ediyorduk. Bir akşam, konuştuğumuz yerde taam etmek üzere soframızı yaydık. Yiyeceğimiz iki tane pişmiş tavuk idi. O aralık akşam ezanı okundu. Namazı kılalım da yemeği sonra yiyelim dedik; sofrayı hâlî üzere bırakıp kalktık, namaza durduk. Meğer, oralarda bir tilki gezinirmiş. Biz, namazda iken usuletle gelip tavuğun birini yakalayınca, aldı götürdü! Namazdan fariğ olduk; tilkinin bize oynadığı şu oyundan ziyade, bizim ihtiyatsızlıkla sofrayı açık bıraktığımıza bir çok teessüfler ederek tek kalan tavuğun başına çöktük. Derken, tilki kaptığı tavuğu ağzında tuttuğu halde yanımızda zuhur etmesiyle beraber tavuğu yere düşürmesin mi? Artık biz de bir sekirtmiş! Tavuğu tekrar almağa vakit bırakmamak için tilkinin üzerine bir hücum...! Bir de yere düşen şeyi elimize alıp bakalım ki paçavra!... Hele yerimize geldiğimiz zaman sofranın bom boş olduğunu görmeyelim mi?... Meğer, hilekâr hayvan, bizi paçavranın üzerine sevk ettiği sırada bir takrip gelip öteki tavuğu da yemiş.

Hisse: Daima, ihtiyatsızlık nedameti, acele mahrumiyeti mucib olur. İhtiyatsızlık dediğimiz evvelce sofrayı kaldırmamaları, aceleden maksud ise tilkinin üzerine üçü birden hücum etmeleridir.”⁹⁴

Mecmuanın yedinci sayısında ise Ahmet Rauf, “Tenbel çocuk” hikeyesini anlatmıştır. Hikayede, validesi tarafından okula gönderilen fakat yolda hemşiresiyle giderken; çocuğun, okula gitmek

⁹⁴ Reşad, Mekteb, nr. 5, s. 57.

istemeyişi anlatılmaktadır. Bu durum böyle devam ederken, bir gün akıllı hemşiresiyle okula giden çocuk, hemşiresi; yolda kuş, arı, at ve benzeri gibi mahluklara rastlar. Tenbel çocuk bu hayvanların herhangi bir vazifesi olmadıklarını hemşiresine söyler. Fakat akıllı hemşire; bu vazifesiz zannettiği kuş, at, ve arı gibi mahlukların öyle sanıldığı gibi vazifesiz olmadığını kardeşine anlatır. Sonra bunları dinleyen yaramaz ve hırçın çocuk, hemşiresinin anlattıklarını kabul etmek zorunda kalır. Böylece o kötü alışkanlıklarından vazgeçer ve sonunda şu sözleri söylemek zorunda kalır: *"Pekâlâ hemşireciğim! Mektebe gideceğim, derslerimi öğreneceğim; çünkü, herkesin bir türlü işi olduğunu anladım. Benim işim de dersimi öğrenmektir. Ben niçin tenbel olayım!"*⁹⁵

*"Vakit gece idi; saatin tokmağı, çanı üzerine üç defa kalkıp indi; saatin üç olduğunu ilan ediyordu. Bu hal Necip'in hayretini mucip oldu kemal-i taaccüble ağabeyine dedi: -Ââ! Üç kere "çın" etti; ağabey! Bunun içinde bir kimse mi var? Necip'in ağabeyi tebessüm ederek; -hayır! dedi. Necip sözüne devam ile dedi ki: Yâ o çanı kim çalıyor? Onu kim işletiyor? -Kardeşim saati işleten, çanını çalan maharet-i insaniyye, geyret-i beşeriyyedir. İnsan çalıştıkça çok şeyler icad eder; insaniyete pek büyük işler görür. Hem de dikkat ediyor musun? Akreple yelkovan nasıl ilerliyor? Yelkovanın her ilerleyişi ömrümüzün bir dakikasını, akrebin bir çizgiden diğer çizgiye gitmesi hayatımızın bir saatini alıp götürüyor!..."*⁹⁶ Burada, saati, insaniyetin bulunduğu harika bir alet olduğu anlatılmakta ve insan ömrü ile münasebeti kurularak, o gün için yeni bulunan ilmi gelişmelere, çocuklar teşvik edilmektedir.

⁹⁵ Ahmed Rauf, Mekteb, nr. 7, s. 75.

⁹⁶ Süleyman Halil Rüştü, Mekteb, nr. 7, s. 75.

Derginin sekizinci sayısında "Ahlâk" başlığı altında yaramaz çocukların yaramazlıkları sonucu, düştükleri kötü akibetlerini anlatan ibretli bir hikaye anlatılır. Hikayede, Reşid isminde birisinin, küçük kardeşlerinin sözünü dinlemeyip ceviz ağacına yuva yapan bir kuşun yuvasını dağıtması anlatılmakta ve bu yuvayı dağıtmaya çalışırken, düşmesi, ibretli bir şekilde anlatılarak, hikayenin sonunda da: "*Bir nasihat doğru olduktan sonra o nasihatı -velev ki küçükler tarafından söylenmiş olsun- kabul etmeli, yaramaz olmamalı; hususiyle yuva bozmamalı*"⁹⁷ denmiştir.

Bu sayının başka bir sayfasında da okuma yazmanın faydaları vurgulanmakta ve okuma yazması olmayan çocuğun, hasta olan babasına ilaç içireyim derken zehir içirmesi hikaye edilerek, yine hikaye ibretli bir sözle bitirilmektedir: "Cehalet sade ayıp değil, mucib-i tehlikedir."

"*Dersler tatil edilmiş idi, mektebin hocası; son ders olmak üzere talabesine dedi ki: Size güzel bir seyahat icra ettireceğim; bu seyahat o derece nafi'dir ki tarif kabul etmez. Zira bir anda dünyayı dolaşmış olabilirsiniz. Bu söz üzerine talebenin hepsi sevinerek hocanın hareketine mazhar oldular. Hoca dedi ki: -Mektebin şu dört duvarını aşmadan size dünyayı gezdireceğimi söylemiştim. İşte başlıyoruz. Haydi bakalım; bulunan eşyanın bir cetvelini yapın. Bakın sıranın üzerinde kâğıt ve kitaplar bulunuyor: Siz bu şeylere o derece alışmışsınız ki ehemmiyetini bile takdir etmezsiniz: Hatta dikkat bile etmezsiniz.*"⁹⁸ Bu dergide yayımlanan yazıların hemen hemen hepsi sorulu cevaplı tarzda anlatılmıştır. Burada, talebelerin ya da okuyucuların dikkatlerini toplamak için sorular soruluyor.

⁹⁷ Mehmed Celal, Mekteb, nr. 8, s. 97.

⁹⁸ Ahmed Rasim, Mekteb, nr. 8, s. 98.

Ahmed Rasim bu girişten sonra, kâğıdın tarihi gelişimi ve bugünkü kâğıdın medeniyete olan katkıları talebelere anlatılarak onlara hayali bir seyahat yaptırmış oluyor.

Süleyman Halil Rüştü'de derginin bu sayısında "Çalışmak bir hünerdir" başlığı altında, babanın oğula yaptığı nasihatleri hikaye etmektedir. Yine aynı yazar "Makale-i Mahsusa" başlığı altında bir yazı yazmış, yazıda fikrin gıdası nedir? Diye bir soru sorarak bu mevzu hakkında geniş bilgi vermiş daha sonra: "*Fikrin gıdası nedir? Bu suale ancak mütalâadır, cevabı verilebilir. Evet, mütalâa fikri besler; tevsîine hizmet eder.*"⁹⁹ demektedir.

Derginin dokuzuncu sayısında; tarlada, çocuklarıyla çalışan babanın, çocuklarına Allâh'ın varlığını ve birliğini anlatırken, onbirinci sayıda da "Valide'ye Muavenet" başlığı altında; çocuğun, annesi hasta iken, annesine yaptığı yardımlar anlatılmakta, yazının sonunda ise: "*Valide'ye Muavenet lazımdır. Ebeveyne muavenet eden çocukları Cenab-ı Hak mes'ud eder.*"¹⁰⁰ cümleleriyle hikayeye son verilmektedir.

Derginin onbirinci sayısına iki tane çocuğun birbirlerine sigara ikram etmeleri sırasında çekilmiş bir fotoğrafları konmuştur. Bu sayıdaki ahlâk ile ilgili yazıda da bu çocukların durumları anlatılmaktadır. Yani birbirlerini nasıl taklid ettikleri anlatılmış, hikayede; çocukların, büyükleri bu şekilde taklid ettikleri, bu sebeple büyüklerin küçüklere kötü örnek olmamaları üzerinde durulmaktadır.

"*Evvelce dahi arz olunduğu üzere, ev terbiyesi maârif-i evveliyenin en mühimmidir. Bu terbiyeyi verecek olan, ana, baba,*

⁹⁹ Süleyman Halil Rüştü, Mekteb, nr. 9, s. 103.

¹⁰⁰ Mehmed Celal, Mekteb, nr. 11, s. 127.

birader, hemşire, dayı, amca ve sair akraba evvel-emirde bir ciheti düşünmelidir. O cihet söylenen maddenin çocuk tarafından anlaşılammamasıdır."¹⁰¹ Makalenin devamında çocuk terbiyesinin çok önemli olduğu vurgulanmış, bu hususta da anne ve babalara büyük görevler düştüğü anlatılmaktadır.

Mehmed Celâl, mecmuanın onikinci sayısında "Ahlâk" başlığı altında kayıp olan çocukların hikayesini anlatmıştır. Onbeşinci sayıda da Ahmed Rasim'in "Çiçek Demeti" başlıklı hikayesi anlatılmaktadır. Hikayede; anne ve babası terzi olan kız çocuğunun, anne ve babası çalışırken, onlara getirdiği bir çiçek demetiyle, onlara sevgisini göstermesi anlatılmaktadır. Yine Mehmed Celâl "İtiraf-ı Kusur" başlığı altında; evdeki vazoyu kıran çocukların annelerine suçlarını itiraf etmeleri hikaye edilmiştir. Derginin onsekizinci sayısında lisan muallimlerinden M. Halit, "Arzuda İtidal" başlığı altında bir makale yazmıştır. Makalenin sonunda şöyle ibretli bir hikaye anlatmıştır: "*Bir gün Hekim-i Yunaniye: "Arzu edilen şeye nail olmak (elde etmek) büyük bir bahtiyarlıktır." demiş idi. Mümâileyh'de: "Mevcutla kanaat daha büyük bir bahtiyarlıktır."*"¹⁰² cevabını vermiştir.

Dergide ahlâk ile ilgili hikaye ve yazılar yazılırken bazen de "Hikemiyyât" başlığı altında bazı ibretli ve ders verici sözler yazılmıştır:

- *"İlim her fazilet ve meziyete sebeptir.*
- *İlim kalbin sebab-i hayatı, gözlerin şu'lesidir.*
- *Akıl olan kimse ilim ve kemâli arzu eder.*

¹⁰¹ Mehmet Hayrullah, Mekteb, nr. 12, s. 182.

¹⁰² Mehmed Halid, Mekteb, nr. 18, s. 237.

- *İnsanın hayatı ilimdir; binaenaleyh ilmi ganimet bil. Kalbin mevdi ise cehildir, ondan içtinab et.*

- *Ey tahsil eden kimse! Ne güzel zâhire topluyorsun! Sakın ilmi inci ve altın ile muâdil ve müsâvî tutma; zira ilim onlardan daha âlidir.*

- *Fazilet fakir hâlf mucib olsa da her an iktisab-ı faziletten geri durma.*

- *İnsan için mevhibe-i ilahiyyenin en faziletlisi akıldır ki, eşyadan hiçbir şey ona kıymetçe mukârin değildir.*

- *Cenab-ı Allâh insanın aklını mükemmel yaratmış ise muhakkak O'nun ahlâk ve etvârı derece-i kemâle vasıl olur.*¹⁰³

"*Fakirim fakat zengin bir adamın evladıyla beraberim. İşte mektebin üçüncü sınıfında bulunuyoruz; ben onun müzakerecesi, ikinci hocasıyım. Ben fakir değil, zenginim; zira dünyada hakiki servet ilimdir. İnsan ilim zengini olmalı hazine fikrini "ilim" denilen cevherlerle doldurmalı. Buna ancak çalışmakla muvaffik olunur.*"¹⁰⁴ Makalenin devamında konu daha da geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Derginin yirminci sayısından itibaren, derginin son sayfalarında "yeni kitaplar" adı altında yeni çıkan, yada yeni basılan bazı kitaplar tanıtılıp, kitapların alınıp okunması, dergi vasıtasıyla duyurulmuştur.

Yine yirmidördüncü sayının birinci sayfasına fotoğrafları çekilmiş iki ikiz çocuğun resimleri alınmıştır. Bu ikizler birbirlerine yapışık olarak doğup büyümüşler. Bu iki çocuğun durumları "ikizler" başlığı altında anlatılmıştır. Yazının baş tarafında: "*İşte*

¹⁰³ Mekteb, nr. 18, s. 239.

¹⁰⁴ Nazmî, Mekteb, nr. 18, s. 241.

*size bir garibe-i hilkat! Şu ikinci sütündeki resme bakınız: İki baş, dört el, iki ayak, bir karın! bunlar İtalya'lı olup "Tüçin kardeşler" namıyla yâd olunur. İkiz çocuklardır ki soltarafındakinin adı Coni'dir..."*¹⁰⁵ Yazı bu şekilde devam etmektedir. Yazının devamında ikizlerin başka garip halleri de ibretli bir şekilde anlatılmıştır.

Derginin verdiği faydalı bilgilerden dolayı; dergiye, bazen gazetelerin tebrik mektupları da gönderilmiştir. Bu tebriklerin bir kısmı dergide yayımlanmıştır: "*Mu'teber "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinin çarşamba günü neşr olunan nüshasında gerek risalemiz, gerek muharrirlerimiz hakkında bir çok takdiratı, nüvazişi hâvî bir fıkra görüldü. Tercüman-ı Hakikat gibi Matbuât-ı Osmanî'nin âb-ı rüyî, medar-ı iftiharî bulunan bir gazetenin bu yolda gösterdiği teveccüh-i muârifperverâne ve kadir-şinasâne bizi cidden mecbur-ı şükran ettikten maadâ gazetemizdeki sebatı teşyîd eylemiştir."*¹⁰⁶

Dergide; ayrıca, o dönemde Avrupa'da yeni buluşlar yapan bazı meşhur şahısların resimleri dergiye alınarak tanıtılmıştır. Örneğin bunlardan birisi şöyle tanıtılıyor: "*Şu resim, hesabın en muğlak ve müşkil mes'elelerini hemen bila-teemmül halletmekle şimdi Avrupa'da büyük bir nam kazanmış olan Jak İnodî'yi gösterir. (Resimli Gazete)nin kırksekizinci nüshasında buna dair ma'lumat-ı mufassala vardır."*¹⁰⁷ Bu yazıdanda anlaşıldığı gibi, dergi bazı gazete haberleri, yada o zaman için önemli bazı olayları günlük olarak takip edip yayınlamasıyla -bir nevi- gazete özelliğini de taşımaktadır.

¹⁰⁵ Mekteb, nr. 24, s. 325.

¹⁰⁶ a.g.e., nr. 31, s. 437.

¹⁰⁷ a.g.e., nr. 31, s. 452.

Dergide; II.Abdulhamit Han Hazretlerinin doğum günüyle ilgili bir kutlama yazısı yazılmıştır. "Tebrik-i Velâdet-i Hümâyûn" başlığı altında yayımlanan bu tebriknamenin ayınısını buraya alınmasını uygun gördük.

"Tebrik-i Velâdet-i Hümâyûn"

"Efendiler!

Geçen salı günü müslim, gayr-i müslim bütün Osmanlı'ların bayramı mukaddes bir günü idi. Sevgili padişahımız, âb-ı müşfik ve muhteremimiz Sultan (Abdülhâmit) Han-ı Sâni Efendimiz Hazretleri bu günde dünyaya gelmiştir.

Cenab-ı Hak Zat-ı Akdes-i Hümâyûnlarını mezid-i ömr-i ikbal ile taht-ı âli-i saltanatta ber-karar buyursun, velâdet-i seniyeleleri 1258(1842) Sâl-ı Hicrisi Şabanın onaltıncı günü şeref-vuku' bulmuştur.

Mekteb'imizin muayyen olan yevm-i neşri saadetli günde bir gün evvele tesâdüf ettiği için tebrikâtımızı, hissiyât-ı ubudiyetkârnamesini ilan ile iftihar etmek, padişahımıza hayır duada bulunmak vazifesinin icrasını bizzarure geciktirdik; lakin bu vazife bizim için öyle mukaddes bir vazifedir ki gecikmiş olsa bile geçmiş sayılamaz. Dua-yı devleti her gün, belki her saat hepimize vaciptir.

Nasıl vacip olmasın: Üzerinde gezip yürüdüğümüz şu toprak, yediğimiz ekmek, içtiğimiz su, giydiğimiz elbise, cebimizdeki para hep onun saye-i atafetindedir ki bize mesken, gıda, medar-ı taayyüş oluyor?

Devam ettiğimiz mektebi, okuduğumuz kitapları, yazı yazdığımız kalemi kâğıdı, hasılı etrafımıza bakacak biraz düşünecek olduğumuz halde gözümüze, hatırımıza her ne gelirse hepsini onun saye-i inayetinde buluyoruz.

"Âb-ı Müşfik" dedik; bir tabir-i umumî olduğu için böyle söyledik. Yoksa hakikat-ı halde padişahımız veli nimetimiz bize öz babamızdan daha ileri, daha rahim, daha şefiktir. Hangi pederdir ki evladına bu kadar nan ve nimet bahşedebilsin?

İşte, efendiler, geçen salı günü bu âlf padişahın, bu velinimet-i umumi-i Osmaniye'nin saâdet ve iclal ile dünyaya teşvik buyurdukları güne müsadif said ve mübarek bir gün idi. Rabbimiz Teâlâ ve Takaddes Hazretleri daha nice seneler bizi bu günün bil-izzü'l-şeref tekrar ettiğini görmek bahtiyarlığına nâil buyursun. Âmin."¹⁰⁸

Derginin ellibirinci sayısında H.Rüştü ahlâkla ilgili "Balık avı" başlığı altında bir hikaye anlatmıştır. Bu hikayede anne ve babasını dinlemeyip balık yakalamağa giden ve sonuçta boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Hayriye ve Osman isimdeki çocukların kötü sonuçları anlatılmıştır.

Derginin birinci cildinin son sayısındaki ahlâkla ilgili yazı ise, hırsızlık hakkındadır. Hikayede Sabit isminde bir çocuğun hırsızlık yaparken yakalanması ve bundan sonra bu kötü huyunu bırakması hikaye edilmiştir.

¹⁰⁸ Mekteb, nr. 33, s. 469- 470.

VI- MÜSBET İLİMLER

a-) Matematik (Hendese Müzâkeresi)

Mekteb dergisi'nde müsbet ilimlerle ilgili yazılar, Matematik, Kimya, Kozmoğrafya ve değişik, fennî konuları kapsamaktadır. "Hendese müzakeresi" başlığı altında, matematikle ilgili makaleler yazılmıştır. İlk makalede: *"Şu bahsi mübtedilerin hendese fennini layığıyla zihinlerinde tutabilimleri için sualli cevaplı olarak şakird ile muallim beyninde edilen müzâkere tarzında yazacağız. Maahâzâ hendese dersini henüz görmemiş olupda öğrenmeye merakı olanlarca dahi pek çok faidesi olacaktır. Evvelce şurasını dahi ibtar edelim ki: Bizim şu hendese müzâkeresi öyle uzun uzadıya davalar halletmek düsturlar çıkarmak üzere bir takım muğatalı ve nazarı şeylerden ibaret olmayacaktır; sırf eşkâl-i hendesiye'nin kâğıt, yer, yahut bir madeni levha üzerine (sanatkarlar için) kolaylıkla resmedebîlmesinden ibaret olacaktır. Ekser askeri ve mülki mühendislerini -tesadüf edipte halleri için "Hendese-i Halliye" ve "Resmiye" gibi büyük hendese ilimlerinin karışık ve zihinlerde tutulmaz düsturlarına müracaat külfetinden dahi nev'imi kurtaracağı cihetle müntehilerce istifade olunabilir. Lakin bir fenne dair bir şey yazılacağı vakit öyle damdan düşer gibi birden bire hall-i meseleye girişmek dahi münasebetsiz olacağı cihetle bittabi' fennin mebâdisinden başlamağı münasip gördük."*¹⁰⁹ şeklinde bir giriş yapıldıktan sonra, matematikle ilgili diğer makaleler de bu açıklama doğrultusunda yazılmıştır.

¹⁰⁹ Salih Zeki, Mekteb, nr. 1, s. 2-3.

Makalalar genellikle sorulu cevaplı tarzda yazılmış, sorulan sorulara bazen makaleler içinde cevap verilmiş, bazen de cevapları; okuyuculara, daha doğrusu İdadî ve Rüştiye'de okuyan talebelere bırakılmıştır: "*Mekteb'imizin onsekizinci nüshasındaki suallerden birincisi en evvel Mekteb-i İdadî-i Mülki talebesinden Vasil Yörgi Efendi, Mekteb-i Mülkiye'den İlyas, Mekteb-i İdadî-i Mülki'den Yakup, Üsküdar Paşakapısı Rüştiye'sinden Sadullah, Müdhî, Kemal, Numune-i Terakki Mektebi'nden Kemal Efendi'ler suret-i matlubeden halletmişlerdir.*"¹¹⁰

Dergide ayrıca "Hendese-i Tecrübiyye" adı altında, matematikle ilgili bazı konular ve hendese ilminin faydaları anlatılmıştır: "*1-Hendese, üzerinde bulunduğumuz şu yerin ve etrafımızda bulunan eşyanın ne yolda ölçüldüklerini bildirir bir ilimdir. 2-Ölçülebilen eşya üç cinsdir: Tul, veya hat, satıh, hacım. Mesela bu dersanenin bir ucundan diğer ucuna kadar kaç arşındır? denilse bunda maksad, tul yani uzunluk ölçmek olur. Bu dersaneye iki boyu bir arşın olan mermer taşından kaç tane düşünülebilir? denilmiş olsa bundan maksad, bir satıh yani genişlik ölçmek olur...*"¹¹¹ Derginin devamındaki sayılarında; ayrıca, üçgen, dörtgen, dikdörtgen yani matematikteki geometri konuları, şekilleri de çizilerek anlatılmıştır.

b-) Kimya

"*Şeker iki nevidir; bir tasfiye edilmiş yani hâvî olduğu ecnebi maddeler içinden çıkarılarak selb haline konulmuş, âdi beyaz şekerdir. Diğer ise iyice temizlenmemiş, sarımtırak, buğday gibi*

¹¹⁰ Salih Zeki, Mekteb, nr. 19, s. 280.

¹¹¹ a.g.e., nr. 20, s. 288.

tane tane olandır ki buna da, "ham şeker" derler..."¹¹² Yazının devamında şekerin hangi maddelerden yapıldığı, fabrikadaki işletiş tarzı ve karıştırılan maddeler hakkında bilgi verilmiştir. Kimya ile ilgili diğer makalelerde de buna benzer konular anlatılmıştır.

c-)Fennî Meseleler

"Bir cuma günü idi, Beş on arkadaş, Fazıl'ın evinde toplanmışlardı. Masumane, kâmilane, mübahaseler ediyorlardı. Söz, hep küre-i arzın ahvaline dairdi. İçlerinden Âdil diyor ki: - Adam sizde! vakıa muallim efendi sorduğu vakit "arz portakal gibi yuvarlaktır! diyorum; amma, kalbimden buna bir türlü emniyet edemiyorum!..."¹¹³ Bu ve buna benzer konular sorulu cevaplı tarzda yani bir sohbet havası içinde anlatılmıştır. Bir devamındaki sayıda güneşle ilgili o gün için yeni sayılan bilgiler, yine sorulu cevaplı tarzında anlatılmıştır.

d-)Kozmoğrafya

Kozmoğrafya ile ilgili yazılarda; kozmoğrafyanın tarifi, faydaları, insanların kozmoğrafya ilmiyle uğraşmaları, kozmoğrafya ilminin tarihi gelişimi anlatılmış ve makalelerin birinde: "*Kozmoğrafya kürei arzın kâinat ile olan münesebetinden bahseder. "Kainat" demek -arz dahi dahil olduğu halde- her gece semâda görmekte olduğumuz milyonlarca kevâkibin uzaklıkları hesabıyla gözümüze görünmeyen daha sair bir çok ecrâmın yani*

¹¹² Mehmet Memduh, Mekteb, nr. 24, s. 337.

¹¹³ Mazhar, Mekteb, nr. 3, s. 29.

"feza" denilen hadsiz, nihayetsiz bir boşluk içindeki mevcudâtın hey'et-i mecmuasıdır..."¹¹⁴ denmiştir. Yazının devamında konuyla ilgili geniş açıklamalar yapılmıştır.

Derginin kırküçüncü sayısında "feza ve kâinât" başlığı altında, dünyadan, dünyanın diğer gezegenlerle olan irtibatından, fezadaki gezegenlerden; kırkdördüncü sayıda yine dünyadan, dünyanın yaptığı hareketlerden; kırkbeşinci sayıda semadaki gök cisimlerinden; kırkaltıncı sayıda dünyanın dönmesinden, mevsimlerin oluşmasından, kutuplardan; kırkyedinci sayıda sabit ve sabit olmayan gezegenlerden, teleskopla tespit edilebilen gök cisimlerinden ve keşfedilebilenlerin sayılarından; kırksekizinci sayıda insanların yüzyıllarca merak ettikleri yıldız sayılarının tespit edilememesinden, bundan dolayı onları kümelere ayırıp isimlendirmelerinden; ellinci sayıda sabit olan yıldızların nevilerinden; ellibirinci sayıda samanyolundan; elliikinci sayıda da "kevâkibin harekât-ı hususiyesi" başlığı altında yıldızların ve gezegenlerin hususi hareketlerinden geniş bir şekilde bahsedilerek bu konulara ilmi açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır.

e-) Hikmet-i Tabiiyye

Derginin dokuzuncu sayısından itibaren, bu konuda makaleler yazılmıştır. Hikmet-i tabiiyye başlığı altında değişik konularda bilgiler verilmiş ve ilk makalede "Hava-yi Nesimî" adıyla, havanın kainattaki ehemmiyeti, atmosfer tabakası, havanın canlıların yaşamasına olan faydaları anlatılarak en sonunda: "*Hava, renksiz,*

¹¹⁴ Ali Muzaffer, Mekteb, nr. 41, s. 818.

*lezzetsiz, kokusuz bir cisimdir. Mevcudiyeti âsarıyla sabittir. Her ne kadar hava renksiz ise de birçoğunun hep bir arada bulunması tatlı ve açık-mavi bir renkte görünür. Kar, yağmur, dolu, çiy gibi suya müteallik alametleri husule getiren bulutların hareketleri, şimşek çakması, yıldırım düşmesi, gök gürlemesi hep havanın var olduğuna delildir; zira havasız yerde muhtelif alâim ve âsârın husule gelmesi mümkünsüzdür.*¹¹⁵ tarzında konu hakkında açıklama yapılmıştır.

Derginin onbirinci sayısında aynı başlık altında, rüzgarlar, rüzgarların isimleri, gemicilerin rüzgarları nasıl tespit ettikleri, gemicilerin rüzgarlara verdikleri isimler; ondördüncü sayıda "Mikyas-ı Hava" yani barometre; onaltıncı sayıda "Elektriğe dair malumat-ı umumiyye" başlığı altında elektrik; yirmialtıncı sayıda demirin uzayıp kısılması; yirmiyedinci sayıda buhar, sis, bulut, yağmur, kar ve dolunun nasıl oluştuğu gibi konular hakkında ilmi bilgiler verilmiştir.

f-)Fennî Eğlenceler

Mekteb dergisinde "Fennî Eğlenceler" başlığı altında yayımlanan makaleler; o gün için yeni olan ve derslerde ilk defa öğrenilen, hocalarının ilk defa anlattıkları ve çocukların dikkatini çeken yeni konuların, dersten sonra ya da okul dışında, okula yeni başlayan talebelerin kendi aralarında karşılıklı olarak yaptıkları mütalâaları ve sohbetleri kapsamaktadır.

¹¹⁵ Süleyman Halil Rüşdü, Mekteb, nr. 9, s. 160.

"Ders bitmiş, sınıf efendileri bahçeye çıkmış idiler. Lakin hepsinde bir merak vardı, merakları hocalarının ders verirken "dünya karpuz gibi yuvarlaktır, döner" demesi idi. -İçlerinde Ahmed: -Arkadaşlar! Dünya nasıl olur da döner? Biz üzerinde bulunalım da döndüğünü değil, kımıldadığını bile duymayalım. Garip şey! diye söyleniyordu. Bu söz üzerine efendiler birbirine baktılar. Fakat sınıf başları Hüseyin: -Durun şimdi ben size anlatırım, diyerek koştı, dersanede bulunan kocaman bir balonu aldı, arkadaşlarının yanına geldi. Balonu eliyle tutarak bir tane karınca tutup getirmelerini rica etti..."¹¹⁶ yazı bu şekilde devam etmektedir. Makalenin devamında, sınıf başkanı, balon ile dünyanın yuvarlak olduğunu arkadaşlarına anlatarak onları ikna etmeye çalışmaktadır.

Yine derginin ikinci sayısında "Gölge" başlığı altında: "Ders bitmiş çocuklar bahçede oyuna dalmış idi. Hocaları bunları çağırdı; hepsini başına topladı da dedi ki: -yanımda ufak bir arkadaş var ki beni asla terketmez: Bir adım atarsam, o da atar; durursam durur. Sizin de birer refikiniz var sizi takip eder: "Küçük Pamuk'un da arkadaşı var. Hatta deminden beri arkasından koşuyor. Bunun ismini bulun bakayım?"¹¹⁷ şeklinde çocuklara soru soruluyor ve çocuklardan da "Gölge" cevabı alınıyor. Daha sonra gölgemizin; bize, vakitleri nasıl gösterdiği anlatılmış, ayrıca çocukların topaç döndermeleri yanında, derslerine de çalışmalarını gerektiği vurgulanarak bu konunun ehemmiyeti anlatılmıştır.

Dördüncü sayıda; hoca, dersten sonra bir Fransız Mareşalinin devletine ve milletine samimi bağlılığını, milleti için yaptığı

¹¹⁶ Ahmed Hasım, Mekteb, nr. 1, s. 11.

¹¹⁷ a.g.s., nr. 2, s. 23.

fedakarlıkları anlatarak makaleyi şu cümle ile bitiriyor: "*İnsan için devletine sâdikane hizmet etmekten büyük bir memuriyet, bir şeref yoktur.*"¹¹⁸

Altıncı sayıda "bir çinli saati" başlığı altında çinlilerin, kedilerin göz kapaklarına göre vakti nasıl tayin ettikleri anlatılmaktadır.

"*Binaenaleyh herkesin nazar-ı dikkatini Fatim üzerine tevcih etmişti. Görseniz, Fatim ne tuhaf şeyler söylüyordu! Uzak kumların ahvalinden bahsediyor, garip hassalı otlar nakleyliyor, kızgın demirleri vücudlarının bir tarafından sokup öte taraftan çıkararak zencilerin ahvâl-i acibesini anlatıyor. Hasılı, yüzlerce eğlenceli bahisler açıyor ki, arkadaşları hayretlerinden ne diyeceklerini bilemiyorlar. Acaba, Fatim bu kadar şeyleri nasıl öğrenmiş? Cevabı pek kolay: Mütalâa sayesinde...*"¹¹⁹ yazı bu şekilde devam ederken, makalenin bir yerinde, daha değişik konularda; arkadaşları tarafından soru yağmuruna tutulan Fatim, bütün sorulara açıklık getirerek arkadaşlarına yardımcı oluyor.

"Fennî Eğlence" başlığı altında yazılan makalelerin asıl amacı; mekteplerde okuyan talebelerin, okul dışında da derslerle meşguliyetlerini sağlamaktır. Onun için bu makalelerde sınıflardaki çalışkan ve dürüst talebelerin güzel tarafları gösterilerek, diğer talebelerin onları örnek almaları sağlanmış oluyor. Ayrıca talebelerin dikkatlerini, anlatılan konulara çekmek ve dersleri sevdirmek için, yazılan bütün makaleler karşılıklı, yani sorulu cevaplı olarak anlatılmıştır.

¹¹⁸ Muhyiddin, Mekteb, nr. 4, s. 46.

¹¹⁹ Mazhar, Mekteb, nr. 7, s. 80.

Derginin devamındaki sayılarda "Kamere Seyahat" başlığı altında; çocuklara, okul dışında, Ay'a nasıl çıkılacağı anlatılıyor. Daha sonra kamere seyahatin cismen değil de zihnen veya hayalen mümkün olacağı anlatılarak, ay ve ayın hareketleri, dünyayla olan bağlantısı, diğer gezegenler, bulutlar hakkında geniş bilgiler verilerek çocuklara hayali bir seyahat yaptırılıyor.

g-)Sağlık(Hıfz-ı Sıhhat)

Mekteb dergisinde yayınlanan yazıların hepsinin birbiriyle ilgisi bulunmaktadır. Yani mevzular bir bütünlük arz etmektedir. Dergi, özellikle okullarda okuyan talebelere hitap ettiğinden, onların iyi bir eğitim yapabilmeleri için, sağlıklı büyümeleri vurgulanmış, eğitime kaç yaşında başlamaları gerektiği ve hangi yaşlarda ne tür derslerin okutulacağı "Hıfz-ı sıhhat" başlığı altında anlatılmıştır. Bu konuda derginin hemen hemen her sayısında bir makale yazılmıştır. Makalelerde, insan vücudu, vücudun azaları, insan vücudunun korunması, beslenmesi, sıcak ve soğuğa karşı muhafaza edilmesi gibi konularda; faydalı ve geniş tıbbî bilgiler verilmiştir. İlk makale, bu mevzulara bir önsöz niteliği taşıdığından aynısını almayı uygun görüyoruz.

"Hıfz-ı Sıhhat (Mukaddime)"

"Bizim burada bahsedeceğimiz "hıfz-ı sıhhat" umumî değil, hususidir; yani yalnız mekteb talebesinin vikaye-i sıhhat ve afiyetleri ile mekâtip hakkında söylenmesi fennen ve tıbben lazım gelen tedâbir ve kavaid-i sıhhiyyeyi dermeyeran edeceğiz.

Daire-i istifadenin daha vasi' olmasını iltizam ettiğim için bu eseri ne pek uzun, ne de pek ziyade muhtasar olarak kaleme almayıp mekâtib-i rüşdiye ve idâdiyede tedris olunabilecek bir tarzda yazmağa gayret edeceğim.

Çocukların beş yaşında mektebe girdiklerini farz edip on beş senede mekâtib-i âliyeden şehâdetnâme alabileceklerini hesap eyleyerek ale'l-umum şakirdanın 5:20 arasında bulunabileceklerini esas ittihaz ettim. Bu sebeple İbtidai'yeden tutunuz da Âliye'ye varıncaya kadar derecat-ı muhtelifede bulunan talebe umumiyetle bu (hıfz-ı sıhhat)'ı mutalâa edebilir.

Arz olunacak kavaid ve nesayih-i sıhhiyenin bir kısmı şakirdanın şahsına ait olup kısm-ı diğeri de mekteb-i ahval ve intizamına raci' bulunacağından kavanin-i sıhhiyenin tamamıyla ifası için "hıfz-ı sıhhat"a dair hey'et-i azanın da vukuf peyda etmesi elzemdir.

Usul-ı hıfz-ı sıhhat öğrenmenin lüzum ve faidesinden ve bu ilme vakıf olmamakla ekseriya ulûm ile neticelenen binlerce mesâib ve muhatarata düşüldüğünden uzun uzadı bahs etmeği zaid addederim.

Şu kadarcık diyeyim ki: Ümid-i istikbal olan etfalın hıfz-ı sıhhata tatbikan yaşaması ehemm ve elzemdir. Hıfz-ı sıhhattaki tekasülün fena semeresi değil mi ki çocukların bir çoğu cılız, sıska, kambur, -kitabı burnuna kadar yanaştırmayınca okuyamayacak, dört adım öteden gördüğü bir adamı tanıyamayacak kadar- zayıf basara düçar olarak büyümekte, ve içlerinden "zeka-yı mücessem" ıtlakına size birçokları da senelerce dirsek dayayarak tahsil ettiği ulum ve fünûnun mükafatını görmeden devrilip gitmektedir yine hıfz-ı sıhhata riayetsizliğin netice-i vehimesi değil mi ki bir çok masum

yavrucaklar, henüz beyinleri tahsil-i ilim ve hünere edebilecek kadar neşv ü nema bulmadan, yani daha üç dört yaşlarında iken rahle başına geçirilmekle gabavetle beraber bezginlik ve bıkkınlıklarına sebebiyet verilmektedir.

Velhasıl, şakirdana ulûm ve fûnûn okutmalı; sağlam bir vücutla büyüyerek iktitâf semere etmesi hidemat-ı layıkada bulunması için de usul-ı hıfz-ı sıhhatı cidden ta'lim etmelidir.

Efkâr ve ezhâna layıkı derecede münbasıt olmadığından çocuklar sıhhat ve afiyetin kadr ve kıymetini ta'yin edemedikleri gibi hatta bazan hasta olmağı istemek gibi garib ve acip bir hisle de avan-ı tûfuliyet incelenecek olursa bu gibi halat varid-i hatır olur.

Hatta ben kendim düşünüyordum da, mahzen hasta olmak için bile bile uzun müddet güneşte gezmek karla oynamak, yağmurda ıslanmak gibi tuhaf hareketlerde bulunduğum şimdi aklıma geliyor! Buna da sebep pederimin nevazişlerine nail olmak ve akraba ve taallukatım türlü türlü oyuncak ve sepet doluları gevrek ve yemişlerine kavuşmak idi! Tasavvur buyurunuz ki oyuncağa hayatımı feda ediyormuşum! Fakat ne çare, hayat ve mematı tefrik edecek kadar düşünme çocuklukta mümkün olmuyor!

Bunun gibi daha mektebe gitmemek ve gidildi ise de me'zunen gün ortası avdet etmek arzularıyla etfalın bir kısmı hastalığı temenni edebilirler. Bu sebeple mekâtib-i ibtidaiyye ve rüşdiyye muallim ve mubassırları için şakirdanın hal ve hareketlerini dikkatle ta'kip etmek ve daima makalat ve resâil-i sıhhiyye tedrisi ile "sıhhat"ın ne demek olduğunu o küçük başlara yerleştirmeye çalışmak cümle-i vezâiftendir.

Bir çok hususatta musamaha ve tekâsül caiz olabilirse de sıhhat meselesinde lâkaydâne davranmak -ortada yüzlerce etfâlin

âfiyeti mes'elesi bulunduğundan- vîcdânen bile mûcib-i mes'uliyettir. Hiç bir fedâkarlıktan çekinmeyip mekteblerin usûl-i inşasını, dersanelerin tenvir ve teshinini evkât-ı tedrisiye ve ta'tiliyeyi evâmîr-i sıhhiyeye tab'iyyeten icra ve tanzim etmek iktiza eder.

Birden bire hıfz-ı sıhhat bahsine girişmeği muvafık-ı hikmet ve hakikat bulamadım; çünkü ilim hıfz-ı sıhhat-i vücudun devam-ı afiyetini telkin etmek demektir; bunun için ilk önce vücudumuzun neden yapıldığını, her uzvun vezâif-i hayatiye-i tabiiyyesini bilmeliyiz ki ondan sonra o vücudun sıhhatini anlayabilelim; böyle olmazsa iş eksik kalır.

Şimdi iptida "Medhal" ünvanı ile beden yapılışından ve yemek, içmek, teneffüs etmek, işemek, görmek, doymak gibi vezaif-i hayatiyesinde -fakat kısaca- bahsedip ba'de maksad-ı asli olan (hıfz-ı sıhhat)'a geçeceğiz."¹²⁰

Şerafeddin Mağmumî

Derginin üçüncü sayısında aynı başlık altında insan vücudunun çalışması; beşinci sayıda insan vücudundaki damarlar ve damarların görevleri; dokuzuncu sayıda sinir sistemi, insan damarlarının sinir sistemlerine bağlı olması, insan vücuduyla maymun vücudunun bazı ortak yönleri; onbirinci sayıda, göz, kulak, burun, dil ve deri hakkında tıbbî bilgiler verilmiştir.

"Bir çocuğun hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarında altı yaşından evvel mektebe başlaması caiz olmadığından biz burada (sinn-i tufuliyet)den bahsetmeyeceğiz. İbtidaî, yahut rüşdî mektebinde bulunan bir şakird mutlaka altı ile onbeş yaş arasında

¹²⁰ Şerafeddin Mağmumî, Mekteb, nr. 2, s. 14-15.

bulunacağından yalnız (sinn-i sabâvet) hakkında söz söylemekle (sinn) yani yaş bahsine nihayet vereceğiz ..."¹²¹

Bu makalenin devamında, insanların, yaşlarına göre sınıflandırılması yapılmış ve hangi dönemlerde ne gibi kabiliyetleri olduğu ve bu kabiliyetlerin zamanında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Derginin onbeşinci sayısında "Sinn-i Sabavette Kuvve-i Akliyesi" adı altında, genç yaşlarında bulunan çocukların akıllarının en iyi çalıştığı bir dönem olduğu anlatılmış, bundan dolayı anne-baba ve öğretmenler tarafından bu dönemin iyi bilinip, çocuklara ona göre davranılması, öğretmenlerin bu yaştaki çocukları, ümitsizliğe düşürmemeleri, korkutmamaları; ahlâken de iyi yetişmeleri için güzel şeyler anlatıp onlara örnek olmaları, tatilde ne yapmaları gerektiğinin onlara anlatılması üzerinde durulmuştur. Onaltıncı sayıda kadın ile erkek arasında maddi ve manevi farklar; onyedinci sayıda vücudun yapısı, zayıf ve kuvvetli bünyeli insanların durumları; onsekizinci sayıda "mizac" başlığı altında insan mizaçları hakkında bilgiler verilmiştir.

Ondokuzuncu sayıda "Her Mizaca Mahsus Hastalıklar" başlığı altında; "*Geçen dersimizde mizacın ne demek olduğunu, nevelerini, her nevin kendine mahsus alametlerini öğrenmiştik. Şimdi de her mizacın hususi hastalıklarını belleyeceğiz...*"¹²² şeklinde bir açıklama yapılmış yazının devamında da mizaçların hastalıklara karşı olan zaaf ve kuvvetleri anlatılmıştır.

Yirmibirinci sayıda insanların alışkanlık sonucu birçok şeyi kısa zamanda öğrenip taklit ettikleri ve bu taklit edilen şeylerin

¹²¹ Şerafeddin Mağmumî, Mekteb, nr. 14, s. 188.

¹²² a.g.e., nr. 20, s. 285.

zamanla adet edinildiği anlatılarak, çocukların kötü alışkanlıklara, zararlı şeylere alıştırılmaması hususunda tenbihler yapılmıştır.

Yirmiüçüncü sayıda kazanılan kötü adetleri terk etme çareleri; yirmidördüncü sayıda "terbiye-i etfal" başlığı altında çocuk terbiyesinin ehemmiyeti; yirmialtıncı sayıda anne-babadan çocuklara geçen huylar, şeklen birbirine benzemeleri; yirmiyedinci sayıda "hareret" başlığı altında dünyanın ısınması, mevsimlerin oluşması, insan vücudundaki ısının nasıl meydana geldiği; yirmisekizinci sayıda sıcak ve soğğun insan vücuduna olan tesiri; yirmidokuzuncu sayıda dünyadaki iklimler; otuzuncu sayıda mevsimlerin oluşumu; otuzbirinci sayıda "ziya" başlığı altında güneşin insan ve diğer canlıların yaşamındaki önemi; otuzikinci sayıda elektrik ve yıldırımın oluşması, faydaları, yıldırımdan korunma çareleri; otuzüçüncü sayıda "hava" başlığı altında havanın mahiyeti, ağırlığı, faydaları; otuzdördüncü sayıda rüzgarın insan bedeni üzerindeki tesiri; otuzaltıncı sayıda gözlük kullanmak isteyen gencin mektubuna verilen cevap; otuzyedinci sayıda havanın bazı kimyasal özellikleri; otuz sekizinci sayıda temiz havanın insan sağlığına olan faydaları; otuzdokuzuncu sayıda kirli havanın insan yaşamına olan zararları; kırkıncı sayıda insan vücudunun hayatını devam ettirebilmesi için ne kadar havaya ihtiyacı olduğu; kırkbirinci sayıda havanın dünyadaki canlılara olan faydaları; kırküçüncü sayıda çalışma odalarının, yemekhanelerin, yatak odalarının temiz hava ile havalandırılması; kırkdördüncü sayıda okul ve işyerlerinin temiz tutulup havalandırılması; kırk yedinci sayıda insan ve diğer canlıların havayı nasıl kirlettikleri gibi konularda makaleler yazılıp geniş bilgiler verilmiştir.

ğ-)Sanayî(Dikiş ve El İşleri)

"Kız ve rüştiye mekteplerine henüz devamı başlamış olan küçük kari'lerimiz için bu nüshadan itibaren yazmağa mübaşeret ettiğimiz "dikiş ve el işleri" makalelerinin ayrı ayrı birer mühim ders teşkil edeceğine şüphe yoktur. Mini mini hanım kızlar dikiş ile el işlerinin neden ibaret olduğunu her ne kadar bizden ziyade bellemiş iseler de kendileri için sair her nevî derslerden ziyade lazım olan bu nevî bahislerin ayrıca ders suretinde dahi görecek olur iseler elbette daha ziyade istifade ederler. Eğer biz bu dersimizi beğendirecek olur isek inşaallah ileride "dikiş ve el işleri" derslerini bir kat daha tevsi' ederek tahsil ve ta'lime başlamış her kız elinde bulunması zarurî olan ufak ve fakat gayet mühim bir kitabı ucuzda getireceğimizi ümid ederiz. Şimdilik "dikmek"ın ne olduğunu muhtasaran dermeyeran ile dersimize girişelim!"¹²³ Bu şekilde dikiş ve el işleriyle ilgili her sayıda makaleler yazılmıştır.

Dergideki bütün bu değişik konulardan anlaşılıyor; dergi, umumi bir halk kesimine hitap etmektedir. Diğer konulardaki yazılarıyla, mekteplerde okuyan talebelere, öğretmenlere hitap ettiği gibi bu yazılarla da evde bulunan genç kızlar ve hanımlara hitap etmektedir.

Daha sonraki yazılarda: İplik ile iğneler, ipliklerin uzunluğu, ipliklerin dökümü, iğneler, otuzbirinci sayıda iğnedanlık, iğne yumakları, dikiş yüzüğü, iğnenin nasıl tutulacağı; otuzikinci sayıda dikişlerin çeşitleri; otuzüçüncü sayıda uygulama baskısı, çift dikişler; otuzdördüncü sayıda çapraz tellerin dikişde nasıl

¹²³ Mekteb, nr. 30, s. 434.

kullanıldığı, ve iliklerin nasıl dikildiği; otuzaltıncı sayıda örnekler; otuzyedinci sayıda, nakışlar, işlemlerin nasıl dikildiği; otuzsekizinci sayıda nakışların çeşitleri; devamındaki sayılarda ise bu örgülerden bahsedilerek geniş bilgiler verilmiştir.

h-)Muhtelif Konular(Mütenevvia)

"Mütenevvia" başlığı altında Matematik, Fizik, Kimya, Kozmoğrafya, kainatta bulunan değişik maddeler vb. konularda bilgiler verilmiştir. Konular sorulu cevaplı şekilde anlatılmıştır. Derginin otuzbeşinci sayısında mıknatıs'ı tanıtan bir yazı vardır: *"Mıknatıs, tabîf ve sun'î olmak üzere iki kısımdır. Tabîf mıknatıs İsveç, Norveç taraflarında yerden çıkarılır. Derler ki: bu maden evvela "Mığnısa" dan keşfolunduğu için mığnısa'dan kinaye olmak üzere adına "mıknatıs" denilmiştir..."*¹²⁴ Yazının devamında konu; daha da geniş bir şekilde, sorulu cevaplı bir tarzda anlatılmıştır. Otuzsekizinci sayıda; mıknatıstan sonra, Pusula'dan bahsedilmiş, pusulanın faydaları, medeniyete olan katkıları hakkında geniş bilgiler verilmiştir.

¹²⁴ Süleyman Halil Rüşdü, Mekteb, nr. 35, s. 514.

S O N U Ç

Mekteb dergisinin yayın yılları; Sultan II.Abdulhamid devrindeki sıkı idarenin, o devirdeki aydınların çoğunluğu tarafından dayanılmaz bir istibdad dönemi olarak damgalandığı, buhranlı ve karışık bir zamana rastlamaktadır. Bu karışık zamanda, aydınların çoğu, devletin bu durumdan kurtulmasını, rejimin değişmesinde görmüşlerdir. Aydınlar böyle düşünürken, devrin yönetimi bu kanaatte değildir. Sultan Abdulhamid'e göre Osmanlıların asıl meselesi, aydınların fikir ve siyaset hürriyeti veya rejim meseleleri yerine, madde ve kültür sahalarında yükselmesidir. O, tahsil ve kültürün belli bir seviyeye ulaşamadığı cemiyetlerde rejim meselesinin ön plana çıkamayacağı inancındadır. Bu konuda Sultan Abdulhamid: "*Bizim memleketimizde halk, henüz çok saftır, çok az okumuştur. İnsanlarımıza, çocuk muamelesi yapmaya mecburuz. Çünkü gerçekte onlar büyük çocuklardır. Aileler ve terbiyeciler gençliğin elinde zararlı yazıların bulunmamasına itina gösterdikleri gibi, hükümet de biz de halkın zihnini zehirleyecek herşeyi andan uzak bulundurmaliyiz.*"¹²⁵ demektedir. Görüldüğü gibi Sultan Abdulhamid; siyasetle uğraşmayı, o dönem için, halkın zihnini zehirleyecek fikirler arasında saymaktadır.

Osmanlı devletinin gelişmesinin, sadece yönetimin değişmesine bağlı olmadığını daha sonra gelişen olaylar da göstermiştir. Bu yıllarda gazete ve dergilerde siyasî meselelerin anlatılması ve üzerinde konuşulması o kadar cazip hale gelmiş ki;

¹²⁵ Orhan Okay, "Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi", M.E.Y, 1988, s.8.

fennî konuların amaçlandığı dergiler bile, bu amacından vazgeçerek siyasî ve edebî konulara yönelmişlerdir. Örneğin; Servet-i Fünun dergisi fennî konuları işlemek amacıyla çıkarıldığı halde, daha sonra bu konuları -kısmen- terk ederek edebî -az da olsa- siyasî bir dergi haline getirilmiştir. Bu durumu tesbit eden yönetim, bu konudan öyle rahatsız olmuş ki -bir zaman- siyasî dergileri yasak etmiştir. Yasağa rağmen dönemin aydınları yine dayanamayarak, başka isimler altında dergiler çıkarmaya çalışmışlardır. Çıkardıkları dergilere "mecmua" yerine "risale" ve benzeri isimler vererek dergi çıkarma faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu dönemde, dergi ve gazete çıkarmaya çalışanlar o kadar çoğalmıştır ki, mesela, 1908 ile 1909 yılları arasında, yani bir yıl zarfında, 353 dergi ve gazetenin yayımlandığı bilinmektedir.

Mektep dergisinin yayını da yukarıda anlatıldığı şekilde gelişme göstermiştir. 1891'de yayın hayatına başlayan Mektep dergisi, ilk yıl "Pazartesi Günleri Çıkarılır Fennî ve Edebî Risale" ismine uygun olarak yayınlarını devam ettirmiştir. Yani fennî konulara ağırlık vermiştir. Ama daha sonraki yıllarda bu amacından uzaklaşarak -derginin ismi değiştirilmediği halde- muhtevası, edebî, -az da olsa- siyasî yöne kaymıştır.

Önceleri, okul çağındaki çocuklara ve gençlere rüştiye ve idadî programlarına bağlı olarak bilgiler vermek maksadı ile çıkan dergi; daha sonra çok değişik konuları işleyen bir edebiyat dergisi hüviyetini kazanmıştır. Bizim çalıma yaptığımız kısım, derginin birinci devresi olup, bir yıllıktır ve elli iki sayıyı kapsamaktadır. Derginin bu devresinde ele alınan konular; rüştiye ve idadî programlarına uygun olarak bilhassa din, ahlâk, tarih, coğrafya, dil, edebiyat, matematik ve tabiat bilgisi sahalarına aittir. Derginin

hemen hemen her sayısında "ahlâk" başlığı altında eğitici ve terbiyevî mahiyette ibretli hikayeler yer alır. Bu hikayeler ile çocuklara millî ve manevî değerleri aşılama gayesi amaçlanır.

Derginin, üzerinde çalışma yaptığımız sayılarında, otuz üç yazar, yaklaşık 750 kadar makale ve yazı yazmıştır. Bu makalelerde çok değişik konular işlenmiştir. Dil bahislerinden seyahat yazılarına, nesir bahislerinden tarihî yazılara, hususî mektuplardan resim yazılarına, din, ahlâk konularından tabiat bilgisine, vazife ve itaat yazılarından matematiğe, sağlık, dikiş ve el işlerinden kozmoğrafya, fennî eğlenceler, fennî konular ve kimyaya kadar çeşitli konularda yazılar yazılmıştır.

Yukarıdaki makaleler dikkate alındığında bu dergiyi çıkaranlar, -amaç rüştiye ve idadîde okuyan talebeleri eğitmek ise de- her kesimdeki insana hitap eden bir yayın politikası izlemişlerdir. Örneğin, "sanayi" başlığı altında yayınlanan "dikiş ve el işleri" ile ilgili makaleler, evde oturan genç kızlar ve hanımlar için kaleme alınmıştır. Bu vesile ile dergi, evdeki genç kızlar ve hanımlara da okutularak, evler de birer "özel mektep" haline getirilmiştir. Ahmet Rasim'in bir yazısında, dergiyi okuyan her kesimden insanın, bu dergiden istifade edebileceği vurgulanarak şöyle bir açıklama yapılmıştır:

"Malumdur ki mektep iki türlüdür: Biri eşya-yı tabiiyye ve mevcuda üzerinden çocuklara ders vermek, küçük yaşlarında, onların istidad ve kabiliyetlerini açmak, bir madde hakkında düşünebilmek için zihinlerine kabiliyet vermek, velhasıl "anlamak" denilen istidad-ı mahsus-ı tabiiyyi husule getirmektir..." denildikten sonra; yazının devamında, iki türlü mektebin olduğu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri, evdeki anne ve babanın

çocuklarına öğrettiği ve onlara gösterdiği bilgilerdir ki, buna "tecrübe mektebi" denmektedir. Diğerleri ise çocukların gittiği mektepler olduğu anlatılmakta ve bu dışarıdan devam ettikleri okulların çocuklara fazla birşey öğretemediği üzerinde durulmakta, bunun yanında, hususi hoca tutup çocukları evde okutmanın da çok masraflı olduğu anlatılarak: "...*bunun için mektebimiz bu iki kısma da hizmet edecek bendleri birer birer derc ederek erbab-ı mütalâaya bu babda bir fikr-i mahsus vermeği deruhte etmiştir. Şu derslerden yalnız çocuk babaları değil sıbyan mektepleri, hocaları dahi istifade eder.*"¹²⁸ denilmektedir.

Derginin tamamı incelendiğinde yukarıdaki cümlelere hak vermemek mümkün değildir. Çünkü o dönemde, dil öğrenmek isteyen bir çocuğun Fransızca, Osmanlıca ve Farsçayı nasıl öğreneceği anlatılarak bu konularda derginin her sayısında makaleler yazılmıştır. Ayrıca bu dilleri öğretmek için işe temelden başlanmıştır. Kaliteli bir eğitimin, sağlıklı bir gençlik tarafından yapılacağı; çocukların ne zaman hangi yaşlarda okula başlamaları gerektiği anlatılmış, insanın sıhhatini muhafaza edebilmesi için insan vücudu hakkında tıbbî bilgiler verilmiş, ayrıca insan zekasının yaşlara göre tasnifi yapılarak, hangi yaşlarda hangi konuların çocuklara ve büyüklere anlatılacağı "hıfz-ı sıhhat" başlığı altında ilmi bilgiler verilerek anlatılmıştır.

Çocukların edebî yönden yetişmelerini sağlamak amacıyla; hikayeler, seyahat yazıları, mektuplar, resim yazıları ve edebî konuları öğreten nesir yazılarına yer verilmiştir. Bunun yanında müsbet ilimlerin öğrenilmesi için, matematik, kimya ile ilgili eğitici-öğretici makalaların bulunduğu dergide, ayrıca bu ilimleri

¹²⁸ Ahmet Rasım, Mekteb, nr. 4, s.42-43.

onlara sevdirmek, dikkatlerini bu ilimlere çekmek maksadıyla "fennî eğlenceler" başlığı altında güzel makaleler kaleme alınmıştır. Çocukların geçmişlerini öğrenmeleri için tarihî konulara yer verilmiş; ayrıca geçmişte gök bilimi ile ilgili yapılan çalışmalarını öğretmek için "kozmoğrafya" başlığı altında makalelere yer verilmiştir.

Çocukların anne-baba ve öğretmenlerine itaat etmeleri, derslerine çalışmaları, arkadaşlarıyla iyi geçinmeleri için dinî, ahlâkî ve ilmi teşvik edici hikayeler anlatılmış, bütün bunlara ilaveten dünyadaki bazı haberler de dergiye alınarak, dergiyi takip edenler, dünyadaki önemli gelişmelerden haberdar edilmiştir. Ayrıca, evde oturan genç kızların ve hanımların da bu konulardan mahrum kalmamaları için "dikiş ve el işleri" başlığı altında bazı makalalar yazılarak o konudaki boşluk da doldurulmaya çalışılmıştır.

Her kesimdeki insanın istifadesi için dilin sade olmasında çok ısrar edilmiş, buna riayet etmeyenler çeşitli yazılarla uyarılmıştır. Hatta, yazılarında çok ağır dil kullananların yazıları tekrar sahiplerine gönderilerek yayınlanmamıştır.

Derginin birinci sayısından elli ikinci sayısına kadar yazılan makalelerde hiçbir siyasî yazı yazılmamıştır. Yönetimin arzusu doğrultusunda eğitici ve ilmî yazılara yer verilmiştir.

Dergi, rüştiye ve idadiden başka, diğer okullardaki talebeler ve hocalar tarafından da takip edilmiştir. Hatta, hemen hemen her sayının sonunda "suallerimiz" başlığı altında çeşitli konularda olduğu gibi, özellikle matematik ile ilgili sorular sorulmuş ve bu sorulara doğru cevap verenler mükafatlandırılmıştır. Derginin diğer

okullar tarafından da takip edildiğini gösteren aşağıdaki cümleler ilgi çekicidir:

*"Edirne Mekteb-i İdadî'si dördüncü sınıfından Şebat Efendi Mekteb'imizin onbeşinci nüshasındaki hikmet سوالini halletmiş olduğundan kendisine mükafaten Mekteb'imizin iki aylık abonesi hediye olunacaktır. Mekteb'imizin geçen onyedinci nüshasındaki hendese سوالı, Mekteb-i Mülkiye'den Hayri, Vehip ve Edirne Mekteb-i İdadî-i Mülki'sinden Şebat ve Baytar Mektebi'nden Hamdi, Bahriye'den Mâşuk, Debistân-ı İraniyân'dan Hüseyin Cemaleddin, hariçden Şükrü ve Toptaşı Rüştîye-i Askariye'sinden Aziz, Darü's-Şafaka'dan Hasan Sabri Efendi'ler tarafından suret-i matlubeden olarak hal olunmuştur."*¹²⁷

Netice olarak; Mekteb dergisi, geniş bir kesime, zengin bir muhteva ile hitap etmiş ve onlara faydalı bilgiler sunmuştur. Dergiden; rüştiye ve idadî talebeleri yanında, diğer mekteblerin talebe ve hocaları da faydalanmıştır. Ayrıca dergide çıkan çeşitli yazılar vasıtasıyla evler de birer "özel mekteb" haline getirilmiştir. Zamanın idaresinin de desteğini alan dergi, dahilde ve hariçte birçok kişi tarafından takip edilerek, dönemin eğitiminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

¹²⁷ Mekteb, nr. 18, s. 244.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktaş, Şerif, *Ahmet Rasim*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank.1987.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, 5. Baskı, İnkılap Kitabevi Yay., İst. 1990.
- Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi*, C. XV, Ana Yayımcılık Basımevi, İst. 1993.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, Millî Eğitim Basımevi, İst.1987.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* C. I-II-III, Haz. A.Fikri Yavuz- İsmail Özen, Meral Yayınevi, İst. 1972-1975.
- Devellioğlu, Ferid, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ank. 1990.
- Göçgün, Önder, *Türk Edebiyatı Araştırmaları*, C. I-II, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 1991.
- İmlâ Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ank. 1993.
- İnal, İbnü'l Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. I-II-III-IV, 2. Baskı, Dergâh Yay., İst. 1988.
- İslam Ansiklopedisi*, Matbuat mad., Vedat Günyol, C. VII, Milli Eğitim Yay., İst. 1993.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, C. III, Türk Edebiyat Vakfı Yay., İst. 1990.
- Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret* (Devir-Şahsiyet-Eser), 2. Baskı, Dergâh Yay., İst.1987.
- Levend, Agâh Sırrı, "Gazetecilik", *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İst. 1934.
- Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, C. I-II-III-IV, Matbaa-i Âmire, 1308-1311(1892-1895).

- Mekteb*, C. I, S. 1- 52, İst. 1307-1308 (1891-1892).
- Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, C. VIII, Meydan Yay., İst. 1979.
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi*, Milli Eğitim Basımevi, İst.1989.
- Özön, Mustafa Nihat, "Gazete ve Mecmualar", *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I-II, Devlet Matbaası, İst. 1930-1932.
- Sevük, İsmail Habib, "Gazetecilik", *Tanzimattan Beri Edebiyat Tarihi*, C.I, 6. Tab', Remzi Kitabevi Basımı, İst. 1944.
- _____ , *Edebî Yeniliğimiz*, Devlet Matbaası, İst.1932,
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman,3. Baskı, Dergâh Yay., İst. 1992.
- _____ , *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. Baskı, Çağlayan Basımevi, İst. 1988.
- Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı IV (Çağdaş Türk Şiiri), S. 481-482, Ocak-Şubat 1992.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. I-VII, Dergâh Yay., İst. 1977.
- Yeğin, Abdullah, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail, İlham Çalım, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Türdav Yay., İst. 1990.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca Türkçe İslamî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İst. 1991.

İNDEKS

—A—

Abdulhamit II, 14; 16; 132
 Ahmet Nadir, 25
 Abdullah Cevdet, 25
 Adanalı Ziya, 22
 Âfâk, 13
 Âfitâb-ı Maârif, 13
 Ahmet Cevdet, 46; 52
 Ahmet Fethi, 109
 Ahmet İhsan Tokgöz, 14
 Ahmet Mithat Efendi, 12; 17; 149
 Ahmet Rasim, 32; 84; 85; 86; 89; 90; 93; 114; 124; 152
 Ali Muzaffer, 4; 23; 46; 119; 122;
 Ali Suat, 25; 26
 Almanya, 86
 American Magazine, 12
 Amerika, 12; 46; 105
 Andelip (Faik Esat), 23; 24; 25
 Arapça, 10; 23; 27; 28; 30; 41; 43; 50
 Arkadaş, 13
 Armağan, 13
 Arzuda İtidal, 47; 130
 Âsâr-ı Perâkende, 13
 Asurya, 107; 108
 Atina, 87
 Avrupa'ya Seyahat, 83; 87
 Avusturya, 86
 Âyîne-i vatan, 12
 Ayn Tarihi, 13

—B—

Babiller, 107
 Bağçe, 14
 Bahâriye-i Edebiyat ve Mütenevvia, 13
 Balkan Harbi, 39
 Belçika, 87
 Belleten, 13
 Berk, 14
 Berlin, 40; 41; 86
 Beşir Fuat, 13; 14
 Britanya, 86
 Bulgaristan, 85
 Bursa, 14
 Bîyûk Çakmece, 84

—C—

Cemil Zeki, 24
 Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye, 12
 Cenab Şehabettin, 24
 Cerîde-i İbret-i İntibah, 12
 Cerîde-i Askeriye, 12
 Cerîde-i Havâdis, 9
 Cerîde-i İbret, 12
 Cerîde-i Mehâkim, 13

Ceride-i Tıbbiyye-i Askariyye, 13
 Cazâyir, 42
 Cihan, 13
 Cornaille, 51
 Cüzdân, 13

—Ç—

Çanta, 13
 Çekmece, 13
 Çin, 105; 106; 107

—D—

Dağarcık, 12
 Darü'ş-Şafaka, 38; 45; 155
 Darülfünûn, 44
 Derme Çatma, 13
 Diyarbakır, 43
 Diyojen, 9; 12
 Dolab, 13
 Dünya Savaşı II, 11

—E—

Ebuzziyâ Tevfik, 13
 Edebiyat ve Sanat, 4
 Edebiyat-ı Garbiye, 23
 Edebiyat-ı Şarkıye, 23
 Edinburg Review, 12
 Edirne, 39; 84; 85; 155
 Emile Zola, 23
 Envâr-ı Şarkıye, 13
 Evrâk-ı mekâtib, 39; 76; 81; 82

—F—

Faik Esat, 23; 24
 Faik Reşat Bey, 42
 Faraça, 9; 22; 27; 40; 49; 52
 Fazlı Necib, 7
 Fenike, 106
 Fenni Eğlence, 35; 138
 Fennî mes'eleler, 35
 Ferâizcizâde M.Şâkir, 13
 Flamenk Krallığı, 86
 Fransa, 11; 86
 Fransızca, 48; 49; 51
 Fuzulî, 66

—G—

Gayret, 13

—H—

Hadîka, 9
 Hadikatü'l Maârif, 13
 Hafta, 13
 Halil Edip, 24
 Halit Ziya, 24
 Hasan Ruza, 12
 Hayat, 13
 Hazine-i Evrak, 13

Hazret-i Adem, 102
 Hazret-i İsa, 102
 Hazret-i Muhammed, 102
 Hendese müzakeresi, 35; 134
 Hikmet-i tabiiyye, 35; 77; 117
 Hüseyin Cermal, 46
 Hüseyin Dâniş, 25
 Hüseyin Hulâ, 47
 Hüseyin Lüfi, 46
 Hüseyin Nazım, 25
 Hüseyin Siret, 24
 Hıfz-ı sıhhat, 141
 Hz. Nuh, 103

—İ—

İbn-i Sina, 13
 İbrahim Aşkî, 46
 İbrahim Hakka (Paşa), 24; 100,104; 108
 İbret, 9
 İnsanîyet, 13
 İraniler, 91
 İsmail Safa, 24
 İspanya, 86
 İveç, 85
 İsviçre, 86
 İtalya, 86
 İttihat ve Terakkî, 17

—J—

Japon, 104

—K—

Karnere seyahat, 141
 Kasa, 13
 Keşkül, 13
 Kurkanbar, 13
 Kimya, 117; 135
 Kitapçı Karabet Efendi, 18; 19; 20
 Kozmoğrafya, 115; 117; 118

—L—

Lafontaine, 50
 Leyla vü Mecnun, 66
 Lisan-ı Türkî, 35

—M—

Maâriften Bir Sadâ, 13
 Macaristan, 85
 Malezya, 104
 Manş Denizi, 85
 Marsilya Limanı, 86
 Mazbûttatü'l-Fünûn, 13
 Mazhar Bey, 22; 109
 Mecmûa-yi Ebuzziyâ, 13
 Mecmûa-yi Fünûn, 12
 Mecmûa-yi İbret-nümâ, 12
 Mecmûa-yi Nevâdir-i Âsâr, 13
 Mecmûa-yi Ulûm, 13
 Medeniyet, 13

Medina, 102
 Medrese-i Edep, 13
 Mehmed Celal, 22
 Mehmet Akif, 25
 Mehmet Ârif, 13
 Mehmet Cemil, 13
 Mehmet Cavdet, 13
 Mehmet Esat, 13; 46
 Mehmet Ferit, 13
 Mehmet Halit, 46
 Mehmet Hayrullah, 46
 Mehmet Hilmi, 13
 Mehmet İzzet, 46; 109
 Mehmet Memduh, 46
 Mehmet Necib, 13
 Mehmet Rauf, 24
 Mehmet Refik, 46
 Mehmet Remzi, 13
 Mehmet Rifat, 13
 Mehmet Rüşti, 46
 Mehmet Ziver, 7
 Mekke, 102
 Menemenlizâde M.Tâhir, 13
 Mezopotomya, 106
 Mir'at, 12
 Mir'at-ı İber, 13
 Misbah-ı Felâh, 13
 Moğol, 104
 Moliere, 50
 Molla İbrahim, 47
 Muallim Feyzi, 22
 Muallim Naci, 41
 Muharrir, 13
 Muhyiddin, 46
 Musavver Medeniyet, 13
 Musavver Meşâhîr-i Âlem, 13
 Musavver Türkistan, 13
 Mustafa Reşid, 7
 Musul, 42; 106
 Müstecâbizâde İsmet, 22
 Mütâferrika, 13

—N—

Narnuk Kemal, 6
 Nabizâde Nazım, 70
 Necip Asım, 24
 Nilüfer, 13
 Norveç, 85; 148
 Nurettin Ferruh, 25

—O—

Okay, Orhan, 16
 Osman Nuri, 47
 Osmanlı Devleti, 85

—Ü—

Üteberi, 13

—P—

Paris, 11; 86
 Petersburg, 85
 Portekiz, 86

—R—

Ravzatü'l-Maârif, 12
 Rezaizâde Ekrem, 6
 Revnâk, 13
 Raşad, 54
 Reşid Bey, 42; 127
 Rıza Tevfik, 24
 Romalılar, 91
 Rumlar, 91
 Rusya, 85

—S—

Saffet, 25
 Salih Zeki, 22; 44
 Sâmi, 22
 Sanayi (dikiş ve eliğleri), 35
 Sanayi-i nefise, 35; 94; 99
 Sandık, 13
 Selanik, 86
 Servet-i Fünûn, 7; 18; 150
 Sihatnümâ, 13

—Ş—

Şemsaddin Samî, 13
 Şerafeddin Mağmumî, 144
 Şeyh Vâsî, 24
 Şinasi, 10

—T—

Takvim-i Vekâyî, 9
 Talat Bey, 13
 Talim-i Kitabet, 54
 Tayfur, 46
 Tercümân-ı Hakikat, 131
 Tevfik Bey, 13
 Tevfik Fikret, 24
 Tuhfetü't-Tıp, 12
 Türkiyat mecmuası, 10
 Türk-Rus Harbi, 14

—U—

Usul-i inşa, 56; 58
 Uyanuş, 13

—V—

Vasıta-i Terakki, 13
 Vekâyî-i Tıbbiye, 11; 12
 Venedik, 86
 Victor Hugo, 50
 Viyana, 85

—Y—

Yâdigâr, 13

Yaprak, 10
Yeni lisan, 7
Yunanistan, 86
Yusuf Ziya, 23

—Z—
Ziya Paşa, 6

بدا اشترا:

برنجی سنه ۳۰۱

القی ایلیقی " " ۲۰

مکتب

۱۳۰۷

نسخه سی ۲۰ پاره یه

اداره خانه و ایسه سی:

استانبولده باب عالی جاده-

سنده قره بت کتابخانه سی

قانونلایان اوراق کری
وریلز

HAN SUNGU
KİTAPLARI

پازار ایرته سی کونلری چیقاریلیر فنی و ادبی رساله

مندرجات

وظیفه اطاعت — هندسه مذاکره سی — لسان — اصول
انشا — ترتیبه — تحصیل علوم و فنون — فنی
کلیجه — پیده

جغرافیایه، کیمیایه، حکمت و تاریخ
طبیعی یه و سائر یه عائد مسائلك تشریح
و توضیحی ضمننده ایجاب ایتدکجه رسملر
و شکلر دخی قونوله جقدر.

دائما هر حال و کارده محتاج و مواظبی
بولندیغمز وجه ایله توفیقات صمدانییه
مظهر یتزتمنی خالصنی بوراده دخی بالئکرار
اصحاب قلم و هممک معاونت معارف پرورا
نه لرینه عرض افتقار ایلرز.

جناب حقه چوق شکر لر اولسون، ادرار
کیلر شرفیاب اولدیغمز دور مسعود حضرت
عبدالحمید خان ثانی نیک فیوضات باهره
برقیانندن اولق اوزره عثمانلی ارباب مطالعه سی
براسنده جدیات رغبتکار لرینک کوندن کونه
یاده لشمکده اولدیغنی ممنونیتله کورمکده یز.

و ندن الدیغمز جسارت اوزرینه علوم و فنون
تداوله نیک کافه سنه دائر — مبادیسندن باشلا
هرق صیره سیله و هر کسک استفاده ایدر.

یله جکی یولده — بختلری، مقاله لری حاوی
ولق اوزره مکتب، نامیله شویله بر ائرك
شری آرزو ایدیله رك عنایت باری یه استناداً
سو برنجی جزء سی موقع انتشاره قونولمشدر.

وظیفه

— ۱ —

اطاعت

دبره انسانیت بزه اوبد و قیفلر کومتر مشدرک
ار و قیفلرک اجرایی یه کندی نفسن ایچونه
سعادت رسدنی موهبدر.
بونلرک باشلییه سی، بلکه اشرف داعیه سی
قرآنه کریمک «اطعوا.....» فرموده جیللی

بدل اشترا:

پوسنه لکی (پوسنه اجر تیله) ۳۵

آلتی آلتی ۲۰

نسخه سی ۲۰ پاره یه

مکتب

۱۳۰۷

اداره خانه و مطبعه سی :
استانبولده باب عالی جاده -
سندہ قره بت کتابخانه سی

قونولمایان اوراق کری
ویرلن

پازار ایرته سی

فنی و ادبی هفتکریک نرسب الیه

جمادی الاخره ۱۷

افلاک مخصوص

مکتبه آلتی آی ایمره مشفری اولاندک مدت
مبصری ۲۶ فی نسخده فنام بولده ففنده تجبیدی
آزده اولاندک برآده اول اداره ففانده مزه مراجعت
بیرو ماری لزومی افطار اولنور .

مندانک حیات

ایکیزلر — تاریخ عمومی — عثمانلی لسانی، فارسی لسانی،
فرانسز لسانی — اصول انشا — حفظ صحت — اوتنه
بری — فنی اکلیجه — شکر — رسم — سؤالدر، حل .

ایکیزلر

ایشته سزه بر غریبه خلقت! شو ایکنجی ستونده
کی رسمه باقکر: ایک باش، درتال، ایک آتاق، برقارن!
بونلر ایستالیالی اولوب «توچی» قارداشلر
نامیله یاد اولنور ایکیزلر جو جوقلردر که صول طر-
فده کینک آدی «جوانی»، صاعده کینک «جا قومو»
در .

۱۸۷۵ سنهنده [اون آلتی سنه اول]
طوغمشلر، هنوز بلوغه ایرمه مشلر، والده لری
بو ایکیزلردن باشقه — صحیح الوجود، قوتلی اولوق
اوزره — ۹ جوجوق دها دنیا به کتیرمش .

مأخذ من اولان فنی بر غزته نک ویردیکی
معلوماتدن آکلاشیلدیغه کوره بونلرک بل کیکلری،
قوروق صوقومنه قدر، بر اولوب اوراده ۱۲۰
هک بر «زاویه» تشکیل ایلدیرک برلشیر .

بدل اشترا:

برسنه لکی (پوسته اجرتیله) ۳۵

آلی آلیقی " " ۲۰

سخنه سی ۲۰ باره به

مرکز

۱۳۰۷

اداره خانه و مطبعه سی :

استانبولده باب عالی جاده -

سندده قریه بت کتّه بختانه سی

قونولسایان اوراق کبری

ورلر

بازار ایرته سی

فَنِّي وَآرَادِي هَفْتَلِكْ زِي سَابَلَه

۸ محرم

افا ازم مخصوص

رساله مزك برسنه لکی بو ۵۲ نجی نسخهنده تمام اوليور. بونكله شیرازه بند وجود اوله جق برنجی سنه قوللقسیونی، اگرچه - نوعی اعتباریله - اولان یگیلکی حسیله ایچنده هنوز کالنی بولامشیری ده وارسه ده ، هنده غه سی عاجزانه مزك ایلک محصولی دیمک اوله سیله ترنده میوله کبی هر حالیه مقبول اهل طبیعت اوله جفتنده اشتباه ایتمیز. وان شاء الله سایه فیضوایه حضرت پادشاهیده - ۵۳ نجی نسخهنده دیکر برافاده مخصوصه ایله عرض اولنه جنی اوزره - دهها نافع ، دهها کامل ثمرات خدمت ابرازیه موفق اولوروز.

مقاله مخصوص

وظائف انسانی

جناب حقك انسانی خلق بیورمه سندن مقصد جهانی تدقیق ایله هر گوشده نظریه مصادف اوله جق آثار قدرت صمدانیه کوره رك تزئید عبودیت وکندینه برقدر مسعودیت احسان بیوران معبودینه شکر وحمدت ایتمه سندن عبارتدر. برکوه دوشونه لمکه حیاتك انسانی روحانیدر؛ بناء علیه اصل حیاتی ده ذوق روحانیده آراملیدرکه بو ذوق دخی کتاب طبیعتی مطالعه ایله مکده در. او مطالعه که هر دقیق قارنه جناب واجب الوجودك عظمت و قدرتی اخطار ایله عبودیتنی تزئید ایلر.

«ذوق جسمانی» بی هیچ برزمان حیات بشرک

مقاصد اساسیه سندن عد اینه میز.

چونکه ییوب ایچمک، یاتوب اوبومق وساره

کبی تلذذاتدن عبارت اولان «ذوق جسمانی»

حیواننده واردر.

هم نه حاجت بو تلذذاتنا انسانك وظائف

حیوانیه سی تشکیل ایلر. بو حالده بالکر وظائف

مذکرات حیاتی

افاده مخصوصه - وظائف انسانیه - تاریخ طبیعی [مابعد عدد ۵۱] - قوزموغرافیا : مقاله ۱۰ - اصول انشا [مابعد واتنی] - لسان عثمانی [مابعد واتنی] قوشلرده کی صنعت ، الماس یاغوری - خیرسز - لقی ، گویلو چو جوغونده کی ذکا - سیس درسلی - نوزاق و مکایب .